Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Edvard Holm

KONGEMAGT, FOLK OG BORGERLIG FRIHED

Om det Syn

paa

Kongemagt, Folk og borgerlig Frihed,

der udviklede sig i den dansk-norske Stat

i Midten af 18de Aarhundrede

(1746—1770).

Af

Edvard Holm.

(Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Univ. Fest i Anledn. af H. M. Kongens Fødselsdag den 8. April 1883)

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. H. Schultz.

1883.

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN
1975

GENUDGIVET MED STØTTE AF
STATENS HUMANISTISKE FORSKNINGSRÅD

ISBN 87 7500 857 2

AFFOTOGRAFERET EFTER ORIGINALUDGAVEN OG GENOPTRYKT
I OFFSET PÅ SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG
1975

Det er bekjendt, at Opfattelsen*) af Grundlaget for Enevælden undergik en væsenlig Forandring i Tiden fra Ludvig XIV til Slutningen af det 18de Aarhundrede. Denne Udvikling kan følges igjennem Ytringer af selve Datidens mest fremragende Fyrster. Enhver har hørt det uendelig tidt gjentagne Ord, der almindelig tillægges Ludvig XIV, *l'état c'est moi*. Det betegner hans Synsmaade paa en slaaende Maade, det viser, hvorledes han mente, at han optog Staten i sig. „Nationen", saaledes har han ogsaa udtrykt sig, „danner i Frankrig ikke noget „*corps*", den hviler ganske i Kongens Person". Og denne usigelig overlegne Stilling var ikke blot efter theologiske Statsretslæreres som Bossuets Mening, men ogsaa efter hans egen Overbevisning en Gjerning, der umiddelbart var overdraget ham af Gud. Kongerne, har han udtalt, udøve „en ligefrem guddommelig Gjerning" *(une fonction toute divine)*. Derfor har Gud, saaledes antager han, ej heller ladet disse sine Repræsentanter uden Inspiration. „Der er utvivlsomt", siger han, „visse Virkekredse, hvor vi, der saa at sige indtage Guds Stilling,

*) Denne Afhandling danner paa en Maade en Fortsættelse af min i Aaret 1879 som Festskrift i Anledning af Universitetets Firehundredaars Fest udgivne Afhandling: Holbergs statsretlige og politiske Synsmaade. Paa Grund af betydeligt Examensarbejde i Januar har jeg maattet udarbejde den i Løbet af nogle faa Uger. Jeg er forberedt paa, at denne forcerede Hurtighed har efterladt sig Mærker paa Stil og Fremstilling Derimod haaber jeg, at med Hensyn til Stoffet intet væsenligt er forbigaaet, da jeg for største Delen har kunnet bygge paa Samlinger, jeg tidligere havde gjort.

synes at have Del i hans Indsigt *(de sa connaissance)* saavel som i hans Myndighed".

Ludvig XIV's store Tanker om Kongemagtens Herlighed gik fra ham i Arv til hans Efterfølger Ludvig XV, der endnu 1766 offentlig udtalte: „Kun i min Person har den souveræne Magt hjemme, det er alene paa mig, at Domstolenes Tilværelse og Myndighed beror, det er mig alene, hvem den lovgivende Magt tilhører . . . Mit Folk er kun ét med mig. Nationens Rettigheder og Interesser ere nødvendigvis forenede med mine og hvile kun i mine Hænder". Men medens denne Hersker, hvis Styrelse tilføjede Kongemagten i Frankrig et dødeligt Saar, talte sin Oldefaders store Ord om dens Ophøjethed over Folket, lød Sproget anderledes fra de Herskeres Side, der vare Fyrstemagtens mærkeligste Repræsentanter i Europa i det 18de Aarhundrede. Allerede 1737 havde Frederik II af Preussen, medens han endnu var Kronprins, i en politisk Afhandling, som han tilsendte Voltaire, fremstillet Fyrsternes almindelige Grundsætninger som den vigtigste Kilde til Europas Ulykker. Han haaner dem, fordi de bilde sig ind, at „Gud af et særligt Hensyn til deres Storhed, Lykke og Hovmod har skabt denne Mangfoldighed af Mennesker, hvis Velfærd er lagt i deres Haand, og at Undersaatterne kun ere udsete til at være Midler og Redskaber for deres tøjlesløse Lidenskaber . . . Hvis Fyrsterne vilde tænke Tanken om deres egen Oprindelse til Ende, vilde de se, at deres ophøjede Stilling kun er Folkenes Værk . . . at disse Tusender af Mennesker, der ere betroede dem . . . ikke have underordnet sig under en Medborger, for at være hans Luners Offer og en Boldt for hans øjeblikkelige Indfald, men at de have valgt den, som de holdt for at være den retfærdigste, til at styre dem, den bedste til at være dem i Faders Sted o. s. v.". Faa Aar senere skærpede han denne sin Opfattelse af Forholdet imellem Fyrste og Folk til at kalde

Fyrsten Undersaatternes første Tjener*), og end ikke som ældre Konge slap han sin Ungdoms Meninger i den Henseende. Ligesom han vedblev at søge Kilden til Fyrstemagten i en Overdragelse fra Folkets Side og derfor at opfatte Souverænen som „Statens første Tjener" (*le premier serviteur de l'état*), saaledes trak han i skarpe Træk Konsekvenserne deraf, om hvilke Pligter der paahvilede Herskeren**).

Den Synsmaade, der havde bragt Frederik II til saaledes at bryde med den gamle Lære om Kongedømmet som en umiddelbar Indstiftelse af Gud, en Lære, hans Fader endnu fuldstændig havde hyldet, den samme Synsmaade deltes af hans yngre samtidige, Katharina II i Rusland og Josef II af Østerrig. Katharina II var ivrig for at vise Rusland og hele Europa, hvor hævet hun var over ældre Fyrstefordomme. I den for hende saa karakteristiske og af hende selv affattede Instrux for Lovgivningskommissionen af 1767 udtalte hun, at de Smigrere fortjene Ringeagt, der Dag efter Dag fortælle alle jordiske Regenter, at Folkene ere skabte for deres Skyld „Nej", siger hun, „Vi holde for og regne os det til Ære at kunne sige, at Vi ere skabte for vort Folks Skyld." Og idet Josef II's hele Tankegang var bestemt af, hvad han har kaldt sin „Fanatisme for Staten", brugte han det Udtryk om sig selv, at han var Statens første Forvalter; i en Række Bemærkninger om sin Brodersøn, den præsumtive Tronarvings Opdragelse gjorde han den Grundsætning gjældende, at Fyrsten bør handle som Fædrelandets Tjener; han talte i et Brev til Katharina II om den Følelse, han havde af sine Pligter som Borger, og i et Skattedekret stemplede han det som absurd,

*) *Il se trouve que le souverain bien loin d'être le maitre absolu des peuples qui sont sous sa domination n'en est lui même que le premier domestique* (Oeuvres VIII S. 168).

**) Essai sur les formes de gouvernement (1777).

hvis Fyrsten bildte sig ind, at Landet tilhørte ham, ikke han Landet, at Millioner af Mennesker vare skabte for ham, men ikke han for dem. „Den store Mængdes Tarv", hedder det i en Instrux, han har affattet for Embedsmændene, „overgaar langt enhver Privatmands og selve Landsherrens Tarv, opfattet som enkelt Mand".

Visselig var det langt fra, at denne Udvikling af de statsretlige Theorier om Enevælden førte til, at Tanken om dens Magtfylde blev ringere. Man behøver kun at tænke paa de her omtalte Fyrsters Regering for at vide, at det modsatte var Tilfældet, thi hvem har vel udøvet Enevoldsmagten i en fuldere Udstrækning end netop de! Dette var ingenlunde en Inkonsekvens. Thi Statens Vel, som Folket havde lagt i Kongernes Haand, kunde efter deres Opfattelse kun fremmes ved et Diktatur, der lod al Myndighed udgaa fra Fyrsten. Idet Herskeren danner en Enhed med Folket, bliver han, efter Frederik II.'s Ord, for det Samfund, han styrer, „hvad Hovedet er for Legemet, han bør se, tænke og handle for hele Samfundet for at skaffe det alle de Fordele, som det er i Stand til at opnaa". Eller Frederik bruger Billedet fra et Ur. Ligesom alle Hjul og Fjedre i et saadant bør være afpassede efter et bestemt Maal, saaledes skal det ogsaa være med alle Hjul o. s. v. i en Stats Styrelse, alt skal passe sammen efter det ene Maal, Statens Vel, men denne Samstemning kan kun skabes af Fyrsten. Hvor smukt Katharina II ogsaa i hin ovennævnte Instrux forstod at tale om, at hun mente, hun var skabt for sit Folks Skyld, saa lod hun med det samme Russerne vide, at kun den Magt, der laa i en enkelt Persons Haand, formaaede at virke paa den rette Maade i et Rige som Rusland, enhver anden Regeringsform vilde medføre Statens fuldstændige Tilintetgjørelse.

Men til Trods herfor er den Forskjel, der er paa Ludvig XIVs og paa disse Fyrsters Enevælde ikke en tom Lyd. Den oprindelige Overdragelse af Fyrstemagten fra Folkets Side,

der ikke kunde tænkes at have tabt sin ideelle Betydning, fordi Magten var gaaet i Arv igjennem en Fyrsteslægts Led, det ene efter det andet, havde i Følge Frederik II's Mening kun fundet Sted, fordi Folket vilde styres godt. Vistnok var allerede i det 17de Aarhundrede den Sætning gjort gjældende i enevældig regerede Stater: „Folkets Vel skal være den højeste Lov"; Ludvig XIV havde erkjendt, at det var Kongens Pligt at være en Fader for sit Folk, og at det kun var for at arbejde, at man herskede. Men dog fristede det gammeldags Syn paa Kongemagten let til at lade den forføreriske Tanke om Landet som Fyrstens Ejendom træde i Forgrunden paa Bekostning af Pligtfølelsen. Ludvig XIV havde ligefrem udtalt, at alt, hvad der fandtes indenfor hans Staters Omraade, af hvilken Natur det end var, tilhørte ham i Kraft af hans Ret som Konge, og Aaret efter hans Død ytrede den bekjendte Minister, Abbé Dubois til en engelsk Statsmand, at Frankrigs Konge altid vilde være rigere end den engelske, fordi han med fuld Ret kunde opfatte sig selv som Ejermand til hele sit Kongeriges Landomraade. Om saadanne for Undersaatterne farlige Forestillinger kunde der ikke være Tale, naar Konge og Folk vare enige om, at den enevældige Fyrstemagt var til for Folkets Skyld. Derimod førte denne Opfattelse konsekvent til Tanken om, at Landets Hjælpekilder i Virkeligheden tilhørte Folket og skulde bruges til dets Bedste. Den mindede Fyrsten stærkt om hans Pligt imod dette, og den kunde bringe ham til at tænke paa, at han kun ved at udfylde sin Plads paa den rette Maade kunde vinde Sikkerhed for sig. Selv om man nok saa meget vilde lægge Vægt paa det bindende ved Undersaatternes Troskabsed til deres Konge, laa den Tanke fristende nær, at naar en Konge ikke efter Undersaatternes Opfattelse opfyldte sin Pligt imod dem og Staten, havde han ikke Ret til at kræve Lydighed mere.

Den Udvikling med Hensyn til Kongedømmets Theori, der saaledes fandt Sted fra Ludvig XIV til Frederik II og

Josef II, skyldtes ikke en tilfældig Tankeretning hos nogle enkelte Fyrster. Den var en Frugt af det 18de Aarhundredes aandelige Røre. For her blot at tænke paa et enkelt Tidsafsnit, Tiden omtrent fra 1750 til 1770, er det værd, med et Par Ord at minde om, hvilket Liv der dengang rundt omkring i Europa var vakt paa de Videnskabers Omraade, som greb ind i Stats- og Samfundsforholdene. Montesquieu stod netop nu paa sin Navnkundigheds Højdepunkt, efter at hans L'esprit des lois var udkommet 1748, Aaret efter aabnede Rousseau sin Forfatterbane, der satte saa mange Samfundsspørgsmaal i Bevægelse; det samme gjaldt, om end i mindre Grad, om Voltaire, og medens den hele Kreds af radikale Skribenter, der ere bekjendte under Encyklopædisternes Fællesnavn, ogsaa kom ind paa Æmner af Betydning for Statsvidenskaberne, medens Morelly i Code de la nature allerede fremsatte ligefrem socialistiske og kommunistiske Lærdomme, havde fysiokratiske Skribenter, som Quesnay, Gournay og den ældre Mirabeau, tilføjet det hidtil gjældende Merkantilsystem et Grundskud, som det ikke skulde kunne overleve længe, og de havde vakt en Sans for Landbospørgsmaal, der allerede var ved at sætte Frugt ved Oprettelsen af landøkonomiske Selskaber rundt omkring. Vigtige Skrifter paa Folkerettens Omraade kom frem i flere Lande, og Italieneren Beccaria udgav 1764 sit berømte Skrift: „om Forbrydelser og Straffe", der skulde faa en gjennemgribende Indflydelse paa Straffelovens videre Udvikling i Europa. Den Humanitetsfølelse, som aandede igjennem hans Værk, stemmede fuldstændig med den Sans for filanthropiske Formaal, der dukkede frem allevegne, og som trods den Svulst, hvormed den tidt udtrykte sig, hører til Aarhundredets smukkeste Sider. Skjønt Tyskland ikke havde Forfattere af saa stor Vigtighed at opvise, kom dog Datidens Statsforhold og mange praktiske, økonomiske Spørgsmaal der under Forhandling ved Mænd, som dels ved deres Personligheder og Livsskjæbne frembød Inter-

esse, dels gav gode Bidrag til Drøftelsen af, hvad der kunde hidføre lykkeligere Samfundstilstande i flere Henseender, Mænd som J. J. Moser, K. F. Moser, Justus Möser, Achenwall og Justi. I Sverige stod Linné i sin Berømmelses fulde Glands, og den Begejstring, han havde vakt for Naturvidenskaberne, havde ogsaa ledet Opmærksomheden hen paa den Gavn, disse Videnskabers praktiske Anvendelse kunde bringe Samfundene. England, hvor Adam Smith snart skulde overstraale alle andre Forfattere paa Nationaløkonomiens Omraade, stod vel paa den Tid, hvorom vi tale, i saa Henseende tilbage for Frankrig; men det udøvede ved sit ejendommelige Frihedsliv en overordentlig Indflydelse paa Forhandlingen i de forskjellige Literaturer om Statsforfatningsspørgsmaal. Meget af, hvad der andensteds drøftedes theoretisk, vare Englænderne allerede komne ind paa ad den praktiske Vej, og i intet Land var der saa meget at lære, baade hvad Handelsforhold, Industrien og Agerbruget vedrørte. Netop fra dets Forhold hentede Videnskabsmændene derfor mange Exempler under deres Drøftelse af Samfundsforholdene.

Intet er klarere end, at den Udvikling, af hvilken her kun er fremhævet et enkelt Stadium, har ført Frederik II, Katharina II og Josef II til deres Syn paa Fyrstemagtens Ophav og Pligter.

Og samtidig med, at Videnskaben indskærpede Læren om Fyrstens Ansvar, bragte den en Mangfoldighed af Forestillinger i Omløb om Nødvendigheden af store Forandringer i Styrelse og Samfundstilstande efter dens egne og Humanitetens Krav. Saaledes føjede det sig naturlig, at Enevælden i virkelystne Regenters og Statsmænds Hænder rundt omkring i Europa i anden Halvdel af 18de Aarhundrede blev Bæreren for Reformer, snart naturlige og formaalstjenlige, snart hæseblæsende, forhastede og som en Revolution fra oven kuldkastende det bestaaende med en Voldsomhed, der

kun overgaas af den Lidenskab, som snart skulde udfoldes, da Revolutionen fra neden brød løs i Frankrig.

Har den dansk-norske Stat staaet udenfor denne Udvikling? Enhver, der tænker paa Struensee og Landboreformernes Tid, véd, at det ikke gjælder om Tiden efter 1770. Men for den almindelige Bevidsthed staar uden Tvivl Enevældens Tid før Struensee mærket med et vist Ubevægelighedens Præg. De fleste have sikkert fra de almindelige Fremstillinger et temmelig ensformigt Indtryk af en for det meste idéforladt Tid med en stivbenet Kollegiestyrelse, en indsnævrende Statskirke og en i royalistisk Servilisme nedsunken forarmet og spidsborgerlig Befolkning. Naturligvis fængsle Skikkelser som Griffenfeldt, Niels Juel og Tordenskjold enhver, man ser med Glæde og taknemlig Beundring paa Holbergs af genial komisk Kraft og fædrelandssindet Varme gjennemstrømmede Forfattervirksomhed, Kingos og Brorsons Psalmer have ikke endnu tabt deres religiøse og poetiske Virkning, man bøjer sig med Højagtelse for Stenos og Rømers, for Grams og Langebeks Navne, man anerkjender det Opsving, der var ved at vaagne paa Retsvidenskabens Omraade; men sympathetisk bevæget eller løftet føler man sig ikke ved Tiden i det hele eller ved dem, der i dette Tidsrum vare Statens Herskere.

Og dog! Tør det siges, at et mere indtrængende Studium vil drage mange baade for det danske og det norske Folks Udvikling betydningsfulde Træk frem i de 110 Aar, der ligge imellem Enevoldsmagtens Indførelse og den Struenseeske Tid, saa kan det særlig siges, at det har Interesse at se paa det Liv, der i Slutningen af dette Tidsrum, i Tiden fra 1746 til 1770, rørte sig i vort Fædreland. Dette har ikke staaet udenfor den almindelige europæiske Bevægelse, som allerede dengang var ved at gjøre det 18de Aarhundrede til en mærkelig Tid.

Det vil være denne Afhandlings Opgave at vise, om der i det her nævnte Tidsafsnit med Hensyn til Opfattelsen af

visse Hovedsider i Stats- og Samfundslivet fandt Fremskridt Sted her hjemme ud over den tidligere Tids Synsmaade, og om der hertil knytter sig Træk af Vigtighed for den senere Udvikling.

De dansk-norske Enevoldskongers Syn paa deres Kongemagt og Folkets Opfattelse af denne, særlig under Frederik den femte.

De dansk-norske Konger saa næppe i Slutningen af 18de Aarhundrede anderledes paa deres Enevælde end hundrede Aar tidligere Efter at der endnu i den 1665 affattede Kongelov kun var talt om, at Enevoldsmagten skyldtes en Overdragelse af Stænderne, som „med fri Vilje og fuld beraad Hu" havde opgivet deres tidligere Valgrettighed, hedder det baade i Forordet til Kristian V.s danske Lov og i hans Testamente af 15. April 1683 tillige, at derved den gamle Arverettighed til „Vore Riger og Lande er igjen bleven indført og retableret udi Vores Kongelig Familie". Denne sidste Synsmaade, der saa ypperlig passede til Tanken om, at Kongedømmet oprindelig var grundet paa en umiddelbar Overdragelse fra Gud, dannede tydelig nok det vigtigste Led i den officielle Opfattelse. I Kraft deraf gjaldt Enevoldsmagten ikke for at være et arveligt Hverv, men for at være en Ejendom, en Mening, der konsekvent kunde medføre Forestillingen om, at ogsaa Riget var Kongens Ejendom. Man mærker stærkt Indflydelsen af denne Synsmaade i, hvad man maa kalde de mere private Udtalelser af de kongelige Personer. Kristian V. siger i sit Testamente af 1683 ligefrem, at „Rigerne hører Kongen til som sit Patrimonium og Ejendom". Der tales nok i denne Konges Testamenter om, at hans kongelige Arvesuccessorer skulle „have den sande Guds Frygt, Retfærdighed, Mildhed og andre kongelige

Dyder for Øje og i Hjærtet"*), han minder sin Søn om, at Landets Velfærd for en stor Del afhænger af en god Politi (o: Styrelse), og Frederik IV. nævner ligeledes Undersaatternes Velfærd**); men man søger forgjæves et Ord om Pligter imod Folket. Grundtanken i begge Kongernes Testamenter er, hvorledes „Absolutum Dominium som et kostbar og uskattelig Klenod udi Vores Kongelig Arvehus maa ved Guds Naade uryggelig og ukrænket konserveres og vedligeholdes" eller, som Kristian V. ogsaa udtrykker sig: „Det er i at „maintenere og forsvare sine kongelige Højheder, Rettigheder og jura majestatis uden nogen Afgang", at en Konges point d'honneur bestaar. Derfor er ogsaa det, der med Hensyn til Rigernes indre Styrelse mest betegner Kristian V.'s og endnu mere Frederik IV.'s Testamenter, som bekjendt, en uhyggelig Iver for at opfordre til Mistænksomhed imod den gamle danske og den holstenske Adel, der maatte gjælde for Enevældens farlige Fjender. Medens denne Stemning vistnok tabte sig meget under de følgende Konger, lyder dog endnu i Enkedronning Juliane Maries, aabenbart af Guldberg affattede, Regler for Frederik VI. som Kronprins den samme Opfordring som i hine Kongers Testamenter til fremfor alt at vaage over Souveræneteten og aldrig taale, at dette Klenodie paa nogen Maade beskadiges***), og, skjønt der i disse Regler indskærpes den unge Prins meget, han skal have Omsorg for, kommer den Tanke aldrig frem, der lyder saa stærkt fra Frederik II.'s og Josef II.'s Pen, at Fyrsten har en bestemt Pligt imod sit Folk.

---

*) Kong Christian V.s Testamenter, udgivne af J. J. A. Worsaae (Kjbhvn. 1860) S. 34.

**) Auszug der Regierungs Regeln, welche S. K. M. Friderich IV. seinem Sohne Christian VI. hinterlässen (Steenstrup: Dansk Maanedsskrift, Aargang 1865, 1. Bind, S. 52).

***) Chr. Bruun, O. Nielsen og A. Petersen: Danske Samlinger I (Kjbhvn. 1865—66) S. 151.

Men man vilde dømme den dansk-norske Enevælde skjævt, hvis man blev staaende ved slige Udtalelser. Idet de første Enevoldskonger stærkt fremhævede, at det var Rigsstændernes frivillige Beslutning, der havde ladet dem vinde deres oprindelige Arveret tilbage, viste de kjendelig, at de ønskede at omgive sig med et folkeligt Skjær. Naar man ser, hvorledes netop Tanken om Folkets Tilslutning ved Enevoldsmagtens Indstiftelse 1660 idelig kom frem i Indskrifter ved Illuminationer og paa Tryk i det 18de Aarhundredes Skrifter, kan man være fuldt overtydet om, at dette skete i Overensstemmelse med Kongernes eget Ønske. De vare ikke blinde for, at der deri laa en Støtte for deres Folkeyndest.

Det er ogsaa værd at lægge Mærke til det Sprog, hvori Enevoldskongerne tidt og mange Gange i Indledningerne til deres Forordninger tale til Folket. Herrens Salvede udsteder ikke sine Bud med korte befalende Ord, at saaledes og saaledes skal det være. Intet er almindeligere end, at Forordningernes Bud omstændelig motiveres, og vistnok tales der i disse Motiver til sine Tider strængt eller moraliserende, undertiden endog med en vis Salvelse; men der føres ogsaa tidt det venligste, man kunde fristes til at kalde det et indsmigrende Sprog. Hvad der fremhæves den ene Gang efter den anden, er, at det, der foreskrives, tjener „til det gemene Bedste" og er til „samtlige vore kjære og tro Undersaatters Gavn og Nytte" eller, at det særlig er til Fordel for den fattige Almue. Det er, som om Kongerne vilde lade deres egen Magtinteresse træde tilbage i alt sligt og derimod appellere til Undersaatternes Borgerfølelse og Fædrelandssind. I god Overensstemmelse hermed staar det ogsaa, at Kongerne ligesom offentlig erkjende de Pligter, deres Stilling paalægger dem selv. Forordningerne indeholde den ene Forsikring af dem efter den anden om den Omsorg, de have for Undersaatternes Tarv, hvad enkelte Gange endog kan træde frem med en vis Ostentation. Naar Kristian VI

valgte sig det smukkeste Valgsprog, en Konge kan vælge: *deo et populo*, var det en offentlig Erklæring om, at han anerkjendte en Pligt mod sit Folk. Enhver, der véd noget nærmere om denne personlig saa hæderlige Konges Regering, véd ogsaa, at hans Valgsprog ikke var Hykleri.

Det var denne Enevoldsmagt, Frederik V. arvede 1746, en Magt, der paa én Gang holdt af stærkt at fremhæve sin ældgamle Ret, støttet til den umiddelbare Overdragelse fra Gud, og paa samme Tid ønskede at anbefale sig til Undersaatterne som den, de selv havde hjulpet paa Fode igjen, og som den, der samvittighedsfuldt bar Omsorg for deres Vel. Med det samme arvede han den mest royalistiske Stemning hos sine Rigers Befolkning.

Paa hvilken smagløs Maade, med hvilke utrolige Overdrivelser den gammeldags Royalisme har havt for Skik at tolke Troskab og undersaatlige Ærbødighedsfølelser, er bekjendt. Hvis man istedenfor alle de Smigersalver, der karakterisere Datidens Udtalelser overfor Konger og Dronninger ved alle mulige eller umulige Lejligheder, havde ligesaa mange Meddelelser om Træk af deres eller andre fremtrædende Personligheders Liv og Virken, hvor rig vilde da ikke vor Historie være? Maaske naaede denne hyperroyalistiske Smagløshed sin største Højde under Kristian VI., da den ved den herskende religiøse Tone fik en Tilsætning, der gjør den særlig frastødende*). Dette sidste tabte sig under Frederik V. Men derfor mindskedes ikke de overdrevne Lovtaler og hædrende Betegnelser, end ikke hos de ypperste og efter Datidens Maalestok virkelig fri-

*) Jvfr. de Træk, der ere anførte i mit ovennævnte Skrift: Holbergs statsretlige og politiske Synsmaade S. 12—13. Ufrivillig har Reiser „den fyrgterlige Ildebrandshistories" latterlige Forfatter parodieret denne Art Royalisme ved at prise Frederik IV. som „den aller sødeste Guds Engel".

sindede Forfattere. Kongen er den store Frederik, Frederik den vise, vor vise og milde Salomo, vor himmelgivne Augustus, hans Regering er „vor Fuldkommenheds Højde, ligesom Frederik III.'s havde været vor Lyksaligheds Begyndelse" o. s. v. Hvilket Indtryk af ilfærdig Loyalitet gjør det ikke, naar Kongen ved et Besøg i Odense blev hilset med et Digt, der allerede bebuder, at Danmark kan vente sig en ny Kronprins, skjønt denne først blev født 8 Maaneder senere, og kalder den forventede Prins Kristian VII!*) Og hvor taabeligt tager det sig ikke ud, at da den i flere Henseender meget fortjente Lavrids Thurah 1749 udgav sin „Hafnia hodierna", var det med en Tilegnelse til den nyfødte Prins Kristian, „allerunderdanigst forhaabende, at Deres kongelige Højhed saa naadig modtager denne ringe Gave, som den velment udi dybeste Underdanighed bliver frembaaren!"

I hvor høj Grad end alt sligt støder os nu til Dags, vilde det være meget ubilligt at slaa Hænderne sammen af Forfærdelse over det danske og norske Folks Trællesind. Thi saaledes talte man til Fyrsterne dengang næsten allevegne. Man se ikke alene det Sprog, der førtes rundt omkring ved Hofferne i Tyskland, men man se, hvorledes en Mand som Voltaire i sine Breve kastede sig i Støvet for Frederik II. og Katharina II., og man se paa den anden Side, hvorledes Fredrik II. i sine Breve til Voltaire kappedes med denne i den latterligste Smigerstil og senere, naar han skrev til Katharina II., da sagde hende de taabeligste og smagløseste Komplimenter, prisende hende snart som Lykurgs og Solons Jævning, snart som Nordens Heltinde o. s. v. Naturligvis vare saadanne Udtalelser af den „gamle Herodes", som Katharina kaldte ham, det bare Komediespil; men at han kunde føre et saadan Sprog, uden at føle, at han gjorde sig til Latter derved, er et Vidnesbyrd om, i hvilken Stil der dengang skulde skrives til Fyrster, naar man vilde gjøre sig behagelig.

*) C. T. Engelstoft: Odense Byes Historie (2den Udgave. Odense 1880) S. 376.

Selv hos Nationer, der pukkede paa deres Frihedssind, havde den i og for sig naturlige og tilbørlige Ærbødighed for Landets Hersker valgt de mest udskejende Former. For slet ikke at tale om, at i England med dets parlamentariske Liv holdt den overtroiske Tillid til, at Kongen kunde helbrede skrufuløse Sygdomme ved Haandspaalægning, sig endnu under Dronning Anna, saa bevarede Englænderne meget længere et Etikettesprog af frastødende Præg. Der er næppe noget forargeligere i de Betegnelser, med hvilke Kongerne til forskjellige Tider ere blevne hædrede, end naar de efter den konstantinske Tids gamle Forbillede nævnedes som „hellige". Men netop i England var det i det 18de Aarhundrede fast Skik, at Parlamentet tiltalte Kongerne med Ordene: „Eders hellige Majestæt", og endnu 1784 ser man en Oppositionstaler bruge det Udtryk: „Hans Majestæts hellige Navn" *). Smigerstilen gik saa vidt, at Georg I 1717 i et Flyveskrift endog blev prist som den, der var barmhjærtigere end selve Gud; Georg II, denne plumpe Korporalnatur, var Gjenstand for en saadan Smiger fra Digteres og Gejstliges Side, at det efter en nyere engelsk Forfatters Sigende, vilde have været overdrevne Udtryk, om de vare blevne brugte til at prise Napoleons Geni eller Marc Aurels Dyder **), og da Georg III i sin første Trontale til det engelske Parlement havde brugt det Udtryk, at han følte sig stolt ved at kalde sig en Britte, svarede Overhuset herpaa med at udtale: „Hvilken Glans kaster det ikke paa det brittiske Navn, naar Eders Majestæt regner det for noget, I er stolt af" ***). Hvorledes den mest devote Holdning i det ydre overfor en Konge kunde være forenet med en udpræ-

*) Stanhope Life of Pitt I, 172.

**) Lecky: History of England in the 18. century II, 250.

***) Lord Mahon: History of England, from 1713—1783 Leipzig 1853. IV, 222.

get Lyst til at sætte dennes Vilje Skranker, derpaa er den ældre Pitt et slaaende Exempel. Han talte undertiden om Kongemagten i Udtryk, der hørte hjemme i østerlandsk Hofstil, og Folk morede sig med at fortælle, at han bukkede saa dybt for Kongen, at man kunde se hans Ørnenæse imellem hans Ben.

Lignende Træk møde os hos Ungarerne. Skjønt de ungarske Adelsmænd, efter først at have sat Maria Theresia fast paa hendes Trone, senere stadig gjorde hende Livet surt ved at kjævles med hende om alt, stort og smaat, brugte de dog de ydmygste Former overfor hende. Ogsaa hos dem tiltaltes Herskeren med Ordene „Eders hellige Majestæt". „Ved Eders hellige Majestæts Naade", hedder det for Exempel i en Rigsdags Adresse til hende 1751, „er et lykkeligt Liv forundt os . . . . Vi ere overtydede om at, idet Eders hellige Majestæt gaar i Spidsen med hellig Iver, vil Guds Velsignelse ikke svigte Eders Stræben. Allevegne blive ved det ophøjede kejserlig kongelige Huses Exempel Dydens Sædekorn udsaaede og Lasten udryddet"*).

Overfor en saadan Række Vidnesbyrd fra forskjellige Lande vil det være klart, at der intet som helst forbavsende og intet særlig nedværdigende er for det danske og det norske Folk ved den Form, Royalismen længe fastholdt under de oldenborgske Konger. Det Sprog, den førte, var for en stor Del et Modesprog, som var fostret af en falsk Rhetorik og mentes at høre med til Konger og Hoffer ligesaa godt som pyntelig klædte Hoffolk og gallonerede Tjenere. Hofmænd, Digtere, Gejstlige og Videnskabsmænd havde ført en lidet tiltalende Kappestrid om at udvikle det, og det dannede et Sidestykke, om end i højere Potens, til den krybende Tone, hvori selv dygtige Videnskabsmænd her hjemme som andensteds talte i deres Tilegnelser af Skrifter til Stormænd, som de holdt for deres Patroner. Men det hang tillige

*) A. v. Arneth: Geschichte Maria Theresias (Wien 1870) IV, 201.

sammen med en vis gammeldags Patriotisme, hvor efter alt, hvad der hørte ens Land og Folk til, nødvendigvis maatte være udmærket. Hvad vi vilde kalde en statistisk Beskrivelse, var i det 17de Aarhundrede blevet kaldet en Skildring af Landets „frugtbare Herlighed" eller ligefrem en „Lovtale" over Landet; man holdt af at fremhæve alt, hvad der kunde give et lyst Billede, ligesom det gjaldt for upatriotisk at blotte Skrøbeligheder. I Samklang dermed kunde man ej heller som god Patriot have ringere Konger end andre Folk, tvært imod det sømmede sig for en Patriot at prise sit Lands Konger som de bedste, der havde været og vare paa Jorden.

Hvor dybt end imidlertid Undersaatterne i Danmark og Norge bøjede sig i Støvet for Kongerne, var det saare langt fra, at disse kunde glæde sig ved let at faa dem til at adlyde deres Bud Man kan slaa op i hvilket som helst Bind Forordninger eller Reskripter, man vil, og man vil den ene Gang efter den anden se Kongerne skarpt paatale Ulydighed imod, hvad der var befalet. Det var Tidens gjældende Regeringsgrundsætning, at Statsmagten skulde gribe ind i alt, regulere alt, endog fastsætte Priserne for Kjøb og Salg paa saa mange Varer som muligt, ikke mindre end Salær for Prokuratorer saavel som Lønnen for Tjenestefolk; den troede, at den ligesaa godt kunde give Bestemmelser for alskens borgerlig Gjerning og mange rent private Forhold som for, hvad der stod i Forbindelse med Retsordenen og Retssikkerheden. Med et paafaldende sangvinsk Haab om at kunne opdrage Folket, vilde den ordne meget, der vedrørte Undersaatternes Sæder og Skikke, baade deres daglige Liv og deres festlige Sammenkomster, og den rakte i saa Henseende sin ordnende og opdragende Haand lige til Islænderne og Nordlændingene, ja til selve de eskimoiske Grønlændere. Intet opfattede den som fremmed for sig. Men den forløftede sig fuldstændig paa denne kolossale Opgave, der var saa meget mere umulig at gjennemføre, som Regeringen i lange Tider her i Landet, ligesom i

de fleste Stater, kun havde et usselt Embedspersonale at raade over. Det gjør et ejendommeligt Indtryk at se, hvorledes Befolkningen forstaar at unddrage sig sine enevældige Fyrsters tvingende Bud eller at sno sig ud af de faderlige Arme. Folk føle slet ikke Lyst til at indrette deres daglige Liv efter den Sparsommelighed, som Kongerne paabyde, og Lighedstendensen er altfor stærk til, at de skulde agte Paabud om, at de ikke selv maa gaa lige saa godt klædte eller spise lige saa mange Retter ved deres Barselgilder og Bryllupper som deres fornemmere Nabo. Den, der i Følge Kongens Bud kun maa gaa med „slet" Silketøj, gaar dog med blomstret eller med Brokade; den, som kun har Lov til at begrave sin Fader eller sin Hustru i en Fyrretræskiste, lader dog Snedkeren forfærdige den Kiste, han skal bruge, af Egetræ; den, der ikke maa bede flere end 10 Gjæster til et Bryllupsgilde, indbyder dog 20, og han sætter 8 Retter Mad for dem, uagtet han kun har Lov til at traktere dem med 3. Forgjæves udstede Kongerne det ene Forbud efter det andet, forgjæves tale de smukke Ord om Pligten imod „det gemene Bedste" og om, hvor nødvendigt det er at ophjælpe Landets Manufakturer; den uforbederlige Kjøbmand forstaar dog at skaffe sig Varer udenlands fra, med hvilke han kan underbyde Varerne fra de ved kongelige Privilegier og Monopoler beskyttede Fabrikker eller Haandværkslav. Folk ere upatriotiske nok til hellere at gaa med udenlandske forbudte uldne eller Silkeklæder end med, hvad der tilvirkes her hjemme, og de have Dristighed til at møde ved selve Hoffet med saadanne. Ligesaa lidt agter det ene Lav, hvad de kongelige Forordninger have fastsat om det andet Lavs Rettigheder, og alle Lavene føre en fortvivlet, haabløs Kamp med „Bønhaser" og „Fuskere", som Befolkningen haardnakket tager under sin Varetægt for at faa sine Benklæder og Støvler billigere syede eller sine Stole og Borde billigere forfærdigede; Kjøbmændene i Kjøbstæderne opløfte hjærteskjærende Kla-

ger over, at de gaa til Grunde, fordi Byernes Privilegier krænkes ved den skammeligste Forprang, ved utilladeligt Brændevinssalg og Ølbrygning eller ved at Bissekræmmere og Jøder trække Landet rundt, trodsende alle Forbud; civile og gejstlige Embedsmænd kjævles om Retten til at holde Skifter og Auktioner, Herredsskriveren, Landfysikus og Skarpretteren klage over, at det ikke er muligt for dem at faa deres Penge, som Beboerne af deres Distrikt ere forpligtede til at betale dem; forgjæves udstedes det ene Paabud efter det andet om, hvad Folk skulle yde til Fattigvæsenet, og om, hvad der skal gjøres for at faa Ende paa det stedse tiltagende Tiggeri og Landstrygeri, Folk ere saa vrantne som vel muligt til at tegne sig for at give noget til de fattige, men se med Jubel paa, hvorledes de „modvillige Betlere" slaas med Stodderfogderne, som ville trække dem i Tugthuset; der sættes den stærkeste passive Modstand imod Regeringens Forsøg paa at faa Arrestforvarere, for ikke at tale om Natmænd, Hestegildere og „Skindere", opfattede som „ærlige" Mennesker; Kongerne maa personlig døje den Tort, naar de kjøre paa de dem forbeholdte, afspærrede Kongeveje, at de da se Bommene sprængte, Laasene opbrudte og Vejene halv opkjørte af Bønder og Prangere; allevegne opfattes Skovene som Fællesejendom, hvorfra Bønderne stjæle Brændet i Læssevis, Bønderkarle og Fiskere rømme baade fra Danmark og Norge for at undgaa at udskrives til Soldater og Matroser, og det er, som om Told og Konsumtionsforordninger kun vare til for at overtrædes, der drives et storartet Smugleri i selve Kjøbenhavn og paa Sjælland, ikke mindre end ved den jydske Kyst eller de norske Skjær. Med Føje kunde Pontoppidan klage over, at „vore priselige Love og Forordninger i Almindelighed kun ilde efterlevedes, især i Provinserne" *).

Intet kan vel være mere paafaldende end samtidig at se den til det videst gaaende Royalisme og saa denne Ulydighed imod Kongernes Bud. Meget har virket til at frem-

*) Menoza udgivet af V. Birkedal (Kjbhn. 1860) III, 242.

kalde denne Modsætning, det utvivlsomt altfor vidt drevne regulerende og faderlige Regimente og ved Siden deraf Enevoldskongernes Ulyst til at bruge voldsomme Midler for at fremtvinge Lydigheden, den Fattigdom, der var almindelig og fristede til Lovbrud, samtidig med at Embedsmændenes usle Lønninger gjorde dem bestikkelige, men ganske vist ogsaa en forbavsende Brist paa offentlig Moral, der var en Arv fra tidligere Tider, men traadte saa meget mere grelt frem, som Kongerne netop nu tiltroede sig en Magt og en Ret til at gribe ind i alle Forhold, de aldrig tidligere havde kjendt. Og ejendommeligt nok, det stod i Virkeligheden for den almindelige Bevidsthed, som om de havde den mest vidt gaaende Ret i saa Henseende. Folk kunde finde det ubehageligt, naar Kongemagten foreskrev, hvorledes de skulde gaa klædte, hvor mange Retter Mad de maatte give deres Venner til Middag, og hos hvem de skulde kjøbe deres Varer; men det faldt ingen ind at bestride dens Ret dertil, og naar de følte Tryk i en eller anden Retning, havde de ikke Tanke om at søge Hjælp andensteds end hos Regeringen. De kappedes om i deres egne private Sager at overhænge Kongerne med „Suppliker", der ikke sjælden bragte disse til Fortvivlelse, og ligesaa lidt kjendte de til Selvhjælp imod almindelige økonomiske eller sociale Ulemper. Gik det daarlig med Kjøbstædernes Handel, fik Landmændene lave Priser paa deres Kvæg og Korn, skortede det i en eller anden Retning paa Arbejde, stod Skibsfarten stille eller fandt man, at der levede for faa Mennesker i Landet, intet var da almindeligere, end at Folk paakaldte „Monarkens bydende Stemme" og vilde have Regeringen til at gribe endnu stærkere end forhen ind i al Handel og Vandel med Regulativer og Tvangsbestemmelser. Den samme Kongemagt, hvis Bud Undersaatterne søgte at unddrage sig, vilde de have til at stramme sine Forskrifter mere og mere.

Den lange, sejge Kamp, som Enevælden har ført imod Selvraadigheden og Ulydigheden i Danmark, ikke mindre end

i Norge, maatte vistnok ende med, at den under Indflydelse af nyere Ideer paa det nationaløkonomiske og retlige Omraade og under Indtrykket af Umuligheden af at gjennemføre en konsekvent faderlig Styrelse, slappede sine Baand; men Kampen havde ogsaa til Resultat, at Agtelsen for Loven lidt efter lidt trængte igjennem efter en ganske anden Maalestok end tidligere. For saa vidt sejrede Enevælden, og det til Gavn baade for Danmark og Norge.

Idet Frederik V midt under denne Udvikling besteg Tronen i den dansk-norske Stat, fik de tvende Riger en Konge, der ved sin Personlighed var mest oplagt til at vise Enevælden fra dens mildeste, elskværdigste Side. Han havde den Venlighed og Jævnhed, der altid gjør et uimodstaaeligt Indtryk paa en Nation som den danske, det var umiskjendeligt, at han følte varmt for sine Undersaatters Vel, og til Trods for den næsten helt tyske Opdragelse, han havde faaet, havde Folk en rigtig Fornemmelse af, at der boede et dansk Hjærte i hans Indre. Om muligt med endnu større Sympathi omfattedes hans unge Dronning, Louise, denne forunderlig indtagende Skikkelse iblandt de danske Dronninger, i hvem Samtiden vistnok med fuld Oprigtighed saa en ny Dagmar. Enhver véd, hvilket Omslag der skete i Kongehusets Forhold til Folket ved dette Tronskifte, da den Skranke faldt, som Kristian VI med sin besynderlig kejtede Stivhed og Sofie Magdalene med sit hovmodige Væsen havde rejst imellem dem og Undersaatterne. Skjønt der ingen Grund er til at tvivle om, at der har været dem, som oprigtig agtede Kristian VI's samvittighedsfulde Arbejde som Konge, og uagtet Ærefrygten for Kongedømmets Højhed under ham var almindelig udbredt, kom der med Frederik V's Tronbestigelse en virkelig Varme i den royalistiske Stemning, hvor smagløst den end tidt og mange Gange lagde sig for Dagen. Det er den, man føler ved Holbergs bekjendte Udtalelser om hans Glæde ved at se det muntre friske Liv ved den unge Konges Hof, og det er den, der har bragt ham til

at give sin Hengivenhed for Frederik V et saa elskværdigt Udtryk i hans Tilegnelse til Kongen af Oversættelsen af Herodian*); men den lyder ogsaa til os igjennem saa mangfoldige andre Steder i Datidens Literatur, at den umulig kan opfattes som andet end som en oprigtig og alvorlig Følelse. Den Lykke, det syntes at være for den dansk-norske Stat, at den kom til at staa udenfor den ødelæggende Syvaarskrig, styrkede Taknemligheden imod en Fyrste, hvem man med Rette tiltroede Kjærlighed til Freden, om det end i Virkeligheden ikke var ham, men J. H. E. Bernstorf, der ledede den ydre Politik saaledes, at Freden kunde bevares. Hvor ubetydelig en Mand han i og for sig var, oversaa man; der blev kun tænkt paa hans gode Hjærte, man glædede sig i Kjøbenhavn over „Frederik Ejegods" venlige Hovednik og milde Smil, naar han kjørte igjennem Gaderne, og idet man med en næsten besynderlig Naivitet tillagde ham Æren for de Fremskridt, der utvivlsomt fandt Sted i flere Henseender, omdannede man ham til at være den Velsignelse bringende Menneskeven, som man længtes efter at se paa Tronen. Ret pikant karakteriserede Luxdorf engang Stemningerne i Frederik IV's sidste Tid, under Kristian VI og Frederik V ved at udtale: „Under Frederik IV frygtede man ikke, og havde dog Grund dertil, under Kristian VI frygtede man uden at have Grund dertil, under Frederik V hverken frygtede man eller havde Grund dertil." Det dobbelte Mindesmærke om Frederik V, der strax fremstiller sig for Tanken, hans smukke Rytterstatue paa Amalienborgplads og Evalds Kantate ved hans Jordefærd, skyldes derfor ikke fremhyklede Følelser eller en kunstlet Stemning. De ere Udtryk for en virkelig Hengivenhed for ham.

Ganske vist, denne Følelse og den royalistiske Ærbødighed for Herrens Salvede blev sat paa en alvorlig Prøve, da det efterhaanden blev vitterligt, at han sank sammen til at

*) Jfr. mit Skrift om Holbergs statsretlige og politiske Synsmaade S. 22.

blive en forfalden Stakkel, om hvis Udskejelser Rygtet snart fik travlt, efter at det tidligere næsten kun havde havt at fortælle vennesæle Træk om ham. Kjøbenhavnske Borgermænd kunde ryste medlidende paa Hovedet, naar de saa ham efter Taffelet, med en af sine Hofmænd under hver Arm, halv beruset med stiv Holdning blive hjulpet ned fra Kristiansborg for at stige i sin Vogn; men ingen hørte dem ytre et dadlende Ord*). Folk slap ikke Kjærligheden til ham. Et slaaende Vidnesbyrd derom er Dorothea Biehl, der i sine historiske Breve om ham til Johan Bülow kan fortælle de skrækkeligste Historier om ham og maa tilstaa, at det fattedes ham paa Virksomhedsaand, men dog helst vil undskylde ham, dog kalder ham den tilbedede Frederik og maa lægge Pennen bort for at græde ud, da hun har fortalt hans Død.

Royalismen fik imidlertid et endnu værre Stød at overstaa, dengang Kristian VII besteg Tronen. De Forhaabninger, med hvilke han hilsedes som Konge, afløstes snart af bitre Skuffelser. Hvor naar var der vel noget godt at fortælle om ham, der begyndte som en lunefuld, for ikke at sige ondskabsfuld Dreng og faa Aar efter, ødelagt af Udsvævelser, blev vanvittig! Det var kommet saa vidt med Kongeværdigheden, at man kunde se ham, Støvlet-Katrines Elsker, med sine Følgesvende ved Nattetid i Slagsmaal med Vægterne paa Kjøbenhavns Gader. Struensees Virken og Katastrofe skulde ikke stille Kristian VII og Kongemagten højere. Hvad der er fremkommet af stærke royalistiske Udtalelser til denne Konge, er med Undtagelse maaske af hans allerførste Regeringstid kun at opfatte som konventionel Smiger. Den Tanke ligger da ogsaa nær, at Enevælden var truet af en alvorlig Fare, saafremt ikke Frederik VI som Kronprins atter havde vakt en virkelig Hengivenhed imod Kongefamilien tillive baade hos Danske og Nordmænd.

*) Nyt historisk Tidsskrift IV, S. 535 Note 41.

Var en Forhandling om Ænner, vedrørende Stats- og Samfundsforhold mulig i Tiden efter Frederik V's Tronbestigelse?

Hvor vidt hindrede Enevoldsmagten under Frederik V. en Forhandling om politiske Ænner, og hvor vidt kunde en saadan tænkes forenet med en Royalisme, saa stærk som den, der herskede under denne Konge? Var der i vort Fædreland Modtagelighed for Indflydelse af det Røre paa Samfundsvidenskabernes Omraade, som vi have set, var vakt rundt omkring i Europa? Disse Spørgsmaal paatrænge sig naturlig.

Frederik V., saaledes fortælles det, udtalte kort efter at have besteget Tronen: „Jeg vil ikke tillade, at Aandslivet underkastes nogen Indskrænkning i mit Rige.“ Det var et Ord, som ikke noget af selve Filosofen paa Sans souci kunde overgaa. Og ganske vist, Pressen og Literaturen havde bedre Kaar her hjemme end i de fleste andre europæiske Fastlandsstater. Der gjaldt nok Censur, og den kunde endnu under Frederik V. enkelte Gange gribe ind paa en nærgaaende Maade, som f. Ex. da den økonomiske Forfatter Frederik Lütken maatte stryge nogle Steder i sine „Oeconomiske Tanker til højere Eftertanke“. Det kunde ogsaa ske, at en indflydelsesrig Mand som Pontoppidan fik et Tidsskrift med Anmeldelser standset, fordi det var ham ubehageligt. Men i Almindelighed var Censuren yderlig slap, eller i det mindste saadan, at man med nogen Behændighed kunde finde en Form for at sige, hvad man vilde. Undertiden var den noget nær en Komedie, naar f. Ex. den ene gode Ven censurerede den andens Skrifter, eller naar en Biskop kunde censurere, hvad han selv skrev.*) Det hændte endog mere end én Gang, at Censors „*imprimatur*“ brugtes som Form

*) C. E. Secher: Danmark i ældre og nyere Tid II. (Kbhvn. 1875) S. 512.

for at lade ham give det censurerede Skrift en varm Anbefaling. Ikke sjælden gik Regeringen ind paa at tilstaa Censurfrihed, f. Ex. med Hensyn til de Værker, Langebeks Danske Selskab udgav, med Hensyn til det af Pontoppidan redigerede Tidsskrift Oeconomisk Magazin, saavel som, da Sneedorff udgav: „Den patriotiske Tilskuer". En Række Aar senere blev det opfattet som et paafaldende Vidnesbyrd om den Frihed, der var bleven indrømmet Pressen i den „elskede Frederiks Dage", at et Tidsskrift som dette sidste dengang havde kunnet udkomme.*)

Naturligvis vilde den Frihed, som Regeringen tilstod den videnskabelige Drøftelse, øjeblikkelig være ophørt, naar her var blevet ført noget af det Sprog, der karakteriserede de franske fritænkerske og mere eller mindre radikale Forfattere. Men ingen tænkte her hjemme paa at slaa ind i en saadan Tone, og det var kun imod en Række Enkeltheder i Tilstandene, man rettede sine Anker. Medens Holberg og Spectators Udgiver Riis i Kristian VI.'s Tid havde klaget temmelig skarpt over Censuren, vare Forfatterne under Frederik V.'s Regering tilfredse med at have den „Frihed og Ret til at være frimodig", som de ønskede. Det var ikke blot en Forfatter af den ældre Skole som Erik Pontoppidan, der fandt, at „vi Danske nyde al fornøden Frihed" i denne Henseende. Ogsaa den meget yngre Jens Kraft taler om den Betydning, Frederik V's Regjering havde ved sin Frihedsaand.**) Om det saa er Frederik Lütken, der havde maattet stryge Ytringer i sine Skrifter, saa udtaler han et Sted i sine „Oeconomiske Tanker": „At saadanne Blade som disse nu maa læses i Trykken, er en Lykke og en Frihed, som vel ingen Republikaner nogen Tid har tænkt, kunde vederfares Danmark."***) Men især har J. Schielderup Sneedorff,

*) Ny kritisk Journal 1778, 22—23 Nr.

**) Kritiske Breve (Kjbhvn. 1761) 108.

***) Fjerde Part (Kjbhvn. 1757) Fortale.

der dog levede og aandede for Fremskridt, talt i begejstrede Ord om den aandelige Frihedstilstand, som Rigerne nøde godt af under Frederik V., han har fremhævet, hvorledes Kongen havde gjort Folket til sine Raadgivere*), og han har overført paa Frederik V.'s Regering den berømte Karakteristik, Tacitus har givet af Trajans Herskertid, at det var en Tidsalder med den sjældne Lykke, at man kunde tænke, hvad man vilde, og sige, hvad man tænkte**).

Allevegne i Europa gik dengang Undersøgelser om Stats- og Samfundsforhold Haand i Haand med nationaløkonomiske Overvejelser, en simpel Følge af, at Spørgsmaalene om Udviklingen af de materielle Hjælpekilder ved Agerbrug, Handel og Vindskibelighed nødvendigvis ikke blot stode i Sammenhæng med Forholdet imellem de forskjellige Samfundsklasser, men ogsaa med mange Dele af selve Statsstyrelsen, Finansernes Ledelse, Skatteprinciper o. s. v.

Det maatte altsaa kunne faa Betydning for Drøftelsen af Samfundsspørgsmaal og af Reformers Nødvendighed, naar Regeringen under Frederik V. fremmede de økonomiske Interesser, dels ved at begunstige Udgivelsen af Afhandlinger paa Økonomiens Omraade, dels ved Oprettelsen af et Natural- og Husholdningskabinet paa Charlottenborg (1759) med tvende Professorer, der netop stærkt skulde lægge Vægten paa den økonomiske Side af Naturvidenskaben. Men det bør heller ikke glemmes, at ved Oprettelsen af Sorø Akademi 1747 fastsattes her ikke blot Økonomi, Kommerce- og Kameralvidenskaberne samt Natur- og Folkeretten, men ogsaa ligefrem Politiken som Lærefag. Den Professor, som docerede denne Disciplin, skulde give Meddelelser om fremmede Staters indvortes Tilstand saa vel som ydre Politik. Selv om denne Undervisning skulde indrettes saaledes, at de unge „vænne-

*) Samlede Skrifter VII., 504 og 509

**) Fortale til Skriftet „Om den borgerlige Regering".

des til at tale med Modesti og Forsigtighed om det, som angaar Puissancer", var det dog et Skridt fremad til at lære andre og større politiske Forhold at kjende end dem, Hjemmet frembød Skuet af.

Men hvordan var den aandelige Jordbund? Hvad der kunde kaldes friere Drøftelse, havde hidtil næsten udelukkende været knyttet til Holbergs Forfattervirksomhed, og Universitetets Fundats af 1732 havde kun lidet aabnet det for Fag, der stode i Forbindelse med Statsvidenskaberne. Imidlertid var dog netop dengang Naturretsstudiet blevet indført, og det maatte naturligvis fremme Tænkningen i flersidig Retning, at den Leibnitzske Filosofi, saaledes som den var bleven udviklet ved Wolff, blev indført i den danske Videnskab ved en saa talentfuld Mand som Henrik Stampe, der i flere Aar docerede den ved Universitetet, og at den havde en begejstret Tilhænger i en saa livfuld og stærkt aandelig bevæget Natur som den desto værre altfor tidlig døde Eilschow. Skjønt der ikke efter Holberg fulgte noget ham jævnbyrdigt Geni i vor Literatur, gjør det et højst fornøjeligt Indtryk at se den Række dygtige, begavede Mænd, der fremstode i hans Alderdom og i den nærmeste Tid efter ham. Særlig er det forbavsende, hvor mange af dem der bleve fødte i det første Tiaar efter den nordiske Krigs Slutning. Norge aabner Rækken med Jens Kraft, født 1720, og Gerhard Schøning, født 1722, saa kommer Danmark med J. S. Sneedorff, født 1724, Eilschow, født 1725, Andreas Schytte, født 1726 og Suhm, født 1728. Deres Udvikling var ikke bleven kuet ved Pietismens Kjedsommelighed, der ulige mere end noget egentligt Tryk laa over Sindene i Kristian VI.s Tid, og de stode ved hans Død som aandelig udviklede unge Mænd, fulde af Virkelyst. Rimeligvis har Holberg havt en stor Indflydelse paa dem, og flere af dem, baade Eilschow, Sneedorff og Suhm have i de stærkeste Udtryk fremhævet, i hvilken Taknemlighedsgjæld baade hele Folket og de selv stode til ham. Det

gjaldt for dem som deres Livsopgave at fremme deres Medborgeres Udvikling, følgende de Spor, han havde vist. Medens andre yngre Mænd som Tyge Rothe (født 1731) ogsaa sluttede sig til denne Gjerning, havde Holberg selv endnu 8 Aar tilbage af sit Liv, og dem brugte han, optagende og bearbejdende nye Indtryk af Datidens Aandsliv; et stærkt religiøst Liv hindrede ikke Mænd som Biskop, senere Prokansler Erik Pontoppidan, eller den afskedigede Søofficer Frederik Lütken fra med Begejstring at kaste sig over, hvad der ad videnskabelig Vej kunde fremme Rigernes økonomiske Vel, og for slet ikke at tale om en Række mindre betydelige Forfattere, sad der i en fyensk Præstegaard en Skribent, der udmærkede sig ved en logisk Styrke og en Skarphed i Tanken, som lader ham indtage en fremragende Plads i Datidens danske økonomiske Literatur. Det var Frederik Lütkens Broder, Præsten Otto Diderik Lütken.

Da Holberg havde maattet bygge op paa næsten bar Grund, havde det været naturligt, at han havde søgt og fundet sine Impulser i Lande som England og Frankrig. Men ogsaa efter, at han saa længe havde virket, var intet rimeligere end, at de, der vilde følge hans Exempel med at udvikle Aandslivet her hjemme, søgte i den store udenlandske Literatur at finde den Næring, som de umulig kunde faa i vort Fædreland. Visselig har den Strømning udefra, som Danske og Normænd kappedes med en Mængde indvandrede Udlændinge om at lade skylle ind over det danske og det norske Folk, havt sine alvorlige Skyggesider; men disse kunne ikke komme op ved Siden af det gode og nyttige derved, og vi ville faa at se Vidnesbyrd om, at de fleste af de Mænd, som traadte op i denne Tid, nærede et saa varmt Fædrelandssind, som vel kan tænkes.

Enhver, der fæster Blikket paa Indflydelser udefra i det 18de Aarhundrede, kommer først og fremmest til at

tænke paa, hvorledes Tyskhed bredte sig her hjemme, i det mindste i selve Danmark. Og ganske vist, Forbindelsen med Halle ved Pietismen og med Göttingen ved Rationalismen, Indkaldelsen af Klopstock, Ansættelsen af Mænd som Schleglerne, Basedow, Oeder, Kratzenstein, for slet ikke at tale om den Sværm Tyskere, der fyldte Hofcharger, Statsembeder, særlig Officersstillinger, eller om den Mængde, der søgte ind i Landet som Haandværkere og i andre lavere Stillinger, alt dette vidner visselig højt i den Retning. Men derfor bliver det ligefuldt vist, at paa den Tid, hvorom her er Tale, have det 18de Aarhundredes danske Forfattere følt sig stærkere hendragne til fransk og engelsk Aandsliv end til det tyske. De nærede vistnok den mest ubegrænsede Beundring for Leibnitz, de højagtede Wolf, og de brugte flittig Forfattere som Justi og andre Tyskere, der skreve om Statsvidenskab og Økonomi; men deres Hjærter tilhørte den engelske og endnu mere den franske Literatur, ligesom det engelske og det franske Folk afgjort vare de, der interesserede dem mest. Helt igjennem Aarhundredet gaar der en Trang til at rive sig løs fra Pedanteriet, Holberg har ikke udtalt sig skarpere derimod end hans samtidige Antagonist, den saa selvstændig tænkende og dømmende Andreas Hojer, og Mænd som Eilschow, Frederik Lütken og J. S. Sneedorff overbyde hinanden i at slaa løs derpaa. Men den Friskhed, som Slægtleddet fra Midten af Aarhundredet længtes efter, den mente det at finde i England og Frankrig. Er det nu i det hele saa, at der ved Siden af det meget, som utvivlsomt er aandsbeslægtet imellem det danske og det tyske Folk, tillige er noget for os i høj Grad sympathetisk ved den Forening af Lune og Dybde, som er den engelske Aands bedste Ejendommelighed, og ved den Klarhed og „bon sens", der er betegnende for Franskmændene, vil det være indlysende, at vi ikke have at gjøre med en blot Modesag, naar vi se, at samtidig med, at Fransk var den fine Verdens Yndlingssprog, i det mindste i dens Breve,

vare Frankrig og England de Lande, hvis Forhold mest fængslede Datidens livlig bevægede Videnskabsmænd.

Gjennemgaar man f. Ex. Suhms Optegnelser fra 1761 og 1762 om hans egen Læsning, som han har fremsat under Form af en Række korte Bemærkninger om en stor Mængde Skrifter, ser man, at Fransk afgjort spiller Hovedrollen deri*). Idet Eilschow skal give en Karakteristik af de forskjellige Folks Videnskabelighed, kommer den til at lyde saaledes: „I Spanien skal alt være kort og dybsindigt, i Frankrig alt lystigt, i England højt og skarpsindigt, i Tyskland vidtløftigt og af hundred tusend Skribenter sammensat" **). Hos Sneedorff mærker man stærkest Virkningerne af fransk Læsning; han følte en saadan Forkjærlighed for det franske Sprog, at han mente, det var naturligt i stilistisk Henseende at danne sig efter det, og Franskmændene vare i det hele aabenbart hans Yndlingsfolk***). Ligesom det er bekjendt, at den norske Trælasthandel skabte en nøje Handelsforbindelse mellem Norge og England, og at Kjøbmændene i de norske Kjøbstæder holdt af at sende deres Sønner til engelske Byer for at oplæres der, saaledes var det en almindelig Mening, at Normændene i det hele følte sig mest hendragne til, hvad der var engelsk. Derimod blev det paastaaet, at de Danske havde en lignende Forkjærlighed for Frankrig og det franske†). Fransk, siger Suhm, var det Sprog, som af alle var mest i Brug, saa at ingen Mandsperson eller Fruentimmer af Stand, ingen Hofmand, ingen Politiker, ja næsten ingen Krigsmand kunde undvære det††). Folks Lyst til at tale dette Sprog kunde

---

*) Samlede Skrifter VII, S. 166 fl.

**) Forsøg til en Fruentimmerphilosophi S. 40.

***) Samlede Skrifter VIII, 29 og 94, 96 og 97.

†) Suhm: Nærværende 18 Seculi Charakter i Samlede Skrifter V, 178. P. Friis Edvardsen: Skjelskjør Kjøbstads Tilstand. 1759. Möllmanns Fortale.

††) Samlede Skrifter VIII, 62.

endog i kjøbenhavnske Kredse træde frem paa en taabelig overdreven Maade*). Holbergs Jean de France havde ikke hjulpet. Men ogsaa i Danskes Hjærter kappedes England med Frankrig om Forrangen og kunde endog have Overvægten. Eilschow følte sig fængslet af det Liv, som den politiske Frihed i England virkede til at skabe i Literaturen, Sneedorff studerede med stor Iver den engelske Literatur, og Suhm mente, at paa Grund af Pressefriheden havde Velstand, Lærdom, Tænkekraft naaet sin højeste Spidse i England, og at der i dette Land, som han siger, „imod manges Tanker" fandtes den meste og største Dyd, det, som egentlig bør kaldes Dyd**.) Mange Steder i Datidens økonomiske Skrifter vise, i hvilken Grad Opmærksomheden var henvendt paa Forholdene, dels i England dels i Frankrig. Skjønt man talte i høje Toner om Holland og Svejts, var det kjendelig de to store vestlige Lande, hvis Tilstande og Udvikling man fulgte med størst Opmærksomhed.

Med Hensyn til Statsvidenskaberne og, hvad der i det hele greb ind i Samfundsforholdene, stod, som tidligere nævnt, den franske Literatur paa dette Tidspunkt afgjort over den engelske, saa vel som over enhver anden samtidig europæisk. Det maatte derfor snarest være fra den, at befrugtende Impulser kunde komme til de danske og norske Forfattere, der kastede sig over Æmner af politisk eller statsretlig Natur.

Enhver spørger her først og fremmest om Paavirkning fra Montesquieu, Voltaire og Rousseau. Af disse er vistnok Voltaires Indflydelse vanskeligst at paavise udenfor det rent æsthetiske Omraade. Baade Eilschow og Sneedorff have oversat nogle Smaaskrifter af ham, og han blev beundret højt som Digter. Tyge Rothe kalder ham ligefrem

*) Suhmiana S. 361.
**) Samlede Skrifter V, 161.

„vor Alders fornemste Digter“ *) og nævner ham særlig som „den store Mester i Sørgespillet“. Han er ogsaa glad over at kunne citere en Ytring af „den berømmelige Hr. Voltaire“ som Støtte for sit Syn paa, hvorledes Fædrelandskjærlighed skal fremmes. Eilschow kalder ham „den vise“, og naar Suhms gode Ven og stadige Korrespondent, Dass i et Brev til denne taler om, at Voltaires Digt „la pucelle ved sin obscene og ugudelige Aand ej kan andet end højligen smage vore Fritænkere og saadanne Messieurs“ **), tyder det paa, at han har havt sine Tilhængere her hjemme; men man kan ikke regne en eneste af dem, der spillede en mere fremragende Rolle i Literaturen, for egentlig at have hørt til disse. Ingen af Datidens Forfattere har saa ofte udtalt Domme om Voltaire som Suhm. Paa Grund af hans forbavsende Aandslivlighed og store Forkjærlighed for Aandsfrihed skulde man vente, at han havde følt sig stærkt hendragen til Voltaire. Men han vilde kun erkjende denne for at være stor som Digter — her stillede han ham ved Siden af Sophokles***) —, derimod satte han ham meget lavt som Historiker. Han holder ham ikke blot for at være unøjagtig, og mener, han forvandler Historien til et Heltedigt†); men han væmmes ved at læse hans historiske Skrifter††). End ikke Voltaires berømte Værk over Ludvig XIV vil han lade gjælde, og han finder, hvad der er en utrolig Dom, at Stilen i dette Skrift er en uægte Veltalenhed. Den Uvilje, han af rent videnskabelige Grunde følte mod Voltaire, skærpedes særlig ved hans Vrede over dennes fritænkerske Standpunkt og hans Værkers usædelige Aand. Det harmede ham, at den samme Mand, der havde skrevet

*) Tanker om Kjærlighed til Fædernelandet (Kbhvn. 1759) S. 186.

**) Suhms Levnet 240.

***) Saml. Skrifter IV, 85.

†) Samlede Skrifter V, 55.

††) VII, 182.

Zaire, ogsaa havde kunnet være Forfatter til la pucelle.*) I det hele pege adskillige Udtalelser af Suhm i hans tidligere Aar hen mod den Fordømmelsesdom, han som ældre fældede over Voltaire paa Grund af „den løgnagtige Gejst, han har indført i Historien og endnu mere i Henseende til det Onde, han har tilføjet Religionen, som langt overgaar alt, hvad alle andre Mennesker tilhobe har tilføjet den“**). Skjønt Suhm udtalte Højagtelse for „den store D'Alembert“, brød han Staven over, hvad han kaldte Datidens Filosofi, som lige letsindig og intolerant***), og hans Dom om den store „Encyclopædi“ blev da ogsaa, at denne vistnok indeholdt „mange smukke og vel udarbejdede Artikler om de egentlige saakaldte Videnskaber, Kunster og Haandværker, men ogsaa mange slette, ja farlige og afskyelige“ o. s. v.†)

Ulige gunstigere lød Dommen over Rousseau. En saadan Fjende af, hvad der var oppe i Tiden, som Dass, kaldte rigtignok i et Brev til Suhm Rousseaus Emile „noget Snavs, hvori der var hundrede Gange mere ondt end godt;“††) men det var ikke blot almindeligt at beundre Rousseau som Stilist, man havde ogsaa Højagtelse for ham som Forfatter og kunde i flere Henseender føle sig sympathetisk hendraget til ham. Der har for de opvakte Naturer her i Landet som andensteds været noget betagende ved den Varme, der aander igjennem Rousseaus Veltalenhed, og ikke mindre fik hans Protest imod en overforfinet Kulturs Udskejelser og hans Paakaldelse af det naturlige Menneskes Ret sympathetiske Strænge til at klinge. Hvor fjærn han end stod den positive Kristendom, gjorde den Religiøsitet, der er saa egen for ham, dog, at man langt mindre opfattede ham end Voltaire og andre af Datidens Forfattere som en

*) Samlede Skrifter V, 156.
**) IX, 302.
***) V, 155.
†) V, 71.
††) Suhms Levnet 302.

farlig Modstander af Kristendommen. Pontoppidan var f. Ex. kjendelig glad ved at kunne citere et Sted af „Emile“ som Vidnesbyrd om, hvorledes det var Evangeliet, ikke Videnskaben, der havde mildnet Menneskenes Sæder.*)

Det ligger i Sagen selv, at Rousseaus paradoxe Udfald paa Kultur og Videnskaber maatte passe ilde til den ungdommelige Begejstring for Videnskabens Betydning, der var saa fremtrædende hos de tonegivende Mænd i Literaturen her hjemme. Suhm har derfor paa sine Steder udtalt sig skarpt om Rousseau, f. Ex. i en Afhandling, i hvilken han vil udvikle Videnskabens Værd**), og Tyge Rothe polemiserer bestemt imod Rousseaus Synsmaade i denne Henseende.***) Men ligesom Suhm satte ham som Stilist over alle andre franske Prosaister†), saaledes hindrede hans afvigende Synsmaade ham ikke fra at beundre Veltalenheden i det Rousseauske Skrift om Videnskabernes og Kunsternes Indflydelse paa Sæderne, og adskilligt i dette Arbejde følte han sig tiltalt af. Rousseaus Afhandling om Statsøkonomien kaldte han ligefrem et Mesterstykke.††) Endnu paa sine gamle Dage kunde han tale med Kjærlighed om ham.†††) Nærmere stod dog Suhms fortrolige Ven Gerhard Schøning Rousseau, thi hvor meget han end maatte erkjende, at „Videnskaberne vare Menneskene fornødne i deres nuværende Tilstand“, troede han dog, at Mennesket var lykkeligere „i den naturlige Stand end i den slebne.“ Han og Suhm havde mangen venskabelig Strid herom.*†)

Højst sandsynlig har Rousseau havt en bestemt Indflydelse paa flere af Datidens Forfattere. Man kan bevise

---

*) Dansk Atlas I., 124.
**) Samlede Skrifter I., 271—72.
***) Tanker om Kjærlighed til Fædrenelandet, S. 161.
†) Samlede Skrifter V, 76.
††) VII, 421.
†††) X, 56.
*†) VI, 47.

det ved Tyge Rothe. Naar denne taler om de menneskelige Samfunds Dannelse, skriver han: „Havde ingen indhegnet en Plads og saa sagt: „den er min“, da skulle(!) alle have blevet i en fuldkommen Lighed, thi hvor ingen Ejendomme ere, der finder Forurettelse ej Sted, Misundelse fødes først, naar Fordelen ulige deles, og Vindesyge kjendes ej, saa længe det ufornødne er unyttigt.“ Fra dette Grundlag mener han, at de menneskelige Samfund stamme.*) Hvem ser ikke, at denne Fremstilling har sin Rod i Rousseaus stærke Ytring: „Den første, der, efter at have indhegnet et Stykke Jord, dristede sig til at sige: „det er mit“, og fandt Mennesker, der vare naive nok til at tro det, var den sande Stifter af det borgerlige Samfund.“**) Det er ogsaa en Rousseausk Indflydelse, man fristes til at se Virkningen af, naar Jens Kraft i sit Skrift: „Kort Fortælning af de vilde Folks fornemste Indretninger“ fremhæver, hvorledes Ulykkerne i Verden stammede fra Ejendomsbegrebet.***) Skyldes overhovedet ikke hele dette Skrifts Tilblivelse den Interesse, som Rousseau havde vakt for Naturfolkene og for at studere deres Evner, deres Kaar og det hele Spørgsmaal om, hvor vidt Kulturen havde gjort Menneskene lykkelige eller ikke? Det er netop saadanne Æmner, det Kraftske Skrift sysler med, og vistnok er hans Standpunkt i meget forskjelligt fra Rousseaus; men han har dog en aabenbar Lyst til at fremhæve, hvilke Fordele det naturlige Menneskes Liv frembyder, og til at vise, hvor meget godt til Efterligning der kan hentes fra de vilde Folk. Og mon man ikke trods al Forskjel paa Sneedorffs og Rousseaus Standpunkter kan mærke Indflydelse af denne paa den Skildring af Menneskene i Naturtilstanden, som Sneedorff har givet, dels i Skriftet om den borgerlige Regering, dels i sin Jubeltale

---

*) Tanker om Kjærlighed til Fædernelandet S. 25.
**) Discours sur l'origine de l'inégalité des hommes.
***) S. 181 ff.

1760 til Erindring om Arveenevoldsregeringens Indførelse?*) Mon det ikke ogsaa er under Paavirkning af Rousseau, at han i sin Patriotiske Tilskuer næsten med Voldsomhed gaar løs paa den moderne forfinede Opdragelse og al den Forkjælelse og Forkvakling, der hænger sammen dermed? „Vi (Nordboer)", siger han, „er født til at leve i en kold Luft og til at have stærkt Arbejde, til at være Jægere, Bønder, Fiskere, Soldater og Søfolk. I det mindste er det meget rimeligt, at Naturen havde dette før i Sinde med os end at gjøre os til Dansemestre, Komedianter, Metafysikere, Haarkløvere og Rimmagere. Er det saa, hvor lidet stemmer da Opdragelsen overens med vores Bestemmelse."**)

Selv om Rousseaus Indflydelse har virket til at udvikle Tanken om Menneskerettigheder og henvende Sindet paa det ønskelige ved større Naturlighed i forskjellige Forhold, er det dog en langt tydeligere Paavirkning, der kan paavises fra Montesquieus Side. Naar man læser, hvad der her hjemme kom frem, enten staaende i nær eller fjærn Berøring med statsvidenskabelige Æmner, forbavses man næsten over saa mangfoldige Gange at træffe denne Forfatters Navn. Man se Jurister som Kofod Ancher og Stampe, statsøkonomiske Skribenter som Pontoppidan og Fr. Lütken, eller Forfattere over blandede historiske, filosofiske og politiske Æmner som Holberg, Kraft, Suhm, Sneedorff og Tyge Rothe. Nogle af dem stille sig i væsenlig Modsætning til Hovedpunkter i Montesquieus Lærdomme, andre komme lejligheds-

---

*) Saml. Skrifter VII, 464.

**) 209de Blad. Jeg behøver næppe at tilføje, at jeg slet ikke har noget at gjøre med den Indflydelse, Rousseau kan have havt paa Forfattere, der stode udenfor den Kreds, hvorom her er Tale. Hans i politisk-statsretlig Henseende saa mærkelige Skrift „Du contrat social" mindes jeg ikke at have truffet nogen Hentydning til.

vis til at polemisere imod enkelte Udtalelser af ham; men alle beundre de ham, nogle endog saaledes, at de opstille ham som en af al Videnskabs største Heroer, som Jævning til de to Mænd, hvem de ellers stillede over alle andre, Leibnitz og Newton, de fængsles af hans omfattende Kundskab, hans fine Iagttagelsesevne, hans mærkelige Aandrighed og hans ypperlige Stil, alle have de følt Vækkelse og modtaget Impulser ved hans Skrifter, alle ere de glade, naar de kunne citere ham som Støtte for deres Meninger. Nogle af dem se i det hele op til ham som deres Forbillede.

Det Værk af Montesquieu, der især havde stillet ham saa højt for disse Mænd som da overhovedet for Samtiden, var hans Hovedarbejde „L'esprit des lois", der var udkommet 1748 og allerede halvandet Aar derefter havde oplevet 22 Oplag.

Hovedtanken i dette Værk er som bekjendt, at der er 3 forskjellige Klasser Forfatninger, den ene den republikanske, den anden den monarkiske, den tredje den despotiske, og at der er et særegent Princip, der ligesom er det ledende ved hvert af dem (*„qui le fait agir"*). Ved Republiken er dette Princip Dyden, det vil sige den politiske Dyd, der igjen bestemmes som Kjærlighed til Fædrelandet eller, hvad der er det samme, som Kjærlighed til Ligheden. Derimod har den monarkiske Statsforfatning sit ledende Princip i Æren (*„l'honneur"*), og Despotiet har sit i Frygten. Gaaende ud fra disse Principer bestemmer Montesquieu, hvordan Lovgivningen som en Følge deraf maa være i de forskjellige Klasser af Forfatninger, han viser f. Ex., hvorledes Opdragelsen maa antage et afvigende Præg i dem, hvorledes Retsplejen maa ordnes forskjelligt, og hvilke Konsekvenser der maa drages af Forfatningerne i Retning af Luxus og Kvindernes Stilling, hvilken Forskjel der bliver paa Ordningen af Forsvar og Angrebsstyrken o. s. v.

Særlig Interesse faar Montesquieus Undersøgelse, naar

han (i 11te Bog) kommer ind paa Spørgsmaalet om politisk Frihed. Idet han nemlig forudskikker den Bemærkning, at enhver Stat plejer at have sit særlige Maal, saaledes som Rom havde det at udvide sig, Sparta at føre Krig o. s. v., siger han, at der er ét Folk i Verden, der har den politiske Frihed som Maalet for sin Forfatning, og dette Folk er det engelske. Hermed er han inde paa sin berømte Undersøgelse om, hvordan det rette Forhold bør være i en Stat imellem den udøvende, den lovgivende og den dømmende Magt. Ligesom den engelske Forfatning, „dette skjønne System", er Grundlaget for denne Overvejelse, saaledes bliver det konstitutionelle Kongedømme, bygget paa Tokammersystemet, et arveligt Overhus og et af Folkets Valg udgaaet Repræsentanternes Hus det, der ved hans Fremstilling kommer til at staa som den heldigste Forfatningsform for det moderne Europa. Efter at have talt om Borgernes Frihed i Forhold til Statsforfatningen, gaar han over til at tale om den, for saavidt den viser sig i Forholdet mellem de enkelte Statsborgere, og han har derved Lejlighed til at udvikle sine Tanker om Strafferetten. Han fremdrager derpaa en Række af de vigtigste Spørgsmaal, vedrørende Livet i Staterne, Ordningen af Skatte- og Afgiftsvæsenet, Klimaets Indflydelse paa Folkeejendommelighederne og derved paa Lovgivningerne og Samfundsforholdene, særlig paa Trældommen, han fremstiller Jordbundsforholdenes Indflydelse paa Lovgivningen, Forholdet imellem Lovgivning og Folkenes Sæder, Lovene for Handelsomsætningen og Møntvæsenet samt Befolkningsforholdene, og han paaviser, hvordan Religionens Stilling til Statssamfundet bør være; endelig giver han en kort Oversigt over den romerske Arveret og en temmelig udførlig Udsigt over Hovedtrækkene i Frankrigs ældre Lovgivnings- og Samfundshistorie indtil Hugo Capet.

Den, der med vor Tids historiske og politiske Dannelse læser „L'esprit des lois", finder vistnok meget at udsætte, dels i Værkets Plan, dels i de ledende Grundtanker

lige fra den Forfatningernes Tredeling, som Montesquieu stiller i Spidsen, man kan paa sine Steder se Inkonsekvenser, paa andre Steder et unyttigt Konsekvensmageri, og ikke sjælden træffer man uholdbare Paastande. Men bliver man endnu idelig slaaet, dels af Forfatterens omfattende Kundskab, dels af en Mangfoldighed af ypperlige Iagttagelser og aandrige Bemærkninger, saa kan man tænke sig, hvad dette utvivlsomt geniale Værk maa have været for sin Tid, hvorledes det omtrent paa alle Stats- og Samfundslivets Omraader satte Spørgsmaal i Bevægelse, der for en stor Del bleve stillede i et nyt Lys; man tænke sig særlig, hvorledes det i denne Tid, der allerede var bleven vakt til at tænke over politiske Spørgsmaal, men endnu kun havde højst uklare Begreber, maatte slaa ned med en umaadelig Styrke og virke vækkende og klarende, naar den saa Forsøg blive gjort paa bestemt at angive Principerne for de forskjellige Forfatninger, naar den istedenfor de usikre Forestillinger, som vare herskende om den engelske Statsforfatning, nu fik klart paavist, hvad der egentlig var det karakteristiske ved denne Forfatning, som man ulige mere havde Interesse for end kjendte, naar den første Gang saa Tanken om Repræsentationssystemet som den naturlige Bærer for Udøvelsen af politiske Rettigheder blive tydelig opstillet. Ranke har derfor med fuld Ret udtalt, at der næppe nogensinde er skrevet et mere Virkning gjørende Kapitel end det, Montesquieu skrev om den engelske Forfatning.

Den dansk-norske Stat gav, som vi have set, sit forholdsvis betydelige Kontingent til Rækken af dem, der kom i Bevægelse, og det igjennem adskillige Aar, ved Montesquieus Værk.

Opfattelsen af Statsforfatninger og Statssamfund, særlig for saa vidt den stod i Forbindelse med Indflydelse af L'esprit des lois.

En Drøftelse i Literaturen her hjemme af Æmner paa Stats- og Samfundslivets Omraade maatte først og fremmest komme til at dreje sig om Statsforfatningsformerne og om, hvilken af disse der var den bedste eller i det mindste den, der tjente det danske og det norske Folk bedst, dernæst ogsaa om de forskjellige Stænders Stilling med Hensyn til borgerlig Frihed.

Dengang Holberg som den eneste betydelige Forfatter kastede sig over slige Spørgsmaal, havde han mest taget sit Udgangspunkt fra Pufendorf og Thomasius*). I Overensstemmelse med dem havde han opstillet Enevælden som den heldigste Statsform, men saaledes, at han ved Læren om dens Ophav forlod den officielle Theori om Kongemagten som umiddelbart anordnet af Gud. Man gjenfinder hos ham de Pufendorfske Sætninger om en dobbelt Pagt, den første som liggende til Grund for selve Samfundenes Dannelse, den anden som skabende Fyrstemagten ved en Slags Overenskomst imellem Folket og den Hersker, det valgte sig. Idet han dernæst saa paa Stats- og Samfundsforholdene med sit klare og kritiske Blik, kom han ind paa at føre Ordet for visse Reformer, særlig for Religionsfrihed og Frihed for Censur. Det var den senere saa kaldte oplyste Enevælde, som han mente, vilde være den mest Lykke bringende Forfatning. Skjønt ikke faa vægtige Udtalelser af ham i disse Retninger skrive sig fra Frederik V.'s Regeringsaar, havde han i alt væsenligt allerede tidligere taget den Stilling, som han siden stedse fastholdt.

Den Kreds af Forfattere, der i Holbergs Alderdom eller

---

*) Jvfr. mit tidligere nævnte Skrift om Holbergs politiske og statsretlige Synsmaade.

i den nærmeste Tid efter ham optraadte paa de Omraader, hvorom her er Tale, vare alle — paa en enkelt Undtagelse nær — af den samme Mening som han om Enevældens Fortrin fremfor andre Forfatninger. Men der er dog Afskygninger i deres politiske Synsmaade.

En Mand som Prokansler Erik Pontoppidan, hvis hele Aandsudvikling tilhørte Frederik IV's og Kristian VI's Tid, skulde man vente, maatte staa paa det ældre Standpunkt med Opfattelsen af, at Kongemagten havde sit Udspring i en umiddelbar Overdragelse af Gud. Det synes at tale derfor, naar han kalder Kongen Guds Statholder paa Jorden eller, naar han taler om, at efter, hvad der var sket 1660, maatte de danske Konger endog fremfor andre Regenter „kunne anses for at have deres Fuldmagt given af Himlen selv" *). Men man bliver ængstelig for at lægge for meget i et saadant Udtryk som Guds Statholder, naar man ser, at endog Montesquieu har brugt lignende Ord i en Tale om Ludvig XV., og Pontoppidan har da ogsaa et Sted i Dansk Atlas forklaret Kongemagtens første Oprindelse saa vel som Statssamfundenes Dannelse paa en rent naturlig, menneskelig Vis **). Selv paa ham synes Naturrettens Ideer i saa Henseende at have havt Indflydelse.

Mere paafaldende er det hos en ung Mand som Eilschow at træffe et royalistisk Sprog, der fuldt kan maale sig med det, Mænd som Vandal brugte i Kristian V's Dage, at se ham tale om, at Frederik V. og Dronning Louise øvede en guddommelig Magt over Menneskene, at de kronede Hoveder vare de rette Underguder, og at der var et særlig nøje Forhold imellem Jehova og Kongerne ***). Og den Mand, der førte et saa-

*) Tilegnelsen af Danske Atlas til Frederik V. og samme Skrift I, 174 og 176.

**) II, 5.

***) Et kongelig Portrait, laant af en kejserlig Hoftjener i Rom o. s. v. Festskrift i Anledning af Frederik V's og Dronning Louises Salving 7de September 1747.

dant Sprog var ikke blot opklækket i den Wolffske Filosofi, han oversatte Skrifter af Voltaire, hvem han kaldte „en vis Mand", og han var saa vidt fremme i Tidens Udvikling, at han i et af sine Skrifter nævner England som et Bevis paa, at Studeringer og Videnskaber blomstre mest, hvor den største Frihed hersker, thi borgerlig Frihed, mener han, er i en vis Grad nødvendig til Videnskabernes Opkomst*). En saadan Forening hos den samme Mand af de mest uensartede Synsmaader er, som flere Træk af beslægtet Natur hos Datidens Forfattere, et Vidnesbyrd om, hvorledes den gamle Enevældes Traditioner endnu stredes med en nyere Tids Ideer hos de samme Mennesker.

Ulige større Interesse end disse Forfattere have de for os, paa hvis Skrifter om Stat og Samfund L'esprit des lois har havt Indflydelse enten ved at ægge dem til Modsigelse eller ved at virke befrugtende paa deres Synsmaade. Modsigelseslyst kunde ikke fattes, thi hvilken Modsætning var der ikke imellem Montesquieus tydelige Forkjærlighed for friere Statsformer og den her hjemme almindelige Opfattelse af, at Enevælden bedst betryggede et Folks Udvikling! Oven i Kjøbet havde den foregaaende Tid efterladt sig som Arv en paafaldende Pirrelighed overfor alt, hvad der kunde gjælde for Angreb paa den dansk-norske Enevælde. Aldrig har vistnok en Skribent fremkaldt en større Forbitrelse imod sig hos et andet Folks Forfattere, end Englænderen Molesworth havde vakt i Danmark ved den bekjendte Skildring af danske Forhold, som han udgav, efter at han havde været engelsk Statsafsending her under Kristian V. Kjærnen i det Karrikaturbillede, han tegnede af Tilstandene i vort Land, var Opfattelsen af Enevældens ødelæggende Virkning. Tanken om alle de haanende Domme paa det af Enevoldsmagten kuede og demoraliserede danske Folks Bekostning, som denne Skildring fremkaldte rundt

*) Brev til en Ven i Provinsen S. 24.

omkring i Evropa, havde vakt en saadan Harme, at man, opfyldt som man selv var af Ærefrygt for Enevælden, gjærne kunde flyve i Flint, saasnart man mente at se hensynsløse Domme fældede om Enevoldsmagten.

Men netop saadanne troede flere at finde i L'esprit des lois, og to af de betydeligste Forfattere her hjemme grebe derfor til Pennen for at svække Angrebets Virkning. Disse to Mænd vare Holberg og Kofod Ancher.

Holberg har fremsat sine Modbemærkninger i fem af sine senest udarbejdede Epistler (514 og 516—519 i 5te Bind), og han har tillige udgivet dem paa fransk under Titel af Remarques sur quelques positions qui se trouvent dans l'esprit des lois. Det er iblandt disse Epistler egentlig kun den første, hvori Holberg gaar ind paa Hovedpunktet i det Montesquieuske Værk, Spørgsmaalet om Statsforfatningerne. Som det følger af sig selv, kunde han i en Afhandling af et saa ringe Omfang ikke gjennemføre nogen indtrængende Undersøgelse, selv om han udtaler sin Mening tilstrækkelig klart*). Derfor holdt Kofod Ancher det for nødvendigt at gaa nærmere ind paa Sagen, og han udkastede Planen til et omfattende Skrift**), der skulde bestaa af to Hovedafsnit, det første indeholdende et Forsvar for Enevælden og en Paavisning af dens ledende Princip, det andet en Udvikling af den borgerlige

---

*) Efter at jeg i al Korthed, saa vidt det dengang passede til mit Æmne, havde berørt Holbergs Opposition imod Montesquieus Skrift i min ovennævnte Afhandling S. 36, har Hr. Fr. Bajer i det Letterstedtske Tidsskrift for 1879 S. 764 ff. nærmere fremstillet Holbergs Opfattelse af Montesquieu. Dertil kan jeg i det hele henvise.

**) De indole juris privati pro habitu imperii Danico-norvegici libri duo, Hafniæ 1756. I Forbigaaende gjør jeg opmærksom paa, at i denne Titel kaldes Staten *imperium Danico-norvegicum*. Det er et af de mange Træk i Datiden, der pege paa en voxende Opfattelse hos de Danske af Norges Stilling som et eget Rige i Fællesstaten.

Ret i Danmark og Norge, saaledes som den var voxet op paa denne Statsforfatnings Grundlag. Da han ønskede at tale ogsaa til Udlandet, valgte han at skrive paa Latin. Men han har aldrig udgivet mere end det første Hovedafsnit, der imidlertid netop har Betydning med Hensyn til vort Æmne*).

Medens Holberg ikke lod nogen stærk Sindsstemning træde frem i sin Kritik af L'esprit des lois og slet ikke gik ind paa særlig at fremhæve den dansk-norske Enevældes gode Sider, stiller Kofod Ancher det patriotiske Hensyn i Spidsen. Det er, siger han, ledet af Kjærlighed til den fædrene Jordbund, at han har besluttet at skrive, og han opfatter det som nødvendigt at føre denne Kamp „*pro aris et focis*". Ganske naturlig har han tilegnet sit Arbejde til Kong Frederik V.

Skjønt Kofod Anchers Skrift er affattet paa et ingenlunde altid elegant Latin, læser man den omtrent 200 Kvartsider store Afhandling med Lethed og Interesse. Man mærker, man har at gjøre med en Mand, der staar paa Højden af Datidens statsretlige Kundskab og i det hele har en omfattende Læsning, han gjør flere træffende Bemærkninger og har ikke sjælden et godt Blik for Svagheden i Montesquieus Bevisførelse, Tankegangen er klar og præcis, og man kan i det hele karakterisere Skriftet som et vel skrevet Advokatindlæg til Fordel for den dansk-norske Enevælde. Dertil kommer, at det paa den ene Side gjør Indtrykket af en varm og stærk Overbevisning og paa den anden Side indeholder klare Vidnesbyrd om, at Forfatteren har et aabent Øje for Montesquieus store Fortjenester, selv om han nok saa

*) Det er paafaldende, at Nyerup i sit Forfatterlexikon og Fr. Thaarup i: „Udførlig Vejledning til det danske Monarkies Statistik" 3dje Del (Kjbhvn. 1815) S. 2, nævne ogsaa 2den Del af Kofod Anchers Skrift som udkommen. Den findes ikke paa noget af vore Bibliotheker og omtales ej heller i samtidige literære Tidsskrifter.

meget finder, at denne har angrebet det enevældige Kongedømme paa den uretfærdigste Maade*). Han udtaler endog, at man næppe hos nogen Jurist i det hele vil kunne finde en saadan Mængde ypperlige Udtalelser om Lovene, og han nævner L'esprit des lois som „det Forbillede", hvorefter han selv agter at gjennemføre en nøjagtig Undersøgelse om de danske Love og den danske Retsordning**).

Men uheldigvis er hans Skrift kun at karakterisere som et Advokatindlæg, i den Grad er det ensidigt, og hvad der er det værste, Kofod Ancher kæmper for en stor Del imod et Fantasibillede, hans Polemik er i et Hovedpunkt forfejlet.

Hvad der kalder Kofod Ancher frem paa Kampladsen imod Montesquieu, er den Opfattelse, han ligesom Holberg har af, at den store franske Skribent har slaaet det enevældige Kongedømme sammen med den despotiske Forfatning. Medens Holberg uden at citere noget enkelt Sted af L'esprit des lois udtaler, at dette synes at være Montesquieus Mening, paaberaaber Kofod Anker sig visse Sætninger af det franske Skrift, der dels skulle gjøre det sikkert, dels skulle vise, at naar der i L'esprit des lois tales om Monarkiet, menes derved kun det indskrænkede Kongedømme *(monarchia limitata)****). Da den saa kaldte despotiske Forfatning utvivlsomt spiller en saare bedrøvelig Rolle i Montesquieus Fremstilling og hver Gang, den nævnes, gjøres til Gjenstand for nærgaaende Domme som *„un gouvernement monstrueux"*, der er Indbegrebet af alt ondt og udøver den fordærveligste Indflydelse paa Befolkningen, kan man ikke fortænke en brav dansk Mand og loyal Undersaat i, at han mener, at der, naar hans Fædrelands Statsforfatning stilles i et saadant Lys, er sat en hæslig Plet paa dets Ære,

*) I Tilegnelsen til Kong Frederik V kalder han Montesquieus Dom om Enevælden: *„error manifestus, atrox atque impius."*

**) Forordet.

***) S. 10 Note.

og det en Plet, som det er vigtigt at afvadske, da den er fremsat i Datidens navnkundigste politiske Skrift. Den Tanke kunde ligge nær, der udtales i en Anmeldelse af Kofod Anchers Arbejde, at Meninger, som de, Montesquieu her skulde have ytret, let kunde indprænte den studerende Ungdom Had mod Regeringen*). Kofod Ancher holdt det for saa meget mere nødvendigt at gribe til Pennen, som han hos sine samtidige fandt en stærk Tilbøjelighed til mere at se paa det aandrige og elegante i en Bevisførelse end paa Argumenternes Vægt, „man vilde hellere overtales end overbevises"**).

Men har Montesquieu gjort en saadan Opfattelse af hans Syn paa Enevælden, særlig paa den dansk-norske Enevælde, berettiget? Helt uden Skyld er han visselig ikke. Hans Behandling af Begrebet Monarki er mildest talt uklar. Naar han opstiller, at i Monarkiet hersker en enkelt i Kraft af en „fastslaaet Grundlov" eller „i Kraft af nøje fastsatte Love"***), medens Fyrsten i det despotisk styrede Land „hersker efter sit eget Tykke og sine Lüner"†), kan der være en Fristelse til, som Kofod Ancher og Holberg have gjort, at tro, at dette skal betegne Forskjellen imellem det indskrænkede og det uindskrænkede Kongedømme, saa meget mere som man ikke ellers i L'esprit des lois finder nogen Fremstilling

---

*) (Lilie) Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager 1756 (Kbhvn.) S. 508. Denne Anmeldelse, der er meget rosende, er optrykt med en lille Tilføjelse i Schlesvig-holst. Magazin (Glückstadt 1757.) I. 231—258. Meget rosende er ogsaa Götting. Gelehrte Anzeigen 1758 p. 414. Derimod rettes der et temmelig skarpt Angreb mod Kofod Ancher i Journal Encyclopædique (Liège) 1757. Heftet for Februar.

**) Forordet.

***) „*Par des lois fondamentales*" og „*selon des lois etablies*": L'esprit des lois II, cap. 4 og III cap. 2. Jvfr. II, 1 og III, 8 „*où la constitution est fixe et qui ont des lois certaines*".

†) „*Selon ses volontés et ses caprices*" III cap. 2.

af, hvad der skjelner disse to Arter af Kongedømmet fra hinanden.

Holberg og Kofod Ancher have imidlertid dog vitterlig misforstaaet Montesquieu. Hvad L'esprit des lois indeholder om Monarkiet, passer ikke paa det indskrænkede Kongedømme. Der tales der slet ikke om Autoriteter ved Siden af Kongemagten, som kunne danne en statsretlig Skranke for denne. Det ejendommelige ved Monarkiet, mener Montesquieu, er, at der foruden Kongen findes Myndigheder, som danne et Mellemled, ere underordnede og afhængige af Fyrsten, der er Kilden til enhver politisk og borgerlig Autoritet*). Han siger fremdeles, at der i monarkiske Stater ogsaa behøves visse Privilegier for Stænderne, særlig for Adel og Gejstlighed, endvidere en Autoritet, der ligesom opbevarer Lovene, og at dette kun kan overdrages visse politiske Korporationer, som kundgjøre Lovene, efter at de ere blevne affattede, og minde om dem, hvis man glemmer dem; men han udtaler paa den anden Side, at Monarkiets Hersker, som lader Lovene affatte, holder sig selv for at staa over dem, at han, til hvilken Side han end vender sig, har den fuldstændige Overvægt, og „sprænger al Ligevægt, idet det er nødvendigt at adlyde ham", saaledes at hans Magt i Virkeligheden er ligesaa stor som i den despotiske Stat. Montesquieu indskrænker den Myndighed, som kan udøves overfor Kongen, til at der kan fremsættes Klager og Bønner eller gjøres Forestillinger og, at Herskeren kan mindes om, hvad hans Ære kræver**). Disse Udtalelser vise aldeles klart, at et saadant Monarki ikke har nogen som helst Lighed med det, vi kalde konstitutionelle Stater. Hvad Montesquieu har tænkt paa, er de enevældige Stater i Evropa, der havde bevaret en Slags Stænderforsamlinger, saaledes som Tilfældet

*) II cap. 4 „*les pouvoirs intermédiaires, subordonnés et dépendants*"
**) II, 4; III, 3; III, 10.

var med de fleste tyske, og ganske særlig har han havt sit eget Fædreland, Frankrig i Sigte dermed. Hvem bliver ikke mindet om de franske Parlamenter, naar man læser om Korporationer, der kundgjøre Lovene og erindre om dem, saafremt Regeringen glemmer dem?

Skjønt det vilde være taabeligt at sige, at Stater som de, Montesquieu her har tænkt paa, ved Herredømmets hele Præg vare mindre despotiske end Enevælden i Danmark-Norge, kunde det paastaas, at hvad han har fremsat om Myndigheder, der indtoge en Mellemstilling o. s. v., ikke fandtes i vort Fædreland, og at han altsaa ikke kunde regne dette med til, hvad han kalder Monarkier, men maatte stille det i de despotiske Staters Række. Man lægge imidlertid Mærke til, at han, naar han taler om Despotismen, stedse skildrer den med orientalske Tilstande for Øje, og at han henter sine Exempler fra disse. Han lader det fremdeles være karakteristisk for de despotiske Stater, at der ingen fast Arvefølge kan være i dem*); men hvilken Stat havde en fastere, i det enkelte mere bestemt, Tronfølgeorden end netop Danmark-Norge? Og medens det er klart, at han regner det af ham kun i Forbigaaende nævnte Rusland med til de despotiske Stater, fremhæver han dog tillige, at dets Regering med stor Iver stræber efter at komme bort fra Despotiet, og som Vidnesbyrd derom nævner han, at der er blevet oprettet formelige Domstole, at man i Rusland nu har begyndt at lære Love at kjende, og at man har søgt at undervise Folket**). Men naar det saaledes, hvad der er fuldstændigt rigtigt, og hvad Montesquieu i det hele skulde have lagt Vægten paa, bliver Indretningen af en bestemt Retsorden og en fast Lovgivning, der danner Skillemærket imellem Monarkiet og Despotiet, saa hørte Danmark-Norge aldeles klart til Monar-

*) V, cap. 14.
**) V, cap. 14.

kierne. Det kan da sikkert siges, at hvis man havde spurgt Montesquieu, hvor hen han regnede vort Fædreland, vilde han have givet det Plads blandt Monarkierne. Naar det ikke er nævnet af ham, hænger det sammen med den kortfattede, overfladiske Maade, paa hvilken han har behandlet det hele Forfatningsspørgsmaal. Han har konstrueret sit Monarki efter, hvad han nærmest kjendte, altsaa med Tanken mest henvendt paa Forholdene i Frankrig og nogle tilstødende Lande, og saa har han for at faa Modsætningen skarpt frem skildret Despotiet efter orientalske Tilstande. De finere Nuancer, som vare imellem Forfatningerne i Staterne med en stærk Kongemagt, har han aldeles overset, uagtet der netop maatte tages Hensyn til dem, hvis han korrekt vilde bestemme Forholdet imellem Monarki og Despoti *).

Intet er formentlig klarere end, at Kofod Ancher med de daværende europæiske Statsforfatninger for Øje havde kunnet kritisere de Montesquieuske Definitioner sønder og sammen. Men det var lidet heldigt, at han i Steden for at tage sit Udgangspunkt derfra, faldt paa at paastaa, at den franske Filosof maatte have regnet den dansk-norske Enevælde med iblandt Despotierne **). Hans Polemik bliver derfor tildels et Slag i Luften.

---

*) Af samtidige strængt monarkiske Stater vil man i dette Afsnit hos Montesquieu næppe finde omtalt andre end Spanien og Portugal. Han nævner dem som „*des monarchies qui vont au despotisme*“, men skiller dem ikke ud fra Monarkierne.

**) Man kan ikke andet end forbavses over at se Kofod Ancker henvise til L'esprit des lois II, 4 og III, 10 som Vidnesbyrd for, at Montesquieu har opfattet Monarkiet som det „indskrænkede Monarki“ (*monarchia limitata*). At Kofod Ancher ved Begrebet „indskrænket Monarki“ maa tænke sig Stater med en ganske anden Begrænsning af Kongemagten end den, der fandtes i Frankrig eller Riger med de almindelige intet sigende Landstænder, kan man se af, at han siger, at i et *regnum limitatum* er det ikke Fyrsten alene, men Fyrsten i Forening med „*status vel ordines imperii*“, som *sustinent personam summi imperantis. Consortes enim imperii quoticunque numero unam habent personam moralem, neque quoad naturam et partes summæ potestatis considerari*

Spørger man om Grunden til, at Kofod Ancher i den Grad opfatter det som utvivlsomt, at Montesquieu har villet slaa Enevælden sammen med Despotismen, ligger Forklaringen vistnok i den Pirrelighed, der siden det Molesworthske Angreb havde været overfor alt, hvad der kunde udtydes som gaaende i en lignende Retning. Hans loyale Følelse for Enevælden løb af med ham Holberg har et Sted i et af sine Skrifter netop i Anledning af Molesworths Kritik udtalt: „enhver ærlig Mand er forbunden at forsvare den Regering (d. v. s. Statsforfatning), som han lever under“ *). Denne Tanke skærpede Kofod Ancher til endog at opstille den paradoxe Sætning, at Fædrelandskjærlighed ikke kan tænkes, uden at man tillige elsker sit Fædrelands Forfatning**). I en saadan Sætning har man Forklaringen af, at han af bare Iver kunde komme ind i en alvorlig Misforstaaelse.

Medens der her slet ikke kan være Tale om i det enkelte at gaa ind paa Kofod Anchers Polemik imod Montesquieu, skal det fremhæves, at han i sin Lyst til at forsvare Enevælden dels stræber at vise, hvilken Forskjel der var paa den og paa Despotismen, dels hvor liden Grund der var til at prise andre Forfatninger paa Enevældens Bekostning, dels endelig, at naar Montesquien havde villet opstille en Tredeling ved at lade Dyden være det ledende Princip i Republiken, Æren i Monarkierne og Frygten i de despotiske Stater, da var denne Tredeling falsk, og at det var en blo-

---

debent ut personæ diversæ (S. 29). Hvorledes vil man kunne faa det til at stemme med, hvad vi S. 46 have set, var Montesquieus Opfattelse af Fyrstens Stilling i Monarkiet? (Jvfr. S. 31, hvor Kofod Ancher taler om det, der i de indskrænkede Monarkier sætter Skranker for Fyrstens Frihed, eller S. 32, hvor han tænker sig det Tilfælde ved et indskrænket Kongedømme, at Undersaatterne „*non sint obstricti ad tolerandam licentiam principis violantis legem et normam imperii sui pacticiam*“).

*) Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat S. 62.

**) S. 152 *Sine amore imperii patrii amor patriæ nullus est vel mutilus, ille enim quum hujus sit pars, hæc duo artissime inter se cohærere sequitur.*

dig Uretfærdighed at lade de under Despotismen formentlig henregnede enevældig styrede Stater have Frygten som deres ledende Princip.

Idet Kofod Ancher kæmper for at godtgjøre dette, udtaler han, at han slet ikke agter at angribe andre Forfatninger som „slette og fejlfulde", men blot vil have Ret til at vise, at den Forfatning, som hans Fædreland har, „ikke i og for sig er slet og ringere end de andre*)". I sin Iver for at opfylde sin Pligt imod sit Fædreland glemmer han imidlertid snart dette Princip og gjør ærlig sit bedste for at vise, hvor mange Fejl der klæbe ved alle andre Forfatninger. Naturligvis maa han indrømme, at der kan gaa slemme Ting i Svang ved en enevældig Herskers Styrelse; men medens han véd at omtale Forbrydelser og Ulykker under andre Statsforfatninger som nødvendige Følger af disses uheldige Sider, lader han Fejlene ved den enevældige Styrelse blot være noget, der maa tilskrives den enkelte Herskers mangelfulde eller slette Egenskaber. Han har ikke Øje for, at det netop er en Skyggeside, der med Nødvendighed klæber ved Enevælden, at den i saa høj Grad giver Undersaatterne til Pris for den Tilfældighed, om den enkelte Hersker er en god eller en daarlig Regent. Derimod holder han sig for overtydet om, at Flertalsherredømmet, der gjælder i friere Statsforfatninger, er saa langt fra at sikre Vedtagelsen af bedre Beslutninger, at tværtimod heldbringende Raad have et videre Spillerum under Enevælden og, at man ved en enkelt Mands Styrelse vil se Statsmandsindsigten komme til at udfolde sig bedre, ligesom der under en saadan Regering handles baade kraftigst og med størst Konsekvens. Hans Resultat er derfor ligesom Holbergs, at Enevælden mere end nogen anden Forfatning yder Folket

*) S. 50.

Tryghed og sikrer dets Fremtid. Det er alene fra den Side, han bedømmer Forfatningsspørgsmaalet.

Men idet han saa bestemt optræder som Talsmand for Enevælden, fornægter han ikke sit Standpunkt som den, hvis statsretlige Synsmaade hviler paa Naturretten. Han forkaster udtrykkelig deres Opfattelse af Enevældens Oprindelse, der søgte tilbage til 8de Kapitel af Samuels Bog eller nedledte al kongelig Højhed umiddelbart fra Gud alene. Medens han nævner Wandal og Masius som dem, der i Danmark havde været Talsmænd for denne Lære, mener han, at der paa hans egen Tid, „som har udledet Statsretslæren fra dens ægte Kilder, næppe vil være Brug for saadanne skrøbelige Støtter for Kongemagtens Ret“ *). Ikke mindre vender han sig imod dem, som han kalder Machiavellisterne, og som paastode, at Fyrsterne ikke vare bundne enten af guddommelige eller menneskelige Love **).

De Fortrin, som Enevælden frembyder, mener han da, i en ganske særlig Grad ere komne Danmark og Norge til gode, og han giver en Skildring af de danske Enevoldskongers Historie, der lader alt under dem fremtræde i det skjønneste Lys. Slige Kjendsgjerninger tror han, ville være det bedste Vidnesbyrd om, at han har Ret i sin theoretiske Udvikling. Naar det maa opstilles som Maalet for en Statsstyrelse at skabe „Lighed, Frihed og Folkets Vel“, og naar han mener, at Verdens Historie klart vil godtgjøre, at disse tre store Goder aldrig have været saa truede under „Enevælden“ som under „Mangevælden“, saa staa Virkningerne af Omslaget i Danmarks og Norges Historie ved Souveræneteten Indførelse 1660 for ham som det mest lysende Exempel derpaa ***).

---

*) S. 49—50.

**) S. 50.

***) I Sammenligning med den Udvikling, Kofod Ancher i dette Skrift har givet af sit Syn paa Enevælden, ere de Udtalelser betydningsløse, som man finder i en Tale, han 18de Okt. 1760 holdt paa Uni-

Kofod Anchers stærke Angreb paa L'esprit des lois som gjennemtrængt af en for den dansk-norske Enevælde farlig politisk Synsmaade vandt Bifald her hjemme hos nogle. Det kan man ikke blot se af en lovprisende Anmeldelse i „Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager"; men Pontoppidan henviser til det Kofod-Ancherske Skrift som en Autoritet*), og Dass skrev 19de August 1756 meget glad fra Kjøbenhavn om det til Suhm. Han fandt, at dets Forfatter „med god Grund har refuteret mange af Montesquieu hans Principia" **). Naar han imidlertid tilføjer, at „mange her ikke taale, at man maa røre ved denne deres Kjæledægge," giver det et Indtryk af, at den almindelige Mening i de literære Kredse ikke har set det Montesquieuske Skrift i det samme Lys som Holberg og Kofod Ancher, og det tyder paa, at der trods al Loyalitet nok kan have været en Tilbøjelighed til at have Interesse for Forfatninger, der vare friere end den dansk-norske Enevælde***)

Ingen her hjemme følte sig stærkere greben af L'esprit des lois end Jens Schielderup Sneedorff, der i en Alder af 27 Aar 1751 var bleven Professor i Rets- og Statsvidenskaberne ved Sorø Akademi. Han indtager en smuk Stilling i vor Literatur. Var han end næppe nogen dyb Tænker eller

---

versitetet som det juridiske Fakultets Dekanus ved Promotionsfesten i Anledning af, at det var 100 Aar, siden Souveræneteten indførtes i Danmark og Norge. Den indeholder kun Fraser i den opstyltede Stil, hvori der dengang taltes ved slige Lejligheder. (Orationes inaugurales memoriam restaurati ante seculum imperii absoluti solemni restaurandi causa dictæ XVIII. Oct 1760. Folio S. 99 ff.).

*) Eutropii Philadelphi oeconomisk Balance (Kjbhvn 1759) S. 14.

**) Suhms Levnet (Kjbhn. 1798) S. 252.

***) Jvfr. ogsaa en Udtalelse i Oeconomisk Magazin II (Kjbhvn. 1758), S. 201, hvor O. D. Lütken med en vis Bitterhed siger: Vi roser i Statens Indretning især Hollændere, Engelskmænd og Venetianere.

nogen lærd Mand, saa havde han til Vederlag en Livfuldhed, forenet med ikke liden Aandrighed, der gjorde ham i høj Grad skikket til hos andre at vække en lignende Varme og Begejstring som den, der fyldte ham selv. Ingen i Datiden skrev desuden det danske Sprog med en saadan Lethed og Ynde, som han. Hans Stil har endog trods enkelte forældede Ord en saa moderne Klang, at det næsten er utroligt, at der kun laa et Par Aar imellem hans tidligste Skrifter og Holbergs sidste Epistler. Det, denne begavede Mand stillede sig som sin Livsopgave, var dels i Almindelighed, følgende den af ham beundrede Holbergs Spor, at vække aandelig Sans hos hans Landsmænd, dels at faa en Forhandling i Gang om en Mangfoldighed af Forhold i Livet og Samfundet, der trængte til Forbedring. Han nærede en næsten ungdommelig begejstret Tro paa, hvad der kunde udrettes ved Statsvidenskaberne, naar „Forfatterne af de forskjellige Nationer stræbte at fuldføre den store Bygning, til hvilken Forfatteren af L'esprit des lois havde lagt den første Grundvold. Der kunde da haabes for det menneskelige Kjøn en Lyksalighed i Tiden, som intet Folk eller nogen Alder i Verden endnu havde kjendt i sin fulde Sammenhæng“ *).

Sneedorff virkede dels ved enkelte Skrifter og Afhandlinger, dels ved sit i tre Aar fortsatte Tidsskrift: „Den patriotiske Tilskuer“ og ved sine „Breve“. Skjønt han allerede døde i en Alder af 41 Aar og der altsaa kun forundtes ham en kort Tid at virke i, blev det dog efter hans Død erkjendt, at han var en Mand af store Fortjenester. Kritisk Journal udtalte 1769**) om ham, at han havde forstaaet at rive Almenheden med sig, og at, „dersom man skulde spore hos Nationen en større Oplysning om Borgernes og Regentens Pligter og om de Baand, som knytte begge sammen,“ havde man maaske ham for en stor Del at takke

*) Den patriotiske Tilskuer 150de Blad.
**) S. 439 ff.

derfor. Da hans samlede Værker, 9 Bind i alt, bleve udgivne 1776 og følgende Aar, var Subskribenttallet 700, et efter den Tids Forhold paafaldende stort Tal, der med Føje blev opfattet som et Vidnesbyrd om det smukke Navn, han havde efterladt sig.

Ligesom alle andre i Datiden bærer Sneedorff tydelig Præget af, at han levede i en Overgangstid. Tilsyneladende uforenelige Modsætninger findes hos ham. Han kunde saa godt som nogen anden i officielle Taler, og uden at man har Lov til at sigte ham for hykkelsk Smiger, give Fantasien frie Tøjler til med lidet Hensyn til de virkelige Forhold at skildre Danmark som et Land, der flød med Melk og Honning og, hvor der fandtes en Uendelighed af Velsignelse under de bedste af alle mulige Konger. Men dette hindrede ham ikke fra ved andre Lejligheder at have et aabent Øje for, at der var nok af Brøst rundt omkring.

Idet den Interesse, han havde for Statsvidenskaberne, bragte ham til at stræbe efter ad videnskabelig Vej at naa til Erkjendelse af Staternes Tilblivelse og Forstaaelse af deres Forfatninger, fik Montesquieu den store Betydning for ham.

Selve hans Professorstilling i Sorø gjorde det til en naturlig Opgave for ham at drøfte L'esprit des lois, og han holdt Forelæsninger over dette Værk. Intet Under altsaa, at han i sine Skrifter snart omtaler det i Almindelighed, snart anfører enkelte Udtalelser deraf. Altid mærker man, at han i høj Grad beundrer det. Som det var at vente, har han da ogsaa taget Montesquieu i Forsvar imod Sigtelsen for, at han havde slaaet de uindskrænkede Monarkier sammen med de despotiske Forfatninger. Han ser fuldstændig rigtig, at Montesquieu ved Begrebet Monarki forstaar „de uindskrænkede Riger, saaledes som de ere i Europa." Men uheldigvis var han tillige altfor begejstret for L'esprit des lois til, at han vilde indrømme, at Fremstillingen her af de forskjellige monarkiske Statsformer er lidet

klar. Naar Montesquieu kun havde talt om én Slags Monarkier, der maatte være de uindskrænkede, og aldeles forbigaaet de indskrænkede, havde det efter hans Sigende en Fyldest gjørende Forklaring i, at disse i Virkeligheden vare Republiker, ikke Monarkier.*) Men for ikke at tale om, at dette er en Sætning af meget tvivlsom Rigtighed, hvorfor staar der da aldeles intet derom i L'esprit des lois?

I Følge Sneedorffs Syn paa Montesquieu, var det naturlig under en tydelig Indflydelse af denne, at han udarbejdede et eget Værk om Statssamfund og Statsforfatninger, nemlig det Skrift, der bærer Navnet: „Om den borgerlige Regering". Egentlig gik hans Planer meget videre, saaledes at han vilde udarbejde et Værk paa 5 Bind i det hele, der ogsaa skulde fremstille de forskjellige vigtigste Staters indvortes Forfatning, Hovedtrækkene af den borgerlige Ret, af Handels- og Kameralvidenskaberne samt af Folkeretten. Men mere end det første Bind under den ovenfor nævnte Titel udkom aldrig. Ligesaa klart som man imidlertid i dette kan spore Indflydelse fra det Montesquieuske Værk, ligesaa urigtigt vilde det være, om man vilde tro, at det var en slavisk Efterligning af dette. Sneedorff har søgt at optage i sig Udbyttet af Statsvidenskabernes Resultater i det hele og at fremstille dem med Selvstændighed.

Planen i Skriftet „om den borgerlige Regering", er i høj Grad simpel og klar. Det bestaar af 3 Bøger, af hvilke den første handler om Regering i Almindelighed, den anden om Republiker og den tredje om Monarkier. I første Bog begynder Sneedorff med at bestemme Begrebet Lov og, hvilke forskjellige Slags Love der findes, derpaa gaar han over til ret omstændelig at udvikle sin Opfattelse af, hvad

*) 24de Brev. Samlede Skrifter VIII, 187 ff. Han omtaler her blot Holberg som den der havde fremsat hin Sigtelse imod Montesquieu.

der har været Aarsagerne til de menneskelige Samfunds Dannelse. Men det meste i denne Udvikling har kun Interesse som et Træk her hjemme af Datidens temmelig løse Gjætninger paa dette usikre Omraade. Større Værd har det at se, hvorledes han, gaaende ud fra, at Staternes Formaal er det almindelige Bedste, mener, at Grundtrækkene af Forholdet imellem Regering og Folk i det hele maa faststilles. Ligesom han hævder Nødvendigheden af en Regering, der kan befale og tvinge, saaledes kræver han paa den anden Side, at „en god Regering ikke uden meget vigtige Aarsager maa indskrænke den naturlige Frihed hos Undersaatterne, endog i saadanne Ting, som i Henseende til Staten ikke ere ganske ligegyldige, thi endskjønt det, som befales, har en Slags Nytte, saa kan Staten dog ofte tabe mere ved Frihedens Indskrænkning." Det er nemlig Sneedorffs Mening, at „Frihed har altid den Virkning, at den gjør Folk mere fornuftige og mere virksomme" *), og at derimod „Mængden er ingensteds mere oprørisk og misfornøjet end, hvor den af Mangel paa Frihed er mest vankundig." Ligesom det derfor vil være enhver Regerings Pligt, at den i sine Befalinger saa vidt muligt oplyser Folket om Øjemedet med disse og, at den ikke bruger Tvang eller Magt undtagen, hvor Overbevisning og Belønning ikke forslaa, saaledes kræver Hensynet til den fornuftige Frihed eller Friheden til at gjøre, hvad man bør, at der fra Regeringens Side følges forstandige og humane ligelige Beskatningsprincipер, og at Folk have Frihed til at bruge deres Ejendomme og „formere dem". Hvor det er Tilfældet, der vil den indvortes Velstand i en Stat være størst **). Det er da ogsaa nødvendigt for at fremme den fornuftige Frihed, at borgerlige Handlinger og deres Forhold til det almindelige

*) I, Cap. 6, optaget i Samlede Skrifter VII, S. 68—69.

**) I, Cap. 6. S. 70—71.

er fastsat ved tydelige og skrevne Love, at det tillades Folk at klage deres Nød, og at enhver har Frihed til at tjene det almindelige med sin Indsigt.

Efter at han har vist, at det, der er Samfundets Maal, nemlig „det almindelige Bedste", er bygget paa Foreningen af en stærk Regering og den fornuftige Frihed, fremsætter han i al Korthed, hvilken Stilling Tanken om dette almindelige Bedste maa bringe Staten til at indtage overfor andre Riger. Han kommer her ind paa meget farlige Paastande. Anderledes kan man næppe kalde det, naar han ikke blot opstiller den Sætning, at „en Stat maa have saa megen Magt, at den kan være sikker mod sine Naboer: det er Ligevægt", men ogsaa, at den derfor har „en naturlig Ret til at søge denne Magt, endog naar det ikke kan ske uden at berøve andre", eller, hvad der er det samme „til under saadanne Omstændigheder at føre Krig, enten den er fornærmet eller ej*)". Ikke mindre farlig er den Grundsætning, at „en Traktat hverken forbinder videre ikke heller længer, end Statens Interesse tillader". Sneedorff's egen Tids Historie viser klart, til hvilke uretfærdige Krige Sætninger som de, han her har udtalt, kunde føre.

Men han har heller ikke med Hensyn til Staternes indre Forhold været bange for at drive Sætningen om, at det almindelige Bedste var det højeste Maal, saa vidt op, at der ogsaa her kunde trækkes farlige Konsekvenser deraf. Idet han nemlig kommer ind paa Spørgsmaalet om Grundlove og deres bindende Magt, paastaar han, at, „da al Forbindelse i det borgerlige Selskab har sin Grund i det almindelige Bedste, saa kan og ingen Pagter og følgelig ingen Grundlove forbinde, saa vidt de aabenbart stride imod samme". Med andre Ord „Grundlovene forbinde ikke Regeringer, uden for saa vidt de ere fornuftige og i det almindelige Bedste grundede Maximer." Det ses let, at hvis

*) I. cap. 7. S. 81—83.

Regeringen ensidig kan afgjøre, hvor vidt en Grundlov strider „imod det almindelige Bedste“, staar det kun ringe til med Folkets Ret. Men dette skræmmer ikke Sneedorff. Medens han mener, at Modstand imod en Regering, fordi den havde overtraadt Grundloven, „ikke kunde ske uden at foraarsage de største Ulykker i Staten*)“, finder han det nødvendigt af Hensyn til dennes Tarv at tilstaa Regenten Magt til at vige fra Lovene, naar Fornødenhed udfordrer det. Han er glad over her at kunne paaberaabe sig en politisk Autoritet som Locke; men det er rigtignok meget tvivlsomt, om han i dybere Forstand har Ret dertil.

Langt vigtigere end alle Verdens Forfatninger og Grundlove mener Sneedorff, at den Aand er, der hersker i en Stat. „Love eller Tvang“, siger han, „kan ikke give Sikkerhed, dersom de, der give Lovene og skal efterleve dem, ikke regeres af ædlere Motiver og Grundregler end dem, som tages af Forskrift og Tvang“ **). Derved kommer han ind paa de af Montesquieu fremsatte saa kaldte ledende Principer; men han behandler dem paa en selvstændig Maade. Medens Montesquieu havde opstillet den borgerlige Dyd som det ledende Princip i Republiken, Æren som det ledende i Monarkiet og Frygten som Principet ved Despotiet, undersøger Sneedorff mere i Almindelighed, hvilken Betydning de have til at gjöre Menneskene ivrige for deres Pligter og derved til at holde Statssamfundene sammen uden Hensyn til den Forfatning, disse have. Han føjer dertil som den fjerde

*) I, cap. 9. S. 96. Derfor maatte efter hans Mening det Tyranni, som kunde gjøre saadan Modstand tilladelig, være saa stort, at en Fyrste i den civiliserede Verden ikke kunde tænkes at gjøre sig skyldig i den uden at være sindssvag, og i det Tilfælde havde man mildere Midler at kunne bruge. Jvfr. S. 100: „Den Lærdom, at Folkets Sikkerhed beror paa skrevne Grundlove i en Stat, at disse paalægge Regenten en fuldkommen og uopløselig Forbindelse og give Folket Ret til at tvinge, er en af de allerskadeligste Lærdomme, som der er kommen ind i Verden“.

**) I, Cap. 10. S. 103.

bindende Magt Religionen, der ogsaa forekommer omtalt hos Montesquieu, men hos ham kun som Skranke for Despotiet. Den borgerlige Dyd opfatter Sneedorff efter Montesquieus Forbillede som Kjærlighed til Fædrelandet. En Stat, siger han, der ikke kan støtte sig til Dyden, Æren og Religionen, den kan have, hvilke Grundlove og Regeringsformer det skal være, den maa dog falde sammen.

Efter at Sneedorff har fastslaaet sin Mening om Grundforholdene i Statssamfundene, behandler han i 2den Bog Republiken, i 3dje Bog Monarkiet. Han gaar væsenlig historisk frem, idet han søger at skildre Grundtrækkene i de forskjellige Forfatninger, efter som de havde vist sig i de Stater, der maatte opfattes som de vigtigste Repræsentanter for dem; men dertil føjer han undertiden Bemærkninger om, hvad der konsekvent vilde være den rigtigste Ordning, saa af den ene, saa af den anden Institution. Fremstillingen er langt mere objektiv end hos Kofod Ancher, en simpel Følge af, at han skriver af rent videnskabelige Bevæggrunde, ikke for at fremføre en Protest imod et formentligt Angreb paa den enevældige Kongemagt*). Han anerkjender derfor fuldstændig Republikens Berettigelse som Statsform og taler med stor Varme om det Liv, der kan udfoldes i slige Stater, om den Sjælsstyrke og de andre store Egenskaber, som Republikanere kunne udmærke sig ved, netop besjælede af Kjærlighed til deres Fædreland. Medens det ellers blev Mode i det 18de Aarhundredes Literatur særlig at vise hen til de græske Republiker og Rom som de store Forbilleder, hæver han sig til de stærkeste Beundringsudbrud ved at omtale Schweitz's Tilstande paa hans egen Tid, en Republik, „som kan vente mere Bestan-

*) I den patriotiske Tilskuer, 300de Blad udtaler han ligefrem, at „man er endelig bleven kjed af de partiske Afhandlinger, i hvilke man af filosofiske Grunde vilde bevise snart, at den republikanske, og snart igjen, at den monarkiske Regeringsform var den bedste".

dighed end nogen af dem, som have været til," og han priser endelig den jødiske, paa Religionen byggede, Republik, i „hvis Indretninger vi finde saa stor en Visdom, at dersom vi ikke troede, den var stiftet af Gud selv, saa maatte vi dog give den et uendeligt Fortrin for alle de Stiftelser, som have været til" *).

Men Republikerne have i Sneedorffs Øjne én Vanskelighed eller Ufuldkommenhed. „De kunne ikke bestaa uden borgerlig Dyd, og denne Dyd udkræver mange flere". Men hvor usikkert er det da ikke, at det almindelige Bedste i Længden skal kunne sikres ved en Forfatning, der særlig er udsat for at forvanskes, og en fordærvet Republik er den sletteste af alle Regeringsformer; den vil medføre usigelig Elendighed**). Uden at Sneedorff i og for sig stiller den republikanske Statsform under Monarkiet, holder han dog dette for at være den Forfatning, som lettest sikrer Folkenes Lykke, og han mener, at det er i Retning af Monarkiet, at Tidens Udvikling fører. „Jo mere", siger han et Sted, „Overdaadighed og Ulydighed tage til i Verden, des vanskeligere er det at udøve de borgerlige Dyder, des vanskeligere er det at vedligeholde Republiker, og des mere behøve vi Monarkier" ***).

Idet han gaar over til at fremstille det ejendommelige ved disse, udskiller han fra dem saadanne Stater, i hvilke Stænderne udøve Magten i Forening med Fyrsten eller, hvad han kalder de indskrænkede Monarkier, thi dem, mener han, man rettest maa give Plads iblandt Republikerne †).

---

*) II, cap 6. S. 180 og 191 ff. Jvfr. Den patriotiske Tilskuer 36te Blad.

**) II, cap. 6. S. 168 og II, cap. 8 S 204. Jvfr. Den patriotiske Tilskuer 155de Blad, hvor han har fremsat en Række Tanker, der falde sammen med Fremstillingen i „Den borgerlige Regering" af Forfatningernes gjensidige Forhold, og hvor han fastholder, at et Folks Lyksalighed fornemmelig afhænger af dets Sæder.

***) I, cap. 10. S. 124. Jvfr. Samlede Skrifter VIII, 89.

†) III, cap. 1 S. 209.

En Stat lader han indtage en ganske særegen Stilling, nemlig den engelske. „Det er", siger han*), „en Art af Regering, som baade i Henseende til dens Oprindelse og dens Forfatning maa opvække Forundring. Dette Folk har under en uophørlig Kjæde af borgerlige Krige, og paa en Tid, da alle Regeringer uden for dem vare fordærvede, ikke alene undgaaet de nye Misbrug, som paa andre Steder indsnege sig, men og efter Haanden forandret i den gamle Regeringsform det, som ikke passede paa Tiderne, og derved vedligeholdt den Harmoni imellem Regenten og Stænderne, som ikke kunde bestaa i nogen anden". Vistnok mener han, at Regeringen har Udseende af at være republikansk, „saavidt at Monarken ikke kan udøve visse Majestætsrettigheder uden Stændernes Samtykke, men da Monarken tillige ene har alle de Majestætsrettigheder, hvis Udøvelse udfordrer Hastighed og Tavshed, da han ene har Krigsmagten og Selskabets Styrke i Hænderne, og i andre Ting ikke alene Ret til at hindre, hvad der besluttes, men og saa megen Indflydelse i Stændernes Forsamling, at han baade kan forhale, ophæve og ved adskillige Midler bestyre deres Beslutninger, saa synes og Magten og følgelig Majestæten alene at være i Kongens Person og Parlamentet at være et Raad". Som en Følge deraf mener han, at England maa regnes til Monarkierne.

Sneedorff, det er klart, har ved denne Opfattelse af den engelske Statsforfatning tydelig fjærnet sig fra Montesquieus Lære om den Ligevægt, der fandtes ved Statsmagtens Fordeling i England, og han er i det hele slet ikke enig med Montesquieu i at sætte Pris paa Ligevægt imellem de forskjellige Grene af Statsmagten. Han frygter tvært imod for, at Ligevægt i en Stat skal være det samme, som at alt gaar istaa. Naturligvis har Sneedorff, ligesom Holberg tidligere, undervurderet det engelske Parlaments Betydning,

*) III, cap. 19. S. 340 jvfr. 266—67.

og han har tillagt Kongen personlig den Indflydelse, der udøvedes af Ministrene, som i Virkeligheden vare Chefer for Whigpartiet; men det Bestikkelsesvæsen, der trivedes i det engelske Underhus, kunde unægtelig for en udenfor staaende bringe det til at se ud, som om Parlamentet var et Slags Tilbehør til den udøvende Magt eller Regeringen, og den Montesquieuske Lære om Ligevægten i den engelske Forfatning var under alle Omstændigheder ikke nærmere ved Sandheden*).

Som den rette Typus for Monarkierne opstiller Sneedorff det enevældige Kongedømme, og, skjønt han ikke finder noget til Hinder for, at en Enevoldskonge kan lade en Stænderforsamling give sig Raad, saa holder han kjendelig en Kollegiestyrelse for at være ikke blot den naturlige Styrelsesform, men for ogsaa at være, hvad der mest fremmer det almindelige Bedste. „Naar", siger han, „Konseil og Kollegier ere vel indrettede i et Monarki, saa har denne Regeringsform alle Fordele af en Republik uden at have nogen af dens Fejler" **). I Overensstemmelse med hans Syn paa, at den enevældige Hersker skal have al Magt i sin Haand, finder han ikke, at der vilde være nogen som helst Mislighed ved, at Fyrsten selv dømte; men han holder det dog for naturligt, at han overlader andre at dømme ligesom ogsaa at straffe, da „Domme udfordre ikke alene en vidtløftig Undersøgning, men der og i Applikationen af Lovene paa Personer er noget, der er lige saa ubehageligt

---

*) I en for øvrigt meget rosende Anmeldelse af Sneedorffs Skrift i (Lilie) Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager for 1757 S. 499 mærker man tydelig nogen Ængstelse over, at Sneedorff maaske havde rost den engelske Forfatning for meget, idet han (I, cap. 9 S. 98) har kaldet denne „en saa fuldkommen Indretning, at den i meget faa Tilfælde kan behøve Forandring"; men dette vedrører vistnok kun Forfatningens Fasthed og behøver ikke at staa i Strid med, at Sneedorff foretrækker den enevældige Styrelse.

**) III, cap. 2, S 223.

som i Straffene selv“ *). Medens de Love, hvorefter der dømmes, skulle være „tydelige og udførlige“, og Dommerne ere pligtige til at følge deres Bogstav, er det nødvendigt, at „Dommene stadfæstes af Monarken, og at han forbeholder sig Ret til at forandre dem, hvilken allerhøjeste Magt paa ingen Majestæten anstændigere Maade kan udvises end ved undertiden at formilde Straffene og bevise Naade“ **). Naturligvis kræver det almene Bedste, at Kongedømmet skal være arveligt; men den Stadfæstelse, der skulde ligge i Kroningen og Salvingen, holder han for fuldstændig betydningsløs. Det er „en blot Ceremoni, hvorved Regenten offentlig tilkjendegiver sin Ankomst til Regeringen og begynder samme ved en gudelig Akt“ ***).

Denne monarkiske Statsform er efter Sneedorffs Mening paa en vis Maade gammel, men ogsaa paa en Maade af ny Oprindelse. I den tidligste Tid havde Kongemagten været uindskrænket, om end saaledes, at Kongerne toge Folket eller Stænderne med paa Raad. Efter Haanden var Regeringsformen fuldstændig bleven forvansket i de fleste europæiske Stater, idet Stændernes Forsamlinger fra blot at have været raadgivende tilegnede sig Ret til at gjøre Modstand imod Regenterne, foreskrive dem Love og dømme dem. Monarkierne bleve saaledes til Republiker eller rettere til fordærvede Republiker. De antoge Formen af Oligarkier, hvorved Staterne vare truede med Ulykker i Mængde. Det eneste Middel til at frelse dem havde været, hvis Kongedømmet atter fik Magten.

Under en mærkelig politisk Udvikling i den største Del af Europa var da efter hans Opfattelse England blevet staaende ved at rette de værste Fejl i den nedarvede Tilstand og havde indført en Regering, der, om den ikke var

---

*) III, cap. 2 S. 223.
**) Smstds S. 224.
***) III, 10, 264.

fuldkommen monarkisk, dog kunde bestaa med Grundreglerne for et Monarki, andre som Tyskland og endnu mere Polen havde beholdt Misbrugene, og deres Statsforfatninger vare derfor kun slette, andre igjen havde „givet den kongelige Myndighed sin fuldkomne og ældgamle Anseelse“ *). I disse „lykkelige Stater i Europa“, havde Regeringen sædvanlig maattet bruge Magt eller List til at naa sin Vilje; „der er i Europa kun ét Monarki, hvor den uindskrænkte Magt er bygget paa den Grund, som gav de gamle europæiske Monarkier et Fortrin for alle dem, som har været til, nemlig Tillid mellem Regenten og Folket, hvor Stænderne have overgivet den allerhøjeste Magt til Regenten for at holde en Ligevægt imellem dem“ **). Hvilken denne Stat er, overlader han Læseren at gjætte, da han tror, at „man i Skrifter, der sigte til at undervise, bør undgaa endog Skin af Flatteri“ ***). Enhver ser let, at han derved hentyder til den dansk-norske Stat.

Om end Sneedorff mener, at det uindskrænkede Monarki er den Forfatning, som lettest kan fremme det almindelige Bedste, er han naturligvis klar paa, at meget afhænger af, hvorledes Forholdene ere ordnede i en saadan Stat og, hvorledes Magten benyttes i den. Paa den ene Side hævder han Nødvendigheden af en vis Ulighed imellem Stænderne i en monarkisk Stat, at Rummet mellem Herskeren og Mængden af Folket udfyldes „ved Grader“, idet visse Familier ved Ære og Privilegier knyttes nærmere til Regenten end andre, og idet de „frem for andre have Haab om at naa de højeste Embeder †)“. Der maa, som han udtrykker

*) III, 19, 339 og 341.

**) En ganske tilsvarende Skildring af den historiske Udvikling, der havde ført til Enevældens Oprettelse, har han givet i sin Jubeltale 1760 til Erindring om Enevoldsregeringens Indførelse, hvilken staar i 7de Bind af hans samlede Skrifter.

***) III, 19, 343.

†) Det samme kommer frem i Den patriotiske Tilskuer 213de og 214de Blad.

sig, være en vis Symmetri imellem alle Stænder. „Dersom Bonden kunde, naar det lystede ham, forlade Ploven for at blive Borger, og Borgeren sin Handel for at blive Adelsmand, saa maatte det tilsidst gaa med en Stat, ligesom med det menneskelige Legeme, dersom Blodet søgte fra alle Lemmerne til Hovedet uden at drives tilbage ved Cirkulationen"*). Men paa den anden Side maa denne Ulighed holdes inden for saadanne Skranker, at ingen Magt i Staten enten kan være farlig for Regenten eller til Byrde for de andre Stænder, Loven bør give enhver Midler til at udføre sin Sag,**) der bør være en Ligevægt imellem de højere og ringere Stænder, og Monarken bør holde Balancen. Idet han fremdeles mener, at der med Nødvendighed ved Monarkier kræves andre Garantier end skrevne Grundlove, og det i endnu højere Grad end ved friere Forfatninger, kommer han ind paa den Betydning, som den borgerlige Dyd, Ære og Religion kunne have ved at knytte Fyrste og Folk sammen. Hvad der i hans Udvikling heraf har størst Interesse, er hans Syn paa Regentens Pligter. Den borgerlige Dyd, mener han, maa hos denne bestaa i, at han føler, at det er hans Pligt at elske sit Folk, han skal se, at, hvad der er dettes Gavn, ogsaa er hans eget, og hans Pligtfølelse skal endvidere skærpes ved Følelsen for den sande Ære og Religionen. De Opgaver, Fyrsten har at arbejde paa at løse, ere mangfoldige. „Er der en Plet i Landet, som kan blive bedre nyttet, er der en Indsigt, som kan blive bedre anvendt, er der et Menneske, som kan blive mere lykkeligt, det er Regentens Pligt at gjøre dertil, hvad han kan. Naar Størrelsen af denne Pligt ret indses, bliver den mindste Stat i en Regents Øjne til en Verden, der er saa stor, at han ikke har nødig at opsøge flere. Det bliver ham lige saa vanskeligt at finde Ende paa sine Pligter, som det var for Alexan-

*) III, 3, S. 228.
**) III, 3 S. 231 og III, 18. S. 338.

der at sætte Grænse for sine Erobringer. Han har ikke nødig at vandre om som Ulysses for at opsøge nye Arbejder, et Land som Ithacien kan give ham nok at bestille. Dersom en Regent frygter, at saadan en Dyd ikke skal blive bemærket, saa kan han trøste sig dermed, at denne Maade at søge Ære paa er desto værre alt for usædvanlig".*)

Men Fyrsten skal tillige have Syn paa, hvilken Rolle Æren spiller hos hans Undersaatter. Medens han ikke ved tomt Titelvæsen maa udvikle Forfængelighed, skal han forstaa, at alle Stænder, ogsaa Almuen har ligesaa vel Følelse for Ære som de store. Men Æren kan ikke findes, med mindre Folk have Frihed til at tænke, Frihed til at dømme og Frihed til at handle efter de Domme, som Æren tilsiger dem.**) Tanken fra første Bog om Frihedens Evne til at udvikle Folk i god Retning og om Regeringens Pligt at oplyse Undersaatterne om Grundene til dens Paabud istedenfor blot at befale, hvad der skal ske, vender nu med forøget Styrke tilbage.

Altsaa den Enevælde, som Sneedorff mener, kan fremme det almene Bedste paa den rette Maade, den skal ikke blot have Magten samlet i sin Haand og være ledet af Dyden, Æren og Religionen som sin tredobbelte Ledestjerne, men den skal ogsaa støtte sig til den offentlige Mening og lade den komme til Orde. Det var dette, han stillede frem for sin Konge, samtidig med at han vilde lære sine Landsmænd at føle sig lykkelige under den stærke Kongemagt.

Dette Sneedorffske Skrift er den vigtigste Frugt af den vækkende Indflydelse, som Montesquieus L'esprit des lois udøvede her hjemme. Hvor forskjelligt det end er fra

*) III, 25, S. 382.

**) III, 25, 393—94. Ligesom man i denne Fremhævelse af Æren mærker Indflydelse fra L'esprit des lois, saaledes træder det stærkt frem i „Den patriotiske Tilskuer" 260 og 261de Blad, hvor han aldeles paa Montesquieusk Vis kalder Æren „den store Drivfjer i en monarkisk Regering."

det berømte franske Værk baade ved Plan og Gjennemførelse, ikke mindre end ved sin Fremhævelse af Enevældens Fortrin fremfor andre Forfatninger, mærker man dog ikke blot Montesquieus Indflydelse rundt omkring i Enkeltheder; men man har det bestemte Indtryk, at det er blevet til for at være et Slags dansk Sidestykke til L'esprit des lois. Det indtager fremdeles en mærkelig Plads i det 18de Aarhundredes danske Literatur. Man tiltales ved dets simple Plan og den klare Fremstilling, der paa sine Steder hæver sig til formelig Veltalenhed, saa meget mere som det tillige er det første Forsøg paa at give et større systematisk Arbejde paa Dansk over almindelig Statsret. Sneedorffs Synsmaader ere selvfølgelig for det meste forældede, hans Fremstilling af Forfatningernes Udviklingshistorie er ubrugelig, og der kan være nok at kritisere i det enkelte; men stiller man sig paa Datidens Standpunkt, vil man føle, at man staar overfor et interessant Arbejde, der som alt fra Sneedorffs Haand vidner om en ædel Forfatterindividualitet, og som tillige er et mærkeligt Bidrag til at oplyse den politiske Tankegang hos Enevældens intelligente Forsvarere.

I Sammenligning med det Sneedorffske Værk er det et mindre betydningsfuldt Arbejde, som den 28-aarige Tyge Rothe strax efter sin Hjemkomst fra Geneve og Frankrig udgav under Navn af „Tanker om Kjærlighed til Fædrenelandet." For slet ikke at tale om, at det stiller sig et langt snævrere Maal, saa savner man i en paafaldende Grad ved det de betydelige formelle Fortrin, som Skriftet „om den borgerlige Regering" har. Istedenfor en klar Plan træffer man en Række løst sammenknyttede Betragtninger, istedenfor det lette, simple Sprog skruede Udtryk, besynderlige Ord, deklamatoriske Udbrud og Tanker, der ingenlunde altid ere klare. Selv om disse uheldige Sider ved Tyge Rothes Stil senere bleve endnu værre, stødes man dog allerede i dette hans Ungdomsarbejde ved dem. Men Rothe var for begavet en Mand til, at han ikke jævnlig skulde udtale

Tanker og Domme, som have Interesse. Hvad enten man finder Behag i ham som Forfatter eller ikke, er han en af de Mænd her i Landet, som man mest maa fæste Opmærksomheden paa for at forstaa Udviklingen af det 18de Aarhundredes Ideer i den dansk-norske Stat.

Naar dette Skrift, hvis Tankegang der siden vil blive Grund til at vende tilbage til, nævnes paa dette Sted, hvor der tales om Indflydelsen af „L'esprit des lois", er det ikke alene, fordi Rothe paa flere Steder viser Paavirkning af Montesquieu og bryder ud i stærke Begejstringsudtryk over „denne Menneskenes oprigtige og vise Ven" og hans „uskatterlige Værk", men særlig fordi han ved Overvejelse om, hvor vidt Fædrelandskjærligheden kan trives i Monarkier, kommer til at undersøge, om Montesquieu kan paaberaabes som Autoritet imod denne Mening. Han er derved inde paa det Spørgsmaal, som L'esprit des lois havde bragt al Verden til at gruble over, om Forholdet imellem Dyd og Ære som de ledende Principer, det ene for Republiken og det andet for Monarkiet. Man kan se, med hvilken Glæde den ligesom Sneedorff stærkt royalistiske Rothe citerer det Ord af Montesquieu, at „de Monarkier, som vi kjende, vistnok kun sigte til Borgernes, Statens og Fyrstens Ære, medens den engelske Forfatning har Friheden som sit umiddelbare Maal, men at der af denne Ære kan skabes en Frihedsaand, som i disse Stater kan udvirke ligesaa store Ting og maaske virke ligesaa meget til deres Lykke som Friheden selv." Det er da Rothes Overbevisning, at baade den Hersker og det Folk, der fulgte Montesquieus Love, „skulle tilhobe elske Fædrelandet."*)

Den mest fuldtro Discipel havde Montesquieu i den flensborgske Forfatter Josias Thor Straten, der 1760 udgav et paa Tysk affattet, temmelig omfangsrigt Skrift: „Sy-

*) S. 253.

stematische Abhandlung von den Regierungsformen überhaupt und der uneingeschränkten Monarchie.“ Det er en drøj Bog at arbejde sig igjennem, skrevet med en selvbehagelig Brede, spidsfindig og ikke sjælden uklar; men den har dog nogen Interesse ved det Standpunkt, Forfatteren staar paa. Hans Beundring for Montesquieu gaar over alle Grænser, og hans Skrift er derfor jævnlig Polemik, dels imod Kofod Ancher i Anledning af dennes Angreb paa L'esprit des lois, dels imod den dengang ansete tyske statsvidenskabelige Forfatter Justi, som ogsaa havde opponeret imod Montesquieu. Man kan selvfølgelig ikke andet end give Thor Straten Ret, naar han bekæmpede Kofod Anchers Mening, at Montesquieu ved Monarkier forstod indskrænkede Kongedømmer og regnede det uindskrænkede Kongedømme ind under Despotiet. Men ligesaa stærkt angriber han Justi, fordi denne — med god Grund — havde ment, at det varTanken om franske Forfatningsforhold, der havde bragt Montesquieu til at definere Monarkiet paa den Maade, han havde gjort det. Han vil aldeles ikke vide noget af, at Montesquieu skulde have Forkjærlighed for friere Forfatninger i Sammenligning med Enevælden, og man ser besynderlig nok i ham en Forfatter, der er lige saa begejstret for denne Statsform som Kofod Ancher, men idelig mener at kunne støtte sig til Montesquieu.

Thor Straten udtaler sig med langt mere Anerkjendelse om andre Statsforfatninger end Kofod Ancher, han indrømmer, at man umulig kan tillægge én Regeringsform alene Prisen for at være gjennemgaaende den bedste for alle Lande, og at enhver lovmæssig Forfatning kan være god; men som de andre Forfattere, vi have dvælet ved, paastaar han, at det almene Bedste, eller, som han udtrykker det, Borgernes Lyksalighed fremmes bedre ved Enevælden end ved andre Forfatninger. Den Fare, der laa i, at Enevoldsmagten kunde skeje ud til Despoti, mener han, at man er betrygget imod ved hele Tidens Udvikling, og vistnok ser

han, at Borgeren for at være lykkelig maa føle sig fri; men han vil paa ingen Maade indrømme, at der er mere Frihed i Republiker og indskrænkede Monarkier end i de enevældig styrede Stater.

Naturligvis opfatter han ikke mindre end Kofod Ancher, Sneedorff og Rothe Danmark-Norges Forfatning som en særlig herlig Type paa Enevoldsmagten. Hans Begejstring over den Maade, paa hvilken denne blev indført 1660, og over alle de Velsignelser, som Enevoldskongerne havde bragt deres Stater, kan fuldt maale sig med, hvad der var fremsat i den Retning af nogen anden Forfatter i Datiden. Men særegen for ham er hans Iver for at vise, hvorledes man netop i den dansk-norske Enevælde finder alle de Træk, som Montesquieu havde ment, vare ejendommelige for Monarkiet. Det er aabenbart hans Tanke, at denne Overensstemmelse er en stor Anbefaling for Danmark-Norges Forfatning. Han har intet Øje for, at Montesquieus Sympathi var for en Statsforfatning, i hvilken den politiske Frihed var sikret der ved, at de forskjellige Dele af Statsmagten, den udøvende, den lovgivende og den dømmende ikke vare samlede paa én Haand, men saaledes fordelte, at der skabtes Ligevægt.

Under den Drøftelse af de forskjellige Statsforfatningers Værd, der i disse Aar fandt Sted her i Landet, havde de, som tænkte over slige Spørgsmaal, Lejlighed til ved Forholdene i Naboriget Sverige særlig at udvikle deres politiske Synsmaade. Ingen Modsætning kunde være større end den, der fandtes imellem den dansk-norske Enevælde og den i Virkeligheden republikanske Forfatning, der i Frihedstiden herskede i Sverige, her hvor Kongemagten var ved at svinde ind til blot at skulle bestaa i en viljeløs Underskrift under, hvad Rigsraad og Rigsdag vedtoge.

Skjønt Kjendskabet til de svenske indre Forhold næppe var stort udenfor Regeringskredsene, var der dog dem, der vidste Besked om Hovedtrækkene i den svenske Forfatning.

Det kunde heller ikke være andet, end at en Katastrofe som den fejlslaaede royalistiske Sammensværgelse i Sverige 1756 maatte gjøre Opsigt. Der blev endog fra svensk Side gjort Forsøg paa at trække det danske og norske Publikum ind med i Kampen. En ivrig svensk Royalist fik i Kristiania trykket et Flyveskrift, der indeholdt skarpe Udfald paa det svenske Rigsraad og dettes Venner paa Rigsdagen, og man kunde en Dag i Kjøbenhavn paa Borchs Kollegiums Port se en Opfordring til danske Lærde om at skrive et Forsvarsskrift for Grev Brahe og Baron Horn, der vare blevne henrettede for deres Deltagelse i den royalistiske Sammensværgelse. Ogsaa bleve de Rigsdagstidender, der ugentlig udkom i Sverige, stykkevis trykte i Kjøbenhavn paa Dansk, og Literaten Caspar Rothe udgav en dansk Oversættelse af de svenske Rigsdagshandlinger for 1756, „hvilke paa det tydeligste forklare den nu i Sverige brugelige Regeringsmaade."

Hvis man kan tro Dass, har der i Kjøbenhavn været ulige Tanker angaaende de „Svenskes Færd imod deres Konge" *), og en Anmeldelse af Kofod Anchers Skrift imod Montesquieu udtaler, at dette „aldrig havde kunnet udkomme paa en mere belejlig Tid end nu, da det tillige kan tjene som Gjendrivelse af det Opkog, vore Naboer have givet af Montesquieus Meninger til at rose deres egen ved den souveræne Regerings Forklejnelse, og som man ved en dansk Oversættelse nu har givet i hver Mands Hænder" **). Unægtelig maatte det lyde skurrende i deres Øren, der holdt Enevælden for den bedste Statsform, naar de i denne Samling blandt andet saa den svenske Rigsdags „sekreta utskott" uden videre stemple Undersaatterne i et enevældig styret Rige som „Trælle, der kjende ingen Frihed og ere ikke Ejere af nogen

*) Dass's Breve til Suhm: Suhms Levnet, 261, 255 og 252.

**) (Lilie) Efterretninger om nye Bøger og lærde Sager Kjbhn. 1756 S. 530.

Ting, end ikke af sig selv," og naar de der læste det ene bitre Udfald efter det andet paa Enevoldsregeringernes Uvæsen.*)

Man kunde derfor have ventet, at de Forfattere i vort Fædreland, der i disse Aar behandlede politiske Spørgsmaal enten for eller imod de Montesquieuske Ideer, stærkt vilde have trukket de svenske Forfatningsspørgsmaal ind under Debatten. For dem, der vilde indskærpe Troen paa Enevoldsmagten som den bedste Statsform, kunde der være god Grund til at advare imod Smitte fra Naborigets Forfatning og bekæmpe de Principer, der stærkt gjordes gjældende derovre, saa meget mere som det ikke var vanskeligt at paavise alvorlige Skyggesider ved de svenske Tilstande. Men dog skete dette ikke. Sneedorff har kun med en paafaldende Varsomhed i Skriftet om den borgerlige Regering fremhævet, hvorledes der, i Modsætning til den lykkelige Forfatningsudvikling i Danmark-Norge 1660, havde fundet en modsat Bevægelse Sted i en europæisk Stat, hvorved denne fra et uindskrænket Monarki var bleven forandret til et indskrænket eller rettere sagt til en Republik. Misbrug fra en Fyrstes Side, der havde havt Alexanders Mod uden at have hans Forstand, havde ført dertil. „Den Ære paa Folkets Side," som før havde gjort dem til farlige Naboer, havde siden bragt dem til at blive urolige Borgere, og da det ved slige Forandringer var vanskeligt at holde Maade, var det gaaet, som det plejer at gaa, at man faldt fra en Yderlighed til en anden**). — Hvor paafaldende er det ikke, at Sneedorff slet ikke nævner Sveriges Navn! Thor Straten polemiserede i sit Skrift om Regeringsformerne vistnok imod det svenske Tidsskrift „Ärlig Svensk," der var skrevet i det

*) Gjenpart af en Del svenske Rigsdags Handlinger samt Breve vexlede paa Rigsdagen 1756. Oversat af det svenske ved Caspar Peter Rothe. Kjbhn. 1756, S. 70 og adskillige Steder i Slutningen.

**) III, 20 S. 347.

paa Sveriges Rigsdag herskende Partis Aand; men det var en Polemik af almindelig statsretlig Natur, og uden at Forfatteren gik ind paa at tale om svenske politiske Forhold.

Aabenbart vilde Regeringen ogsaa kun saare nødig have set, at Sveriges indre Tilstande gjordes til Gjenstand for Kritik. Ikke blot holdt Datidens Regeringer i det hele stærkt paa, at der ikke rettedes Angreb paa andre Staters Forfatning eller Styrelse, da sligt næsten altid havde diplomatiske Rivninger til Følge. Men den daværende Bernstorff-Moltkeske Regering i Danmark-Norge sympathiserede af politiske Grunde mindst af alt med Kongeparrets Planer i Sverige og vedligeholdt en nøje Forbindelse med Hattepartiets Førere i Sverige. Derfor var det Skrift i svensk-royalistisk Retning, som var blevet udgivet i Kristiania, strax blevet konfiskeret,*) og da det rygtedes, at Caspar Rothe vilde lade sin Oversættelse af de svenske Rigsdagshandlinger fra 1756 blive ledsaget af en Dedikation til Grev J. L. Holstein, indeholdende skarpe Udfald paa de Svenske og deres Regering, blev dette forpurret ved højere Ordre. Han maatte sætte et andet Forord i Stedet**).

Opfattelsen af det almene Bedste, Folket og Fædrelandet.

Det første, der ved Skrifter, som de i foregaaende Afsnit omhandlede, slaar en Læser i vore Dage, er vistnok Indtrykket af, hvor fast Overbevisningen om Enevældens Uovertræffelighed sad hos Datidens Mennesker. Den, der forbavses derover, vil dog maaske forundre sig mindre, naar han ser, hvor lidt de Mænd, hvem Tyskerne nu se tilbage paa i hin Tid som selvstændige, fædrelandssindede Skribenter, vare komne ud over dette Standpunkt, Mænd som J. J.

*) Brev fra Dass til Suhm i Suhms Levnet 261. Se (Norsk) historisk Tidsskrift 1ste Række I, 514 og 2den Række II, 126.

**) Brev fra Dass til Suhm i Suhms Levnet S. 252.

Moser, K. Fr. Moser og Achenwall. Tildels havde de end ikke naaet saa vidt frem i deres Idéudvikling som flere af de samtidige danske Forfattere. Og saa maa man ikke glemme det elskværdige Præg, som Enevælden havde under Frederik V — thi det var visselig ikke med sin gode Vilje, at Regeringen efter 1762 greb til den trykkende Extraskat. Det er med Hensyn til Stemningerne under Frederik V ikke uinteressant at se, hvorledes netop saadanne tyske Mænd, som de her nævnte, opfattede Danmark-Norges Forhold paa denne Tid. Hvad kan vel være stærkere, end naar K. Fr. Moser, den samme der i sit Skrift „Herr und Diener" hudflettede de fleste tyske Fyrsters slette Styrelse, et Sted, hvor han vil fremstille det skjønne Forhold, der kan være i en Stat imellem Konge og Folk, vender sig med følgende Udbrud til den dansk-norske Stat: „O Land! til hvis velsignede Højder jeg fra vor Jammerdals Dybder har sendt mange patriotiske Taarer tillige med mangt et broderligt Blik til Eder, I lyksalige Mennesker. Kong Frederik Menneskevennens Navn vil staa i Verdenshistorien som en uforgængelig Saltstøtte, som et Minde indtil Dagenes Ende om, at under den almindelige Ulykke (Verderben) paa Jorden bleve de danske Stater ved et erkjendtligt Folks taknemlige Bøn for sin Fader befriede for Dødsengelens Sværd."*) I mere rolige, men derfor ikke mindre vægtige Udtryk karakteriserede den ualmindelig dygtige Achenwall, den statistiske Videnskabs Skaber, omtrent paa samme Tid de dansk-norske Enevoldskonger som dem, der i det hele havde brugt deres Magt paa en saa hæderlig Maade, at man ingensteds vilde kunne finde Exempel paa en Enevælde, der mere end den danske havde fremmet sine Undersaatters Vel.**)

---

*) Beherzigungen Frankfurth 1761 S. 234.

**) Afsnit om den danske Statsforfatning i hans Statistik. Det er en Gjenlyd af en dengang i Tyskland almindelig Opfattelse af, at vort

Med saadanne Domme stemmer ikke alene den utvivlsomt overdrevent lyse Skildring, Svejtseren Roger har givet af Tilstandene i Danmark under Frederik V i sine Lettres sur le Danemarc; men man kan endog se en svensk Diplomat, der dog som en af Frihedstidens Svenskere kunde føle sig fristet til at se skjævt til en enevældig Regering, i stærke Udtryk prise Styrelsen under Frederik V. „Der gives", skriver den svenske Statsafsending Ungern Sternberg 1760 til sin Regering, „faa Fyrster, som bære ømmere Kjærlighed til deres Undersaatter end den nuværende Konge af Danmark." Paa den ene Side fremhæver han Kongens Iver for saa meget som muligt at lette „de under alle Regeringer uundgaaelige Onera", paa den anden Side skildrer han, hvorledes Kongen ikke har sparet Omkostninger for at fremme det ædle Øjemed at indføre Kunster og Maskiner, udvide Handelen, aabne nye Handelsgrene og forædle Landets Produkter*). Selv en imod al Enevælde bidsk Forfatter, der i Journal encyclopédique skrev en skarp Anmeldelse af Kofod Anchers Skrift imod Montesquieu**), indrømmede, at Danmark under Frederik V var et fortræffelig styret Land.

Den konservative Holdning, der karakteriserede de Forfattere, som paa denne Tid her i Landet kom ind paa politiske Æmner, danner et Sidestykke til deres religiøse Standpunkt, for saa vidt de alle stillede sig bestemt paa Kristendommens Side imod den nedrivende Kritik, der udgik fra Voltaire og Encyclopædisterne. For slet ikke at tale om en gejstlig Mand som Pontoppidan, saa fremhævede

---

Fædreland var et forholdsvist frisindet regeret Land, man finder i Biedermanns ansete Værk Deutschland im 18ten Jahrh. 2det Oplag 1ster Band (Leipzig 1880) S. 146, naar han taler om, at Holsten „*unter der aufgeklärten Regierung seiner Christiane und Friedriche*" nød en næsten fuldstændig Pressefrihed.

*) Danske Samlinger 1ste Række VI, S. 28 og 19.

**) Se Side 45 Note *.

Sneedorff baade i Skriftet om den borgerlige Regering og i „den patriotiske Tilskuer“ meget stærkt Kristendommens Betydning for Staten, og Rothe var kjendelig glad over at kunne rykke i Marken med en Autoritet som Montesquieu imod Bayles Paastand, at en Stat, i hvilken alle vare sande Kristne, ikke skulde kunne bestaa. „Mig synes“, skriver Rothe i den Anledning „jeg hører den himmelske Visdom tale; Hr. Montesquieu er dens Tolk“*).

Men Konservatismen paa begge Omraader ligner hinanden ogsaa deri, at den kun gjaldt til et vist Punkt. Den Kristendom, som trængte igjennem i Datidens Literatur, begyndte stærkt at fjærne sig fra den orthodoxe lutherske Lære. Rationalismen, der skulde spille en saa stor Rolle i Slutningen af 18de Aarhundrede, var i fuld Udvikling. Selv om de dengang optrædende Forfattere fastholdt, at Kristendommen var en aabenbaret Religion, havde de dog Forkjærlighed for den saa kaldte naturlige Religion, hvis Stadfæstelse Kristendommen skulde være, og det var paa den moralske Side, at Vægten udelukkende blev lagt.

Ikke mindre blev den politiske Idéudvikling ført frem i den for det 18de Aarhundrede ejendommelige Retning. Grundlaget for den herskende Synsmaade paa dette Omraade var, som allerede det foregaaende vil have vist, Tanken om det almene Bedste. Vi have set, hvor stor en Rolle den spillede baade hos Kofod Ancher, Sneedorff og Thor Straten. Almenvellet er ikke blevet stærkere fremhævet under den franske Revolution, end det blev det i denne Tid. I Jakobinernes Mund skulde det blive Feltraabet for at gjennemføre den yderligste Terrorisme imod alt, hvad der kunde minde om det gamle Kongedømmes Dage, i det 18de Aarhundredes Midte var det her i Danmark-Norge det, de spagfærdige danske og norske Forfattere samlede sig om som Feltraabet i Forsvaret for Enevælden. Deres Synsmaade faldt i saa

*) Rothe anf. St. S. 76—77.

Henseende sammen med Frederik II's og Josef II's. „Det ganske Bedste", hedder det hos Tyge Rothe, „er baade Kongernes og Folkenes Lov". Sneedorff mener, at „Kjærlighed til det almindelige er den eneste Dyd, der gjør en Regent stor", og det vil mindes, med hvilken veltalende Styrke han i sit Skrift om den borgerlige Regering kunde fremhæve Fyrstens Pligter. Rothe siger, at Kongernes Løfte at ville adlyde Loven om det heles Vel er Tronernes bedste Grundvold; „Tronerne ere byggede ved frie Hænder, paa det at Selskabets ypperste og bedste Lem skulde sidde derpaa . . . Vi kræve store Ting af dennem, der have den øverste Magt i Staten . . . vi tage end ikke i Betænkning at sige, at vi adlyde, paa det at vores Lydighed skulde blive os til Fordel."*) Ikke mindre stærkt hedder det hos en anden, om end mindre betydelig Mand, iblandt Tidens Forfattere, en Normand H. Arentz: „Hvad er vel en Stat, et Folk, et Rige eller, hvad man finder for godt at kalde det, uden et samlet Selskab af mangfoldige Familier, hvilke har et almindeligt Bedste til fælles Øjemærke? . . . Og hvad er vel en

*) Se om disse Steder Sneedorff: Den patriotiske Tilskuer, 48de Blad; Rothe anf St. S. 64 og 65 Dermed stemmer helt det Billede, denne sammesteds (S. 226 ff.) tegner af en ideal Konges Liv og dettes Modsætning ved en Slags Fortsættelse, som han har tildigtet til Fortællingen om Troglodyterne i Montesquieus: Lettres persanes. — Disse Rothes Meninger tilligemed hans Udtalelser om Fædrelandskjærligheden, som jeg senere vil omtale, have bragt A. S. Ørsted til i Kjøbenhavns lærde Efterretninger 1799, Nr. 11, at fremhæve, „hvor rigtige og sunde Statsmaximer Rothe har havt, Maximer, som paa den Tid vare yderst sjældne og hos os næppe tilforn hørte." Paa en lignende Maade har Rahbek i Tilskueren for 1795, Nr. 104, kaldt Tyge Rothe „vor Borgerfriheds første Apostel." (Jvfr. Conrad Rothe: Tyge Rothe [Genealogisk og biografisk Archiv (Kjbhvn. 1840—49) S. 32 ff.]). Hverken Ørsted eller Rahbek har lagt Mærke til, at Sneedorffs Skrift om den borgerlige Regering er 2 Aar ældre end det omtalte Arbejde af Tyge Rothe og ganske peger i samme Retning som dette.

Regent udi et saadant Selskab, uden en Person, til hvilken man har betroet at skjønne og befordre denne almindelige Hensigt? . . . Hvad Ret kan han vel tilegne sig i Henseende til Personer, Gods og Formue, uden for saavidt en almindelig Nødvendighed tilsiger det?"*)

Naturligvis blev dette „almene Bedste" enstydigt med Folkets Vel. Man kan da ogsaa se, at naar Kofod Ancher vil nævne, hvad der havde været Øjemedet med Forfatningsforandringen 1660, lægger han ikke Vægten paa, at Kongerne havde faaet deres gamle Ret tilbage; men han fremhæver, at man „havde villet skabe Ligevægt imellem Borgernes Rettigheder"**), med andre Ord, at, hvad der dengang skete, var sket for Folkets Skyld, ikke for Kongens. Med stor Styrke stiller Sneedorff Folkets Vel i Spidsen, idet han siger: „den store Mængdes sande Fuldkommenheder bør være Hovedøjemedet af de store Selskaber."***)

Dette Syn paa Forholdet imellem Fyrste og Folk, vidste man godt, var udviklet ad Videnskabens Vej. Saaledes lader Sneedorff i „Den patriotiske Tilskuer" en af de Personer, der optræde der, en Adelsmand udtale, at Statskunsten i Europa er en Videnskab, som offentlig læres, og at Grundreglerne for en god Regering derved ere blevne saa bekjendte, at vore Prinser ikke kunne være uvidende om deres Pligter. „Ingen Regent", lader han fremdeles Adelsmanden sige, „er saa uindskrænket, at han jo tror, at det almindelige Bedste er hans højeste Lov, at han er for Folket og Folket ikke for hans Skyld. Man tillader Undersøgninger, man opmuntrer dem endog for derved at oplyses nøjere om Statens sande Fordele."†)

---

*) Samtale imellem de tvende Romere Cato og Cæsær angaaende Enevolds- og Folkeregeringen (Kjbhv. 1856) S. 11—12

**) De indole juris privati S. 191.

***) Samlede Skrifter VIII, 307.

†) 13de Blad.

Der laa i disse Resultater af Statsvidenskabernes Udvikling, hvorover Sneedorff var saa stolt og glad, en Magt, som let kunde føre langt videre end han, Rothe og deres Meningsfæller anede. Blev det paa den trofaste Opfyldelse af Fyrstens Pligter, at hans Stillings ideelle Berettigelse beroede, var Skridtet nært derfra til at kræve Spillerum for Kritiken, om Staten virkelig styredes paa den rette Maade. Vilde et „Enten—Eller" i Længden kunne udeblive? Maatte Fyrstemagten ikke enten blive et Diktatur, der selv var ansvarligt for Folket, eller have sine ansvarlige Ministre, med andre Ord, blive konstitutionelt?

Naar det fremdeles i det hele maa siges, at de Skrifter af den her omhandlede Natur, der fremkom i Tiden fra 1746 til 1770, uagtet deres Tal ikke var stort i og for sig, maatte vække til Eftertanke over en Mængde Spørgsmaal, vedrørende Forhold i Stat og Samfund, saa er det særlig værd at se, hvorledes i nøje Samklang med Synet paa det almindelige Bedste trods al Royalisme Tanken om hver enkelts Pligt imod Fædreland og Folk og om det nødvendige i en frivillig Samvirken af alle Kræfter i Staten var ved at arbejde sig frem, og det undertiden saaledes, at endog det enevældige Kongedømme stilledes i Skyggen.

Selvfølgelig var Fædrelandsfølelse ikke en ny Følelse. For slet ikke at tale om tidligere Tider under Krigsfarer, saa er den let at følge i hele Fredsperioden efter den store nordiske Krigs Slutning, særlig tilspidset som dansk eller, om man vil, som dansk-norsk Nationalfølelse, undertiden med et elegisk Præg, undertiden mærket af Pirrelighed overfor virkelige eller indbildte nationale Krænkelser. Man kan, for at tage nogle Exempler, kjende den hos Falster og Rostgaard, hos Holberg og Gram saa vel som hos Langebek. Men den fik et eget stærkt Præg i den Tid, vi tale om, netop samtidig med, at den udenlandske Strømning ind over Landet blev saa mægtig, og, hvad der er ejendommeligt nok, den viste sig maaske stærkest hos et Par af dem, der

i visse Henseender holdt ivrigst paa at tage imod Impulser udenlands fra. Pontoppidan, Sneedorff, Rothe og Suhm kappedes i Begejstring for de gamle nationale Minder. Som det var at vente, forstod Sneedorff mere end nogen anden at give denne Følelse et veltalende Udtryk. Han var ikke i Tvivl om, at det var Normannertogene, der havde bragt „Ærens og Frihedens Gejst“ til det øvrige Europa, men „hvad,“ spørger han, „gjøres der for at lære det gamle Skandinaviens Indbyggere at kjende som det, de i Virkeligheden vare, som det menneskelige Kjøns Lovgivere, som Frihedens Beskyttere og som Stiftere af de fuldkomneste Statsforfatninger i Verden.“ Intet kan let overgaa hans Glæde, da en ung Islænder gjør ham bekjendt med en Del af Kongespejlet. Han ser i dette Skrift et Vidnesbyrd om, hvorledes den rette Livsvisdom havde kunnet lyse oppe i det høje Norden, medens det övrige Europa var nedsunket i Barbari eller skolastisk Spidsfindighed. Men det vækker tillige alvorlige Tanker hos ham, thi hvilken Modsætning var der ikke imellem den Adelsmand, der førte Ordet i Kongespejlet, og Adelsmændene i hans egen Samtid! Beundringen for den nordiske Oldtid kunde endog gribe ham saa stærkt, at han trods sin sædvanlige Tilfredshed over Fremskridtene i den Tid, i hvilken han levede, dog paa en næsten exalteret Maade kunde læse sit Folk Texten, fordi det var vanslægtet fra sine Forfædre. „Hvor“, siger han blandt andet til de gamle Nordboeres Pris, „er der et Folk, som kan rose sig af en finere Følelse af Æren, og hos hvilket en værdig og tortjent Ros virkede mere end paa disse Helte, som i Krigen havde Historieskrivere og Digtere ved deres Side, og som i Freden fornøjede dem med at læse og besynge deres Forfædres Bedrifter? Men hvormed beskjæftige sig nu deres Efterkommere? Med at analysere en græsk eller latinsk Frase, søge Etymologien til et gammelt Ord, dechifrere et ulæseligt Haandskrift, børste Støvet af et gammelt Papir, som fortæller os noget om en Handling, der

ikke fortjener andet end Forglemmelse, at rime Ord tilsammen uden Tanker, og endelig, naar det kommer højt, at betragte et Mid i et Forstørrelses Glas og bevise med lange Syllogismer og uforstaaelige Kunster Ting, som enten ere soleklare eller unyttige. I saadanne smaa Beskjæftigelser fortærer den studerende Ungdom sin Styrke, i dem søge de gamle Lærde deres Tidsfordriv, og hvor smaa maa ikke vore Sjæle være, siden saa mange iblandt os kunde tro, at det er ved saadanne Beskjæftigelser, at de tjene Fædrenelandet og vedligeholde det nordiske Folkes Ære." *) Man kunde næsten fristes til at antage, at Sneedorff vilde have de Danske til atter at gaa paa Vikingetog. Hvad han vil, er at vække dem til en selvstændig national Udvikling.

Idet Sneedorffs Nationalfølelse bragte ham til at søge tilbage til de nordiske Oltidsminder, førte den ham til at fæste Blikket paa den skandinaviske Stammes oprindelige Enhed. Paa samme Maade gik det Suhm, og begge disse to Mænd forstode saa stærkt at se ud over det Aarhundreder gamle Nationalhad i Norden, at de bleve de første udprægede Skandinaver her hjemme, selvfølgelig dog ikke i politisk Henseende. Sneedorff holdt dels paa „et oprigtigt og bestandigt Venskab imellem de tvende Nationer" (den dansknorske og den svenske), dels paa et stærkt aandeligt Samarbejde, hvorved han mente, Danske, Normænd og Svenske „vilde gavne hverandre mere og indlægge dem selv en sandere Ære end ved at gjøre Dagregistre af deres gamle Feltslag". Som ikke sjælden løber Stemningen af med ham, og han udtaler endog den extravagante Tanke, at der burde arbejdes paa at finde et saadant Middel til at forene det danske og det svenske Sprog, at Indbyggerne i de 3 Riger „udgjorde kun ét Selskab i Henseende til Videnskaberne". **)

*) Den patriotiske Tilskuer 216de og 209de Blad.

**) Forordet og 32te Blad.

Gaaende ud fra Oltidsminderne og det fælles nordiske vilde Sneedorff arbejde for en kraftig national Udvikling af sit Folk. Thi Kjærligheden til hans Folk — det vil sige baade Danske og Normænd — og, hvad der var det samme, til Fædrelandet danner Drivkraften i hele hans Forfattervirksomhed. Det var ikke et tomt Navn, naar han kaldte sit Tidsskrift: „Den patriotiske Tilskuer“, og det er ikke for store Ord, han bruger, naar han et Sted i dette Tidsskrift har sagt, at „han søger at tjene et Folk, som han saa højt elsker og ærer, og hvis Lyksaligheds Tilvæxt han anser for sit højeste timelige Gode“ *).

Den samme Aand lyser ud af Tyge Rothes „Tanker om Kjærlighed til Fædernelandet“. Ogsaa han vilde mane gamle Minder frem for at opflamme Fædrelandssind og national Følelse; men mere end Sneedorff vendte han sig til de særlig danske Fortidsminder, og man kommer ved dette hans Skrift til at se det Særsyn i det 18de Aarhundrede, at en Forfatter udbryder i Begejstring over den „ældgamle danske Adel“. „Hvor mangen Helt“, siger han, „gav Du til Fædernelandet, der agtede Dyden for sin skjønneste Zir . . . . Vær stolt o Dannemark af disse dine Børn! Oprejs dem Æremæler! Lad Verden høre deres Ros! Lad Verden høre, at ingen Adels Blod er renere, at ingen Adels Hjærter ere dydigere end dens, der fødtes inden dine Grænser og blandt Nordens Fjælde“. **) Men som der skal virkes til at fremme Fædrelandskjærlighed ved Mindet om Fortidens Helte, saaledes paa mange andre Maader; thi den er en Pligt i Staten for alle, ligefra Kongen til den simpleste Almuesmand. Digteren, særlig den dramatiske Digter, skal lære Folket at elske sit Fædreland, ogsaa Videnskaben skal

---

*) Den patriotiske Tilskuer 1ste Blad. Jvfr. den stærke Udvikling i 5te Blad af alt, hvad man skyldte Fædrelandet.

**) Anf. St. 262—63.

sættes ind derpaa, „Friherren af Holberg“ har vist, hvorledes det kan gjøres, Opdragelsen, saaledes som den drives, er slet, fordi hele dette Hensyn fattes, den bør omdannes, selve Gudstjenesten bør optage Formaningen til Fædrelandskjærlighed. „Skal de gode Borgeres Tal formeres,“ siger han, „skal Kjærlighed for Fædernelandet antændes i Folkenes Hjærter, skal Formuen opofres, skal Livet voves for Selskabet. Lad Folket høre, at det er Religionens Bud, lad de, der forkynde Himmelens Vilje, tale som Borgere; da skulle der ske Ting, utrolige for Eftertiden“. *)

Intet var i det hele almindeligere i Datiden end at paakalde Fædrelandskjærligheden. Man kan rolig sige, at der aldrig er blevet talt mere om Patrioter og patriotisk Gjerning end dengang. Det gjør et smukt Indtryk, naar man ser Langebeks af Fædrelandsfølelse stærkt gjennemtrængte saa kaldte Danske Selskab i Aaret 1750 i Anledning af Kong Frederik V's Fødselsdag lade slaa en Medaille, der, foruden naturligvis at have Kongens Brystbillede, bærer den simple Indskrift: „*Vincet amor patriæ*“. Man kan levende sætte sig ind i, at det maatte vække „patriotisk“ Harme, naar det blev udtalt, at de Danske ikke duede som Soldater; man finder det naturligt, naar der opfordres til at vise patriotisk Hjærtelag ved ikke at være Tjenere og Trælle for andre; det kan lade sig høre, naar Folks Iver for at gjøre Forslag til at ophjælpe Landet i økonomisk Henseende i Almindelighed prises som Bevis paa Patriotisme, og man kan forstaa — om end Udtrykket er stærkt — at det kunde vække patriotisk Sorg, ikke i Kramboderne at finde Varer, der vare tilvirkede i Landet, men kun udenlandske Sager. For galt er det derimod, naar det gjælder for upatriotisk at kjøbe Varer hos Haandværksfolk paa Landet istedenfor i Kjøbstæderne, eller naar Folk prises som Patrioter, fordi de have meddelt Efterretninger om Biavl,

*) Anf. St. 147.

udtalt Tanker om at plante Gjærder imellem Bondebyer eller hidskaffet Karpeyngel, naar der ytres det Ønske, at Patrioter ville skrive om Farveblanding eller afgive Betænkning om, hvorledes der kan spares Brændsel, og det er i høj Grad komisk at se Forlæggeren til Den danske Atlas gjøre sig til af, at han ved at forlægge dette Værk har ladet sig lede af Kjærlighed til Fædrelandet*).

Hvor besynderlig end denne Brug af Ordet Patriotisme maa synes os paa mange Steder, hvor meget Sneedorff end kunde have Ret til at bruge det spydige Udtryk, at man idelig raabte paa Patriotisme,**) hang den dog sammen med den tydelige Følelse hos den Tids Mennesker, at Fædrelandet var det højeste af alt jordisk. Vi have set, at da Kofod Ancher vilde træde op imod Montesquieu, var det først og fremmest for at opfylde en Pligt imod Fædrelandets Ære, og det er ikke uinteressant at lægge Mærke til den Orden, hvori Rothe i sit tidt nævnte Skrift om Fædrelandskjærligheden nævner de Pligter, alle havde i en Stat, at de skulle elske „deres Fædreneland, deres Medborgere, deres Konge, deres Regering". Havde det været det 17de Aarhundredes Royalisme, der havde ført Ordet, vilde Ordenen være bleven en anden. Det var under saadanne Forhold taktfuldt, at Reverdil fik Kristian VII til ved sin Tronbestigelse at tage de Ord til Valgsprog: „*gloria ex amore patriæ*".

Hvad der giver denne megen Tale om Patriotismen Betydning, er at den stod i Forbindelse med en Følelse af,

*) Disse her anførte Steder, hvis Tal let kunde forøges med mange flere, ere for Størstedelen hentede fra Oeconomisk Magazin og Lütkens Oeconomiske Tanker til højere Eftertanker. Den overdrevne Brug af Ordet Patriotisme kulminerer maaske i Slutningen af 18de Aarhundrede i den for øvrigt fortræffelige Topografi over Vium Sogn, der er forfattet af Steen Blichers Fader. Her priser Forfatteren den patriotiske Herr Fischer paa Allinggaard, fordi han havde skaffet en Jordemoder til Egnen (S. 235).

**) Den patriotiske Tilskuer 116de Blad.

at det ikke var tilladeligt at lægge Hænderne i Skjødet under den faderlige Enevælde*), men at enhver enkelt saa vidt muligt skulde vise Iver for at tjene sit Fædreland og sine Medborgere baade i stort og smaat. Fordomsfri Mænd som Sneedorff og Fr. Lütken saa det urigtige i den falske Patriotisme, der havde hørt Fortiden til og endnu kunde have sine Tilhængere, i Følge hvilken alt i Hjemmet skulde prises og ingen maatte blotte Samfundets Brøst. Derfor vilde det være i høj Grad uretfærdigt imod det danske og det norske Folk i Datiden, om man mente at kunne stemple dem som opfyldte af en saadan servil Beundring for Kongemagten, at de i Grunden kun kjendte Pligten mod det almene under Form af blind Lydighed imod den enevældige Trones Bud. Det strider ikke herimod, at de samme Mænd, der vare ivrige for patriotisk Virksomhed, i de stærkeste Udtryk idelig kunde paakalde Statsmagtens ordnende og befalende Bud. Her som paa alle Punkter var Tiden en Overgangstid, hvor modsatte Forestillinger og Følelser kæmpede med hverandre, og hvor der saare lidt blev tænkt paa Konsekvenserne.

Man plejer at karakterisere det 18de Aarhundredes oplyste Enevælde ved Ordene „alt for Folket, intet ved Folket“. Men denne Sætning vilde have skurret stærkt i deres Øren, der talte saa meget om de patriotiske Pligter. Hvor lidt passede den ikke til Sneedorffs og Rothes Synsmaade, naar de den ene Gang efter den anden tale om, at Folket ved den offentlige Mening er den nødvendige Støtte for en Regering og den uundværlige Hjælper for, at denne kan have den Indsigt, som den behøver! Vi have allerede tidligere set, hvor stærkt Sneedorff i Skriftet om den borgerlige Regering vilde hævde Folkets Frihed til at tænke, Frihed til at dømme og Frihed til at handle efter de Domme, som Æren tilsagde det, og at han vilde have, at Fyrsten

*) At gjøre dette, kan ganske vist enkelte Gange opstilles som den rette Loyalitet. Se f. Ex. Oeconomisk Magazin VIII, 331.

skulde slutte sig til den offentlige Mening. Denne mener han, bør udvikles paa forstandig Maade ved almindelig Oplysning; thi uden Hjælp af en saadan ville Lovene ikke kunne sættes i Værk*). „Hvad Nytte", spørger han, „kan det f. Ex have at gjøre Anstalter til Manufakturernes og Handelens Opkomst i et Land, hvor man sætter Ære i Ørkesløshed, og hvor en Dagdriver med et Par Knebelsbarter er mere anset end en Kjøbmand, som forøger Statens Magt og skaffer Næring til mange Familier". „Ingen Visdom", siger han et andet Sted, „er stor og ingen Magt uindskrænket nok til at befordre det almindelige Bedste af en Stat, dersom Folket ikke har Indsigt og Nidkjærhed nok til at understøtte Lovgiverens Hensigter ved Handlinger, som bero paa dets frie Vilje, og som ikke kunne tvinges uden store Ulejligheder**)." Den samme Tanke, at en Regering bør søge at faa Rygstød i en oplyst offentlig Mening, har Rothe, og den Frygt, der kunde næres for, at en saadan offentlig Mening vilde blive en farlig Oppositionsmagt for en Regering, søger han i Lighed med, hvad Sneedorff har gjort i Skriftet om „den borgerlige Regjering", at imødegaa ved at paastaa, at „et oplyst Folk er altid let at styre... Som Fornuften dyrkes, saa blødgjøres Hjærtet... Sandheden formaar store Ting hos dennem, der med Overbevisning kjende den" ***).

Hvor forskjellig Frederik Lütken end ved hele sin Personlighed var baade fra Sneedorff og fra Rothe, og hvor meget han end med sine særlige statsøkonomiske Studier fjærnede sig fra deres mere spredte Sysler og Interesser,

---

*) Han har ogsaa i den „patriotiske Tilskuer" 172de Blad fremhævet „den oplyste Verdens almindelige Censur som en ærværdig Ret, der hverken kan skrækkes eller bestikkes, og af hvilken de mægtigste maa lade deres Gjerninger undersøge, om ikke før, saa efter Døden".

**) 22de Blad.

***) Anf. St. S. 120—21.

stod han i sin Opfattelse af de Forhold, hvorom her er Tale, paa et lignende Standpunkt som de, og Rothe taler da ogsaa paa sin stærke deklamatoriske Maade med Begejstring om hans Forfattervirksomhed. Ved Siden af varmt at udtale Ærefrygt for den enevældige Kongemagt satte han ikke mindre end Sneedorff og Rothe sin Kraft ind paa at vække den almindelige Opmærksomhed og Undersøgelsesaand i de Retninger, han holdt for vigtige. Idet han ligesom disse tvende Forfattere ser, at naar en Lov skal gjælde noget, maa den støtte sig til den offentlige Mening, søger han at bearbejde denne og at faa en Forhandling i Gang, glad over, at Regeringen tillader sligt. „Det vorde Lys, sagde Gud i Skabningen, og der blev Lys. Saadan vil det gaa til hermed". „Skriver kjæreste Brødre", udbryder han ogsaa, „saa længe Kongen allernaadigst tillader det ... det er umuligt for Regeringen at komme paa Spor efter alt." Her tænker han, som det synes, kun paa en Forhandling, halvt med Regeringens Sanktion*); men hvilke Konsekvenser kunde der ikke trækkes af hans Ord, naar han et andet Sted siger, at han vilde føle det som uværdigt, hvis han vilde fortie saadanne Sandheder, hvorved menige Mands Bedste og Fædrelandets Gavn efter hans Tykke i allermindste Maade kunde fremmes**)? Naar han endog exempelvis vilde opflamme Undersøgelsesaanden og altsaa sætte den offentlige Mening i Bevægelse ved at opmuntre til at granske efter, „hvor mange Mennesker der kunde ernæres af en Jord, som der behøves til at føde to Karetheste", var det i Virkeligheden en Opfordring, der indeholdt en hel social Revolution.

---

*) Oeconomiske Tanker til højere Eftertanke 2det Oplag (Kjøbenhavn 1777.) II, 5te Part, S. 94. Første Oplag af dette Skrift udkom 1775—61. Jvfr. som Vidnesbyrd om, at han kunde udtrykke sig med Varsomhed, Fortalen til det hele Skrift.

**) Smstds. Indledning til 2den Del 5te Part.

Hvor meget der laa i slige Ytringer, anede Lütken visselig ikke, og hverken han eller Datidens andre Forfattere her hjemme tænkte i fjærneste Grad paa at bearbejde den offentlige Mening saaledes, at den vilde komme i Strid med Regeringens Ønsker. At prøve paa sligt vilde de have holdt for at stride mod den undersaatlige Troskab. Dette kan vistnok forekomme den naivt, der med vor Tids Synsmaade læser deres Udtalelser; men det var en naturlig Følge af deres hele politiske Grundsyn, og ingen kan nægte, at det var et stort Fremskridt, naar de søgte at vække Folkets Interesse for alskens Forhold i Stat og Samfund, og naar de vilde bringe det til almindelig Bevidsthed, at den offentlige Mening var en Magt, Regeringen ikke kunde undvære at støtte sig til.

Opfattelsen af Frihed i den dansk-norske Stat.

Da den yngre Pitt i Sommeren 1783 opholdt sig en kort Tid i Frankrig, udtalte han til en Franskmand: „Sir! De har vistnok ikke politisk Frihed, men med Hensyn til borgerlig Frihed, da er den større hos Dem, end De selv tænker". Hvis en Fremmed i Midten af det 18de Aarhundrede var kommen til Danmark og Norge, havde han ganske vist kunnet sige den første Del af denne Pitts Udtalelse, men umulig den sidste Del, thi Danske og Normænd havde de aller største Tanker om den Frihed, de nød under Enevælden. Naar Pontoppidan taler om Nationens nærværende Frihedsstand under et faderligt Regimente, har han udtrykt den almindelige Opfattelse*). Intet kunde derfor bringe Datidens Mænd her i Landet i større Lidenskab, end naar de mente, de bleve sigtede for at være Trælle. Ingen kunde være ivrigere end de i at hævde deres Ret til at bære Navn af frie Statsborgere.

*) Den danske Atlas I, 154.

Ved at tale om Friheden har Montesquieu et Sted i L'esprit des lois*) ytret, at det med Hensyn til den ikke er tilstrækkeligt at se paa Statsforfatningen, det kan hænde, at Borgeren er fri, men Forfatningen ikke; i dette Tilfælde vil Borgeren vistnok være fri i Virkeligheden *(de fait)*, men ikke i Følge sin Ret *(non pas de droit)*. Han har ved denne Adskillelse vistnok truffet Sømmet paa Hovedet. Det er Bevidstheden om denne Forskjel imellem den faktiske og den forfatningsmæssig fastslaaede Frihed, der i Længden gjør enhver Enevælde uholdbar, den være i og for sig nok saa fortræffelig. Saasnart det politiske Tankeliv naar en vis Styrke, kan et Folk ikke blive staaende ved den borgerlige Frihed, der tillader fri Bevægelse paa Livets almindelige Omraader og meget godt kan findes under en enevældig Styrelse, men det maa have en Retsgrund for denne Frihed, og denne kan i sidste Instans ikke haves, med mindre det selv har Del med i Lovgivningen. Der udvikler sig med Nødvendighed en Følelse af, at det er uværdigt ikke at have en saadan Ret.

Men denne Udvikling havde det politiske Tankeliv endnu ikke naaet her i Landet saa lidt som i Tyskland. Man holdt sig udelukkende til, at hvad det kom an paa i en Stat, var, at „det almindelige Bedste" fremmedes. Vistnok havde dette kunnet opfattes som ogsaa krævende Folkets fyldige Udvikling paa alle Omraader, og i saa Fald vilde man være kommen ind paa Tanken om, at ogsaa dets Virksomhed i politisk Henseende maatte forøges. Men denne Konsekvens trak man ikke, for en Del maaske, fordi man var altfor meget paavirket af den i og for sig hæderlige Loyalitetsfølelse overfor Kongemagten. Man troede — og heri havde man adskillige Reformvenner og Fremskridtsmænd i det øvrige Europa paa sin Side —, at en stærk Centralmagt, der fulgte retfærdige og humane Grundsæt-

*) XII cap. 1.

ninger og agtede den offentlige Mening, var den bedste Garanti for en lykkelig Udvikling i aandelig og social ikke mindre end i materiel Henseende. En saadan Styrelse mente man, bedst at kunne finde i, hvad der er blevet kaldet den oplyste Enevælde. Den stærke Fremhævelse af det almindelige Bedste havde visselig noget afdæmpet den nedarvede Hyperroyalisme, idet den saa bestemt stillede Staten og Fædrelandet over Kongen; men den blev paa den anden Side ved den Maade, paa hvilken man opfattede dette almindelige Bedste, en Hindring for, at Trangen til politisk Frihed kom til at udvikle sig.

Ønsket om at forsvare den Paastand, at Friheden lige saa vel kunde findes i en enevældig styret Stat som under de saakaldte friere Forfatninger, kunde føre til aldeles urimelig Tale. Andet var det ikke, naar Pontoppidan vilde godtgjøre, at endog den politiske Frihed ikke var mindre her i Landet end hos dem, „som selv have Del i den Magt, der giver Lovene eller afskaffer og forandrer dem". Han holder sig til, at ved „vore Loves Forandring . . . de samme, som ellers kunde møde paa en Rigsdag eller i et Parlament, virkelig spørges til Raads. Saavel under Højlovlig Kristian V., da Loven blev fornyet og forbedret, som nyligen under vores nu regerende Allernaadigste Konge, da man er betænkt paa noget deslige, er der indhentet Vota, Betænkninger og Forslag fra alle saavel gejstlige som civile Embedsmænd i enhver Provins, samt anordnet en kongelig Kommission af saadanne lovkyndige Mænd, som med nøje Prøvelse kunde gjennemgaa de indsendte Betænkninger og af dennem udvælge det allertjenligste og bedste" *). Naiviteten i en saadan Sammenligning behøver ikke at paavises.

Det Standpunkt, der selvfølgelig maatte indtages, var at hævde, at man besad den borgerlige Frihed i dette Ords mest udstrakte Betydning. Paa den Maade er ogsaa Sagen

*) Den danske Atlas I. 189.

i det hele bleven taget af dem, der kom ind paa Spørgsmaalet, og det skete idelig i Datidens Literatur. Stærkest knytter Interessen sig til Udtalelserne derom af de to ypperlige Jurister, som vort Fædreland dengang havde, Kofod Ancher og Henrik Stampe.

Den første af disse havde, ved i sit Skrift imod L'esprit des lois at optræde som Enevældens Advokat, en bestemt Opgave i den her fremhævede Retning. Han gjør med stor Styrke gjældende, at det var fuldstændig uretfærdigt, naar man vilde udvise Friheden af de enevældig styrede Riger, fordi Kongerne i saadanne Stater vare uden Baand eller Skranke. „Det maa vel erindres," siger han, „at Fyrsterne som Mennesker ere bundne ved Naturens Lov, som Fyrster ved den Rettesnor, der ligger i Hensynet til det almene Bedste". Naturens Lov, maa det igjen fastholdes, udledes fra Guds Hellighed og Visdom som sin Kilde *). Man havde derfor ikke Ret til at kalde den enevældige Styrelse en vilkaarlig Regering **) (*imperium arbitrarium*). Det vilde, paastaar han, være taabeligt, om man vilde bebrejde Enevælden, at den til en vis Grad indskrænker Borgernes „naturlige Frihed", thi en saadan Indskrænkning var nødvendig i ethvert Samfund. Paa den anden Side gjaldt det i enevældig styrede Riger ikke mindre end i andre som Regel, at kun Hensynet til det fælles Bedste kunde indskrænke den enkeltes Frihed. „I enhver Stat", siger han, „af hvilken Natur den end er, er det en uretfærdig Undertrykkelse, som kuer og indskrænker Borgernes Frihed og Rettigheder, naar ikke det heles Vel nøder dertil" ***). Intet vilde nu efter, hvad han og de andre ordførende her i Landet mente, være en større Vildfarelse, end om man troede, at Borgerne vare mindre sikre imod slige Undertrykkelser

*) De indole juris privati S. 22—23.
**) Smstds. S. 25.
***) Smstds. S. 109.

i de enevældige Stater end i dem med de saa kaldte friere Forfatninger. I disse var det Flertallet, der regerede, og Mindretallet, hvor stort det end maatte være, var da i saadanne Stater givet til Pris for Flertallets egenmægtige Vilje *).

Særlig paastod Kofod Ancher, at Friheden var agtet af Enevoldskongerne i den dansk-norske Stat Det var, udtalte han, saa langt fra, at de danske Konger vilde anmasse sig en „Herrevælde“ *(herile imperium)*, at de tvært imod stræbte at værne om Folkets Frihed og dets usvækkede Nydelse af sine Rettigheder **). Kofod Ancher var for god en Retshistoriker til ikke at forkaste deres Mening, som paa Grund af den ældre Tids Brug af Ordene „fri“ og „ufri“ troede, at Souveræneteten Indførelse havde skaffet Borgerne Friheden 1660; men han vilde dog tillægge Enevælden den Fortjeneste, at den ved Ophævelsen af Vornedskabet 21de Februar 1702 havde bortryddet al Forskjel paa Landets Indbyggere i Henseende til Frihed, der var nu ikke Skygge mere tilbage af Trældom ***).

Ogsaa Frihedens nødvendige Suplement, Ligheden for Loven, havde de dansk-norske Konger efter Kofod-Anchers, og, man kan atter her sige, efter den almindelige Opfattelse stærkt lagt sig paa Sinde. Derom vidnede de Grundsætninger, der vare fulgte ved Beskatningen og ved Ordningen af Rettergangen. Naar Montesquieu havde opstillet Billighed og Retfærdighed som et særligt Kjendetegn paa den borgerlige Frihed, da kunde man netop finde den dansk-norske Enevælde udmærket ved disse Egenskaber †). Den havde stræbt at gjennemføre den Lighed

*) De indole juris privati S. 103 ff.
**) Smstds S. 82.
***) Smstds. S 97.
†) Smstds. S. 99.

i Rettigheder og Pligter (*æqualitas*, *ἰσονομία*) paa hvilken al Lykke i Staten beror*). Det var dette, den havde udtalt som sit Princip i Fortalen til Danske Lov**), naar det her hed: „Endelig efter som Loven bør at være skikket efter hver Mands Tarv, lige billig og lige taalig for alle, saa at ingen ved Loven enten nyder nogen Fordel eller tager Skade fremfor andre, saa er og udeladt alt, hvis i saa Maader nogen fremfor andre sig, enten til Fordel eller Skade, hvad heller det maatte bestaa i blotte Ord eller i Gjerningen, selv kunde tilegne".

Denne Lighed for Loven, paastod man, var saa stærkt gjennemført i den dansk-norske Stat, at den ogsaa passede paa Forholdet imellem den enkelte Undersaat og Kongen. „Man kan", har en af Datidens Forfattere sagt med Forholdene her i Landet for Øje „betragte en Regent paa tvende forskjellige Maader, nemlig enten som Regent, i hvilken Henseende hans Person forestiller det ganske Folk og udgjør et med alle Undersaatterne tilsammen tagne, eller og som et Medlem ud af det store Selskab, hvis Anførsel er ham betroet; i denne sidste Tilfælde kan han ikke paastaa større eller flere Rettigheder, end som den borgerlige Stand overalt giver, og han forbindes selv til de samme Love og Anordninger, som han har ladet udgaa, for saa vidt han er Regent" ***). Pontoppidan har som et Vidnesbyrd om, hvorledes de danske Konger bøjede sig for Lovene i Forhold til deres Undersaatter, ikke blot i Almindelighed paaberaabt sig, at de mere end engang ved Højesteret havde tabt Sager, som vedrørte deres Gods og Fordringer; men han har ogsaa fortalt en lille Historie om Frederik IV., der fortjener at mindes som et Sidestykke til det bekjendte Træk om Frederik II. af Preus-

*) Smstds. S. 171.

**) S. 191. Jvfr, S. 51, hvor vi have set ham udtale, at Lighed, Frihed og Folkets Vel vare Maalet for en Statsstyrelse.

***) H. Arentz anf. St. 43—44.

sen og Mølleren ved Sanssouci. Frederik IV. havde nemlig stor Lyst til at kjøbe et lille Stykke Skov ved Odense, der tilhørte en Enke her og indskrænkede Udsigten fra Slotshaven. Men hvor høj en Pris han end bød for den, vilde hun ikke sælge den. Han fik da det Raad — vistnok, efter Pontoppidans Antydning, af Dronning Anna Sofia — at han skulde blot tage Skoven og saa betale en god Sum derfor. Men det afslog han og tilføjede leende: „Saaledes gaar det, naar man har med Damerne at gjøre. Var det en Mand, var jeg vel nok kommen til Rette med ham“ *).

Hvor vidt var nu den Opfattelse af den borgerlige Frihed og Ligheden for Loven under den dansk-norske Konges Scepter, som saaledes blev opstillet, ogsaa Regeringens egen? Naturligvis er her ikke Plads til at vise, i hvilken Grad man kan udlede det af selve Styrelsens Gang i den Tid, hvorom her er Tale. Men lykkeligvis vide vi god Besked om, hvordan den Mands Synsmaade var, som paa flere af Styrelsens vigtigste Omraader i en lang Række Aar havde mest at sige her hjemme. Denne Mand var Henrik Stampe, der som Generalprokurør har udtalt sig om en Mangfoldighed af vigtige Sager i Tiden fra 1753—1782. Den langt overvejende Del af disse Erklæringer omfatte Tidsrummet fra 1753 til 1770.

Stampes med fuld Ret beundrede „Erklæringer“ frembyde paa mere end én Maade stor Interesse. Vistnok dreje de sig om tørre Regeringssager og technisk-juridiske Spørgsmaal; men der er allevegne i dem en Klarhed i Fremstillingen, en logisk Styrke og en usvigelig „bon sens“, der gjør Læsningen af dem fængslende, saa meget mere som de ere gjennemtrængte af en Varme i Overbevisningen, der snart træder frem som en ægte human Følelse, snart bringer Stampe til at hvæsse Pennen til de skarpeste Spydigheder, naar utilladelig Uvidenhed og Vilkaarlighed træder ham for

*) Den danske Atlas I. 185.

nær. Naturligvis kan man ikke i saadanne Embedserklæringer finde den Slags sprudlende Veltalenhed, som undertiden kan strømme fra Sneedorffs Pen; men de indtage dog allerede i formel Henseende en fremragende Plads i vor Prosa fra den Tid, som her tales om. Deres største Værd have de imidlertid selvfølgelig ved deres Indhold som juridiske Aktstykker. Stampe blev vistnok først meget senere som en svag Olding Medlem af Konseillet, og han havde i det danske Kancelli Oversekretæren over sig; men det var dog ham, der i Tiden fra 1753—1770 afgjort havde mest at sige i det danske Kancelli, og hans Meninger bleve næsten altid godkjendte af Konseillet og Kongen.

Stampe var Bureaukrat fra Isse til Fod, om han end var det i dette Ords ædleste Betydning. Han nærede saa høje Tanker som nogen om den enevældige Konges Magt og Værdighed; men havde man spurgt ham: hvis Mening bør Kongen rette sig efter med Hensyn til alt, hvad Undersaatternes restlige Stilling angik, med andre Ord, hvem bør være Autoriteten paa disse Omraader, havde han sikkert svaret: Det danske Kancelli og Højesteret. Naar man vilde være ondskabsfuld, kunde man sige, at det var, fordi han havde Sæde i dem begge, men det vilde ikke være retfærdigt, der laa en dybere Overbevisning bagved. Han mente, at de skulde være Værnet for Retfærdigheden i Staten.

Da „Erklæringerne" ere afgivne i Anledning af den brogede Vrimmel af Sager, som fremkom til Behandling i Kancelliet, kan der ikke i dem være Tale om sammenhængende Udviklinger af, hvorledes „en borgerlig Regering" rettest organiseres; men Stampe fører idelig sin Opfattelse af de enkelte foreliggende Tilfælde tilbage til visse almindelige Grundsætninger, saaledes at ingen kan være i Tvivl om, hvorledes han saa paa Forholdet imellem Statsmagt og Undersaat og imellem Undersaatterne indbyrdes. Hans Grundsyn falder fuldstændig sammen med det, vi have set hos Kofod Ancher, Sneedorff, Lütken, Rothe, Pontoppidan

og andre af Datidens Forfattere. „Alle, saavel indfødte som fremmede," har han et Sted skrevet, „hvilke derom have nogen Kundskab, tilstaa enstemmig, at Undersaatterne (i Danmark og Norge) leve under den mildeste og mest faderlige Regering og derhos i Henseende til deres Ære, Liv og Gods og alt, hvad de have en fuldkommen Ret til, nyde den største Sikkerhed og Rolighed og tillige den største Frihed, for saavidt samme kan være dem nyttig, som nogen Nation i Verden."*) Værnet for denne Frihed var Retssikkerheden, eller, hvad han idelig kommer tilbage til, „Lands Lov og Ret". Han havde en skarp Opfattelse af, at Bevidstheden om Vigtigheden heraf, Uviljen imod administrativ Vilkaarlighed var gaaet Danske saa vel som Normænd over i Kjødet og Blodet, at de, paa den Maade set, havde en meget udviklet Frihedsfølelse. „Lands Lov og Ret", siger han, „er i begge Rigerne Undersaatternes Yndlingsord og anses af dem som det sikkerste og visseste Gjærde om enhvers Velfærd; deri mente de at have en Beskyttelse og Tilflugt imod „al den Overlast og Fortrængsel, dem kunde tilføjes af deres Øvrighed eller andre."**) Særlig den norske Bondealmue har i det 18de Aarhundrede jævnlig givet Vidnesbyrd om, i hvilken Grad Stampe opfattede den rigtig i saa Henseende.

Idet han fuldt ud erkjendte det berettigede i denne Rets- og Frihedsfølelse, førte han en energisk Kamp for at faa den agtet. Montesquieu har ikke i L'esprit des lois skarpere fremhævet, hvilken Betydning det har for Friheden, at den dømmende Magt er skilt fra den lovgivende og udøvende, end Stampe gjør det i sine Erklæringer. Han er utrættelig i at se Amtmænd og Stiftsamtmænd paa Fingrene, naar de gribe ind i den dømmende Myndighed, han fører en

*) Erklæringer. Breve og Forestillinger, Generalprokurørembedet vedkommende af H. Stampe (Kjbhvn. 1793—1807. 6 Bind) 2den Del S. 648 (30te Juli 1759).

**) II, 334 og IV, 201. Jvfr II, 15; VI, 13.

næsten lidenskabelig Kamp med Kollegier og Autoriteter som Kammerkollegiet, det norske Generalforstamt eller Krigskancelliet, naar de gaa udenfor deres rette Omraade med at fælde Kjendelser ved kongelige Resolutioner. Med den blodigste Kritik skjærer han løs paa dem, og han afholder sig ikke fra at angribe selv kongelige Forordninger, som vare blevne udvirkede af andre Kollegier, naar han finder dem krænkende for hans Rets- og Frihedsprincip. I en Erklæring af 29. Juli 1762 paastaar han ligefrem, at en Forordning af 15. November 1760 ved den Jurisdiktion, den overdrog Generalforstamtet i Norge, stred imod „de Deres Majestæts Undersaatter i Loven givne Rettigheder og Friheder.“ I en ganske beslægtet Sag skriver han meget spydig: „Maatte min Bøn formaa noget hos Kammerkollegium, da vilde jeg bede, at de ikke vilde afgive sig med at gjøre Forestilling om de Ting, som ikke vedkomme dem,“ og om muligt endnu bitrere hedder det en anden Gang: „Kammerkollegium synes at anse det som en stor Grovhed, at Folk ikke ville tie til, at deres Ejendom konfiskeres, men ville gjøre Rettergangssager deraf o: have en Dom derfor, efter at de havde frembragt, hvad de havde at sige til deres Forsvar. Jeg vil haabe, at man i Kancelliet ikke vil finde dette nær saa ubeskedent eller forunderligt.“ Idet han et Sted sigter Generalforstamtet i Norge for ved en kongelig Resolution at have villet afgjøre en Sag, som angik private Folks Ejendom, udtaler han: „En mere voldsom og lovstridig Overgang kan man ikke lettelig forestille sig, og jeg maa tilstaa, at naar jeg ikke des tydeligere havde erfaret det af de derhos følgende Bilager og set Generalforstamtets egen Tilstaaelse derom, havde jeg ikke troet det.“ *)

*) III, 557, IV, 108, 204 og 193. Her er kun fremhævet et Par enkelte Exempler; men det vilde være let at opregne en Mangfoldighed. Den, der maatte ønske at se flere Vidnesbyrd om Stampes Syn paa dette Forhold, kan jeg saaledes henvise til I, 71 og 702 ff., II, 19, 20, 333, 570, 650, III, 3—4, 341, 420, 441, 545, 546, 548, 562, IV, 176, 486.

Stampes Lyst til at opstille Kancelliet som et Asyl for Undersaatternes Klager over Indgreb i deres personlige Frihedsret hænger netop sammen med, at han vilde hjemle det den Opgave at vaage over, at Lov og Ret ɔ: den ved Lovgivningen fast slaaede Rettergang blev stillet paa den Plads, der tilkom den i Samfundet. Et Hovedpunkt i saa Henseende var at værne om Appellationsinstitutionen; thi „saa længe der havde været Lov og Ret til i Danmark, havde man mod en afsagt Dom aldrig vidst af andet Middel at sige end *remedium appellationis.*)" Men Toppunktet i Appellationssystemet var Højesteret, og intet var han derfor mere øm over, end at der ikke blev rørt ved Højesterets Autoritet.**) En Højesteretsdom burde efter hans Opfattelse være absolut ukrænkelig, undtagen for saavidt Kongen selvfølgelig maatte have Benaadningsret. I og for sig vilde det være Enevoldsmagtens Konsekvens, at Kongen kunde forandre Højesteretsdommene; men der synes ikke at foreligge Exempler paa, at de enevældige Konger her i Landet nogensinde have skærpet saadanne Domme i kriminelle Sager.***) Stampe fastholder nøje, at Kongens Vilje om „den Straf, som skal følge paa enhver Slags Misgjerning eller Mishandling, er forklaret udi Loven," derfor mener han, at Kongen ikke selv umiddelbart kan diktere Straf, der maa hos ham „alene være Naade at vente."†) Mindst af alt maa Kongen skærpe den fældede Dom; naar en Dom i en kriminel Sag bliver forestillet ham,

*) I, 702.

**) III, 253, 455.

***) Ligesom det i det hele i en beklagelig Grad skorter paa retshistoriske Arbejder med Hensyn til Tiden efter 1683, saaledes kan det vistnok siges, at man meget savner en Fremstilling af Højesterets Historie og dets Stilling til Kongemagten saavel som til de forskjellige Stænder. Det vilde være et særdeles interessant Æmne at behandle for en Jurist.

†) I, 72.

maa det være enten til Approbation eller til Straffens Formildelse.“ *)

Nu til Dags kunne saadanne Udtalelser forekomme at være selvfølgelige; men paa hin Tid var det anderledes. For slet ikke at tale om russiske Forhold eller om den skammelige Kabinetsjustits, der drev sit Uvæsen i forskjellige af de mange slet styrede tyske mindre Stater, saa er det bekjendt, i hvilken Grad Frederik Vilhelm I af Preussen idelig greb ind i Domstolenes Kjendelser og efter sit eget — alt andet end juridiske — Tykke skærpede Dommene, naar han ikke fandt dem tilstrækkelig svarende til den barske Disciplin, ved hvilken han vilde opdrage sit Folk. Og nu selve den Konge, hvis Herskervisdom den offentlige Mening i det 18de Aarhundrede stadig hævede til Skyerne, Frederik II af Preussen! Man træffer hos ham, om end efter en noget mindre Maalestok, ganske det samme. Snart har han skærpet fældede Domme, snart i Privatsager ændret, hvad der var blevet kjendt for Ret. Der er ingen Tvivl om, at Frederik II's Omsorg for Retsvæsenets Forbedring hører til de meget smukke Sider af hans Regering, og at hans Indgriben i Domstolenes Kjendelser hang sammen med Ønsket om at hindre Dommerne fra at lade sig lede af personlige Hensyn; men hvor galt han kunde komme fra det, derom vidner den saakaldte Møller Arnoldske Sag. Her kasserede han ikke blot den fældede Kjendelse, men afsatte i sin Hidsighed flere af Dommerne og straffede dem med 1 Aars Fængsel i Spandau, og dog har det senere vist sig, at den Kjendelse, der havde bragt ham i Harnisk, var fuldt retfærdig. Den oplyste Enevældes anden store Repræsentant Josef II gjorde sig skyldig i lignende Misgreb. Han skærpede Domme uden at lægge den mindste Vægt paa Domstolenes Erklæring om,

*) II, 658; III, 448; IV, 655; V, 543 (Undersaatterne bør anse alt, hvad der er haardt og skræksomt, som noget, der aldrig kan komme fra Tronen).

at en saadan Skærpelse vilde stride imod Lovens klare Ord.*) Med slige Kjendsgjerninger for Øje rundt omkring i Europa, ser man, at det slet ikke var en given Sag, at et Princip, som det af Stampe opstillede, blev fulgt i en Stat.

Men han gjorde tillige af al Magt den anden Side gjældende af, hvad der blev fremhævet i Datiden som et Frihedsgode i den dansk-norske Stat, nemlig Ligheden for Loven. Han stod ikke tilbage for nogen i at tale med Beundring om Kristian V's danske Lov, og hvad han fremhæver om den, er iblandt andet, at den er den mildeste og for den menige Mand mest fordelagtige i hele Europa.**) Som det er en Kjendsgjerning, at de kongelige Instruxer fra 17de Aarhundredes Slutning jævnlig indskærpe, at der skal gjøres lige Skjel imod høje og lave, saaledes kan man se Stampe fremhæve, at selv de foragteligste Individer kunne kræve den lovlige Rettergang, og han paaviser Nødvendigheden af, at det gjøres klart, at Kongen „bærer lige stor Omsorg for alle sine Undersaatter fra den højeste til den laveste og forskaffer dem alle lige Sikkerhed for deres Liv og alt, hvad dem tilhører.“***) Frederik II af Preussen er bleven lovprist, fordi han har udtalt: „Den ringeste Bonde, ja, hvad endnu mere er, Tiggeren er lige saa godt et Menneske som Hans Majestæt, og der skal ske ham Retfærdighed. For Justitsen er Prinsen ikke højere end Bonden.“ Dette Princip havde den dansk-norske Enevælde fra først af opstillet, og selv om det kan være Tvivl underkastet, om det stedse er blevet gjennemført, er det utvivlsomt, at Stampe var ivrig i at fastholde det.

---

*) Jvfr. om alt dette Biedermann: Deutschland im 18ten Jahrh. I, 103 ff. Man kan af dette Værk i det hele se, i hvilken Grad den dansk-norske Stat var et vel styret Land i Sammenligning med de aller fleste tyske.

**) II, 648. Selvfølgelig vilde Stampe sige det samme om den norske Lov, der som bekjendt kun adskiller sig fra den danske ved saadanne Afsnit, der handle om særlig norske Forhold.

***) III 97; V, 65.

Formentlig har det ikke været overflødigt ved denne Lejlighed at fremhæve Stampes Synsmaade, ikke blot paa Grund af hans store Evner som Jurist, men ogsaa fordi vi se, at Opfattelsen af, hvilke Grundsætninger der maatte være de ledende for den enevældige Styrelses Stilling til Folket, var den samme hos Generalprokurøren i Danske Kancelli som hos de forskjellige Forfattere, der kom ind paa sligt. Den borgerlige Frihed og den Lighed for Loven, som de paastode, at den dansk-norske Stats Retsordning hjemlede Befolkningen, var det, han — og det med Held — vilde have Regeringen til at gjennemføre overfor de forskjellige Forsøg, der maatte blive gjorte paa at gribe ind deri. Hvilke Misligheder der end kunde have fundet Sted eller endnu fandt Sted, gik Styrelsen i en saadan Retning, at vi — i det mindste til en vis Grad — kunne forstaa, hvad der blev talt om det danske og det norske Folks Frihed.

Det Syn, som Datidens Mænd i Danmark og Norge havde paa Friheden, var vistnok hildet og snævert, og meget i den Kritik, de rettede imod de friere Statsforfatninger, var skjævt og ensidigt; men der laa dog et frugtbart Moment i den Iver, med hvilken de vilde hævde Frihedens Navn for sig, og i, at de kom ind paa at forhandle om, hvad Frihed var. Deri indeholdtes paa én Gang en Spore til selv at arbejde, og en Spire til Kritik. Vilde man i Længden kunne blive staaende ved den borgerlige Frihed uden at have den politiske med? I Øjeblikket havde man nogenlunde frit Sprog paa de Omraader, der mest interesserede, og hvor man mente at burde kunne udtale sig frit; men vi have set, at der af flere Ytringer af Frederik Lütken og Sneedorff om denne Frihed kunde trækkes vidt gaaende Konsekvenser, og naar man vilde fremdrage, hvad der var af Brøst i de bestaaende Forhold, vilde man da kunne lade være at komme ind paa Kritik af selve Regeringen? Hvor var Grænsen? Og sæt, at Regeringen satte en Stopper for Ytringsfriheden, hvad saa? Vilde da Theorien

om, at det almene Bedste fremmedes stærkest af en enevældig Styrelse, holde stik? Men dermed vilde det Grundlag, man nu opstillede for det enevældige Kongedømmes Berettigelse, være borte. Der var en tydelig Halvhed i Standpunktet. Det gamle brødes med det nye, den nedarvede Ærefrygt for Enevælden med Synet paa Nødvendigheden af at drage Folket frem, med Trangen til Fremskridt og til at ytre sig om disse, med dunkle Frihedslængsler. Der var endog allerede én Mand, hvis politiske Syn, om end ikke meget klart, gik ud over denne Halvhed. Det var Suhm.

Denne var kun 18 Aar gammel, da Frederik V besteg Tronen, og han kom ind i et Liv med udelukkende literære Interesser. Det laa ikke for ham saaledes som for Sneedorff, Lütken og Rothe at arbejde paa at sætte den almindelige Stemning i Bevægelse ved at skrive om Statsforfatninger og Samfundsforhold. Men hans kolossale Læsning, der omspændte Skrifter af den mest forskjellige Slags, førte ham ogsaa ind paa en Mængde af de Forfatteres Arbejder, som vakte Folk til at tænke over, hvad der rørte sig i Statslivet. Der var en kjendelig Stræben hos ham efter at klare sig, hvad der var hans egen Tids Særpræg saa vel i politisk som i andre Henseender. Man ser da ogsaa det 18de Aarhundredes Tanker funke i ham, naar han spotter Øvrigheder, der krævede blind Lydighed og, naar han udtaler sin Forbitrelse over, at de gejstlige Godser efter Reformationen vare blevne brugte til at øge Hoffernes Pragt, formere Soldaternes Tal og mangfoldiggjøre Ulykker paa Jorden*). Skjønt han mener, at „Vi kan aldrig nok prise Himlen, at vore, vel Enevoldskonger, men som dog erkjende Guds og Menneskelighedens Love over sig, aldrig have forladt de Veje, som føre til deres egen og Folkets Lyksalighed", saa kunde Læsere med den gammeldags royalistiske

*) Samlede Skrifter IV. Blandede Tanker (skrevne 1764) S. 86 og 88.

Følelse næppe føle sig tilfredsstillede, naar de saa ham udtale, at „de despotiske Regeringer ere virkelig intet andet end uindskrænket monarkiske, hele Forskjellen kommer af Folkenes og Regenternes adskilte Tænke- og Levemaade, Religion og Opdragelse“ *). Ikke mange Aar senere under Struensees Styrelse 1771 benyttede han den da herskende Trykkefrihed til i et lille fransk Skrift, der udgaves for at være skrevet af en Englænder, at prise den engelske Forfatning paa den dansk-norske Enevældes Bekostning. „da Friheden opløfter Sjælen, medens Trældommen nedtrykker den,“ og strax efter Struensees Fald gjorde han endog Udkast til en Slags konstitutionel Statsforfatning for den dansk-norske Stat, hvilket imidlertid Guldberg forkastede **). I det bekjendte Brev til Kongen, som han i de samme Dage offentliggjorde, førte han ogsaa et Sprog, som endnu aldrig var ført til nogen Enevoldskonge: „Af Gud og dit Folk“, hedder det her, „har Du Enevoldsmagten, Du er ogsaa Gud og det Regnskab skyldig, hvorledes Du bruger den. En forfærdelig Magt, Enevoldsmagt! Jo større Magt, jo større Pligter“ ***). Han vovede altsaa at sige, at Kongen skyldte Folket Regnskab, og dog havde Kongeloven udtalt, at der ikke var nogen anden Dommer over Kongen end Gud.

Hvor lidt man end kan nægte Sandsynligheden af, at det, Suhm oplevede i den Struenseeske Tid, har virket stærkt til at udvikle de Stemninger, han saaledes gav Luft, have disse ganske sikkert for en Del havt Rod i Tanker, der allerede længere tilbage i Tiden havde bevæget hans Sind. Det er værd at se, hvorledes han 8 Aar før Struensees Ophøjelse — naturligvis som alle andre under stærk

*) Samlede Skrifter V, 162 („Nærværende 18. Seculi Caracter“ (skrevet 1768), og VI, 341 (Om Politiken, skrevet 1762).

**) Historisk Tidsskrift 4de Række II, 831 ff.

***) Suhmiana ved Rasmus Nyerup (Kbhvn. 1799) S. 5.

Paavirkning af L'esprit des lois — har syslet med Overvejelser over Forfatninger i indskrænkede monarkiske Stater. Det blev da hans Opfattelse, at, hvad det drejede sig om i slige Stater, var Ligevægten, og at den rette Harmoni „vistnok ej kunde fremkomme" uden „efter mange foregaaende skurrende Toner", men at England netop ved en saadan Udvikling havde opnaaet „at komme i nærværende ypperlige Forfatning". Det tager sig ret paafaldende ud, naar han udtaler, at den stigende Oplysning bringer Folket til at „ville have Del med i Regeringen, hvilket i den monarkiske aldeles ikke lader sig gjøre." Man fristes endog til at se et Angreb paa Monarkierne i Ord som disse: „I Monarkier gjør Undersaatternes Omdømme intet til Sagen". Han forstaar her altsaa ved monarkiske Stater kun enevældig styrede. Vistnok tilføjer han: „Men er Mennesket meget oplyst, indser det, at det er bedre at styres end at styre, og at de bedst indrettede Republiker dog ere mere Uro og Forandring underkastede end Monarkiet". Dette gjør imidlertid næsten Indtryk af at være en Udtalelse, Suhm har holdt det nødvendigt at tilføje for ikke at staa som den illoyale Undersaat*). Man kommer saa meget mere til at tro dette, som man kan se ham i Optegnelser fra omtrent samme Tid prise Lockes fra engelsk konstitutionelt Standpunkt skrevne Afhandlinger „of government" som indeholdende „mange vigtige og dyrebare Sandheder, der ere udførte med stor Frimodighed", og han udtaler ikke blot den Dom, at Montesquieu „har skrevet herligen om Lovenes Gejst", men ogsaa at dette Værk staar uigjendrevet undtagen med Hensyn til et enkelt Punkt, nemlig Theorien om Klimaets alt bestemmende Indflydelse paa Folkene**).

*) Se om disse Steder Suhms Afhandling: Om Politiken (affattet 1762). Samlede Skrifter VI, 340 og 342.

**) V, 75 og VII, 225 og 210.

Datidens Syn paa Nødvendigheden af at fremme den borgerlige Frihed og Lighed i den dansk-norske Stat.

Hvad Suhm end kan have ment, staar det fast, at de andre i Literaturen dengang optrædende Mænd, der gave sig af med Granskninger over Statsforfatninger og Samfundsforhold, holdt for, at det danske og det norske Folk havde politisk Frihed nok under Enevoldskongerne. Men var det virkelig Datidens Mening, at den borgerlige Frihed og Lighed havde tilstrækkeligt Raaderum i Staten? Man skulde tro det, naar man ser, med hvilken Styrke de havde hævet den Frihed og Lighed, der herskede under Enevælden, til Skyerne som Vidnesbyrd om den Lykke, de nød, og naar man ser dem paastaa, at Statsforandringen 1660 havde skaffet dem Lighed i Modsætning til tidligere Tiders Ulighed. Der er ingen Grund til at tvivle om, at al saadan Tale var ærlig ment. Men dog kunde de kun til en vis Grad her slaa sig til Ro. Jeg vil slet ikke tale om, at Stormandsvælden i Virkeligheden ikke betød saa lidt, — man huske blot paa, hvor vigtigt det var at have højfornemme Patroner, eller man tænke paa, hvem der havde staaet i Spidsen for Styrelsen paa alle Omraader i det 18de Aarhundrede, og det vil være klart, at den Lighed imellem adelige og borgelige, som Borgerstanden havde haabet at naa 1660, og som Frederik III og Kristian V havde stillet i Udsigt, var saare langt fra at være bleven til Virkelighed. Ej heller skal jeg gaa ind paa, at der ved Rangvæsenet var stiftet en Forskjel, dels mellem dem, der vare „i Rangen“ og dem, der vare udenfor, dels imellem de enkelte Rangklasser, som var fjærn fra at være Lighed, og som selve Sneedorff spottede over ikke mindre, end Holberg havde gjordt det. Men kunde Sneedorff kjøre fra Kjøbenhavn til Sorø, kunde Kofod Ancher eller Henrik Stampe tænke paa den Lovgivning, som de kjendte ud og ind, uden

at det maatte slaa dem, hvilken Kløft der skilte en stor Del af Befolkningen fra de andre Klasser? Man behøvede blot i Kjøbenhavn at se den Samling af ilde klædte, drikfældige og forkuet udseende Bønder, der holdt paa Kultorvet med deres slette Kjøretøjer, hvor det var vanskeligt at sige, om de udmagrede Øg eller de skrøbelige Vogne vare uslest. Fik man ved dem Indtrykket af, at der herskede borgerlig Frihed og Lighed i Landet?

Ganske vist, i Sammenligning med deres Standsfællers Kaar i de fleste Stater paa Europas Fastland vare de danske Bønder snarere bedre end slettere stillede, i det mindste hvad den største Del af Danmark angik. Men det var kun en daarlig Trøst, og det saa meget mere, som her ikke fandtes nogen Industri, der saaledes som i flere andre Lande, i det mindste til en vis Grad kunde opveje de materielle Ulykker, som Bondestandens Usselhed voldte. Det var en slet og ret juridisk Spidsfindighed, naar Kofod Ancher i Polemiken imod L'esprit des lois udtalte, at der i Danmark ikke var Spor af Trældom. Thi hvad vilde i Virkeligheden den Frihed sige, som de stavnsbundne Hoveribønder besad. Det var et literært Prokuratorkneb af ham blot at nævne Vornedskabets Ophævelse, men ikke med et Ord at berøre Stavnsbaandets Indførelse. Ingenlunde uden Grund blev det temmelig almindeligt i Midten af 18de Aarhundrede at bruge Ordet „vorned" istedenfor stavnsbunden*).

*) I den ovenfor (S. 51 Note ***) nævnte Tale ved Universitetsfesten 1760 løb Lysten til at male alt med skjønne Farver saaledes af med Kofod Ancher, at han endog lod den almindelige Lyksalighed have udbredt sig over — Bondestanden. „Bonden", saaledes taler han, „arbejder flittig paa sin Mark og pløjer Jorden med sine Oxer, tryg imod Uret og Undertrykkelse; men naar han er kommen til Ende med Dagens Gjerning, slumrer han ind paa begge Øren, tryg ved Statens Værn og fjærn fra alle Bryderier og Menneskenes Stimen". Dette idylliske Billede af Bøndernes Kaar er fra 1760! Kofod Ancher finder da ogsaa, at den Myndighed, som private Mænd i Danmark havde Ret til at udøve imod deres underordnede, kun var maadeholden.

I Virkeligheden var dog Øjet ikke lukket for dette ulykkelige Forhold. Der var hos de ordførende i Literaturen Hjærte for den menige Mand. Dette blev i Øjeblikket det samme som Hjærte for Bønderne. Thi skjønt der vistnok var Fattigdom ogsaa blandt Kjøbstadbefolkningen, og uagtet der i Datiden blev forhandlet om adskilligt, som maatte have særlig Betydning for den lavere Borgerklasses Forhold, var det sociale Spørgsmaal dengang i Virkeligheden et Bondespørgsmaal, og dette vilde igjen sige det samme som et særlig dansk Bondespørgsmaal. Der kunde være nok af Brøst i de norske Landboforhold, som trængte til at afhjælpes, og til en vis Grad havde Soldaterudskrivningen ogsaa skabt et Stavnsbaand i Norge; men der var dog ingen Sammenligning imellem Tilstandene der og i Danmark.

Sneedorff var en Modstander af en meget vidt gaaende Stræben efter Lighed i Vilkaar imellem Statens Undersaatter. En saadan Lighed mente han, var en Chimære, som han beklagede, at „mange af Datidens Skribenter syntes at ville gjøre til en Grundmaxime“ *). Derfor havde han i Skriftet om „den borgerlige Regering“ hævdet, at et Aristokrati til en vis Grad var berettiget, og ført Ordet for, hvad han kaldte Symmetri imellem Stænderne, saaledes at Overgangen fra den ene af disse til den anden ikke blev for let. Men han havde tillige fremhævet Nødvendigheden af, at den Ulighed, der uundgaaelig maatte findes i en Stat, ikke kom til at trykke nogen af Stænderne **). Det var et Hovedprincip for ham, at „Lovene maa give den ringeste Arbejder noget, som han kan kalde sit, den samme Ret til at fordre det, den samme Frihed til at bruge det, og lige saa sikre Midler til at bevare det som den største Mand“ ***).

*) Den patriotiske Tilskuer, 213de og 214de Blad.
**) Se ovenfor S. 65
***) 213de og 214de Blad.

Højst betegnende for hans Syn paa Forholdet imellem Stænderne er det, at han i „Den patriotiske Tilskuer" lader de Tanker, som han udtaler, være samlede i et Selskab af fire Personer, „knyttede sammen ved det oprigtigste Venskab og fælles Hensigt", og disse Personer ere: en Adelsmand, en Præst, en Borger og en Bonde. Naar han her har samlet Repræsentanter for de forskjellige Samfundslag — svarende til de gamle Rigsdagsstænder —, er det særlig værd at lægge Mærke til, at han tager Bonden med. Dermed proklamerer han denne Stands aandelige Ligeberettigelse til at have Interesse for og give sin Skjærv med til Udviklingen af de Ideer, der komme til Orde hos ham. Med dette Syn stemmer ganske den Aand, der gaar igjennem en saakaldet Oversættelse af en Skildring, kaldet „Patrioten", som han har optaget i Tidsskriftet. Skjønt denne Fremstilling af et Ideal af en Statsborger forekommer os temmelig færsk, har det Interesse at se „Patrioten" vise sig som baade havende et aabent Sind for alskens borgerlig Idræt og tillige som den, der har en „besynderlig Hengivenhed og Højagtelse for Agerdyrkningen", saaledes, at „den af de fleste foragtede og undertrykte Stand, som beskjæftiger sig dermed, er i hans uforblindede Øjne det menneskelige Selskabs og Statens Grundstøtte". Patrioten mener da ogsaa, at det største Gode i en Stat er „den borgerlige Frihed, Statens Liv, som bestaar i en efter Borgernes forskjellige Stand proportioneret Lighed i Lyksalighed" *). Betegnende er endelig den Iver, med hvilken Sneedorff søger at fremhæve, at ogsaa en Bonde kan vise patriotisk Varme for at forsvare sit Land **), og han lægger sin Broderfølelse for Bønderne for Dagen ved et Sted at henvende følgende Tiltale til „Bønderne i Danmark og Norge, mine kjære Landsmænd og Medborgere! De sande Fortjenester, som I have af det alminde-

*) 114de Blad.
**) 139de Blad.

lige, paalægge alle Eders Medborgere den Pligt at arbejde igjen til Eders Nytte, for derved at opfylde det store Øjemærke af den Regering, under hvilken alle Indbyggerne af Danmark og Norge ere forenede ved Kjærlighedens og Fredens Baand o s. v.“ *). I Modsætning dertil slaar han ikke blot løs paa Adelshovmod**), men advarer i det hele imod at dømme Folk efter et ydre Skin af Dannelse og Kundskab Man skal, siger han, huske paa, hvor let det kan hænde, at de, der gjælde for lærde eller fint dannede Verdensmænd, ikke ere „værdige til at sættes ved Siden af en god Bonde eller Haandværksmand iblandt de mindst polerede Folk“ ***).

Tyge Rothe stod paa et lignende Standpunkt som Sneedorff. Han havde paa den ene Side den samme — Montesquieuske — Opfattelse af, at et Aristokrati var nødvendigt i en monarkisk Stat, og paa den anden Side saa han med venlige Øjne paa de lavere Klasser. Idet han lod Fædrelandskjærligheden være den Maalestok, hvor efter han bedømte enhver, vare alle, der havde denne Følelse, lige i hans Øjne. „Er nogen“, hedder det et Sted hos ham, “end den ringeste i Selskabet, er han den fattigste, men er hans Hjærte fuldt af Kjærlighed for Fædernelandet, da fortjener han at agtes“ †). Tyge Rothe udmaler endog med en vis Forkjærlighed, hvorledes Fædrelandskjærlighed kan besjæle den simple Mand. „Dennes Kjærlighed“, siger han, „er ofte renere end den ypperliges, og hans Iver ubevægeligere. Fordærvelsen begynder ikke fra Folket; dens Kilde er der, hvor Overdaadighed, hvor Æresyge, hvor Vellyst boer“ ††). Paa sin deklamatoriske Maade udbryder han: „O! gid Kongerne ofte traadte ind udi de ringes Hytter!

---

*) Samlede Skrifter IX, 257.
**) 216de Blad Jvfr. 2det Blad.
***) 209de Blad.
†) Anf. St. S. 83.
††) Smstds. S. 105.

hvilken Glæde, hvilken Vellyst skulle de der smage! de skulle finde Hjærter ej fordærvede ved Kunst og Forestilling, ej besudlede med Egennyttighed, men opfyldte med den reneste Kjærlighed for dennem. Rene Hænder skulle bringe dennem Ofre, saadanne som de, hvilke Guddommen selv ynder" *). Naturligvis trænger den menige Mand til til at have Kundskab om det almene Bedste, men den Kundskab skal man meddele ham, og man skal lære ham, „at hans Sved er saa kostbar og nyttig som Krigerens Blod. Da skal en Ild opblæses i hans kolde Hjærte, han skal regne sig iblandt Borgernes Tal og ikke blues ved at drive Ploven" **).

Naar Suhm i en Udtalelse fra denne Tid skriver: „Man har aldrig bedre kjendt og talt mere om Menneskets Værd og indbyrdes Lighed", da passe disse Ord fuldstændig paa Udtalelser som Sneedorffs og Rothes ***). Ingen kan være i Tvivl om, at det var Tanken om Menneskerettighederne, der laa bag ved deres Ord.

Fra et saadant Standpunkt var det umuligt at fastholde, at alt var, som det burde være, i den dansk-norske Stat. Den Iver, med hvilken Datidens Forfattere havde lovprist den bestaaende Tilstand, naar det gjaldt om at forherlige Kongemagten og værne om Enevældens Berettigelse, den blev lykkeligvis ved andre Lejligheder trængt tilbage for Tanken om Fremskridt og Udvikling, og det ganske særlig for Tanken om at hjælpe Bondestanden til at opnaa borgerlig Frihed i dette Ords virkelige Betydning.

Vistnok kom Rothe endnu i dette Afsnit af sit Liv ikke meget ind paa Bondespørgsmaalet; men man ser ham dog

---

*) Smsteds. 106.

**) Smstds S. 109.

***) Samlede Skrifter V, 169. Suhm har utvivlsomt set paa hele dette Forhold ganske paa samme Maade som Sneedorff og Rothe men da de Udtalelser af ham, der foreligge i hans Skrifter, skrive sig fra Tiden efter 1770, citerer jeg dem ikke.

fremhæve „hvor ilde dyrkede Danmark herlige Marker ligge“, og han peger hen paa den Tid, da Bondens Tilstand skal være forbedret. Ja, han kommer indirekte til at fælde en blodig Dom om Bøndernes Tilstand i det Landskab, hvor den var slettest, nemlig paa Sjælland. Ved at tale om, hvor meget der indvirker paa Folkenes Karakter, citerer han det Sted af Adam af Bremen, hvor denne i de stærkeste Udtryk skildrer Sjællændernes Heltemod og Haardførhed. Derpaa udbryder han: „Erkjender min Læser her Sjællands Bondeflok? Han vil vist svare nej!“*) Hvad, spørger man, har vel efter Rothes Mening bragt Sjællænderne til at vanslægte fra Forfædrene i Modsætning til Jyderne og Normændene, som han antager, have bevaret den gamle Kraft. Hvad andet end netop først Vornedskab, siden Stavnsbaand og Hoveri, der her tyngede værst. Havde han kunnet se, hvor tappert sjællandske Bataillioner skulde kæmpe i Krigen 1848 50 og paa Dybbøl 1864, vilde han have set, hvilken Virkning blot 70 Aars bedre Forhold skulde faa.

Om det saa var Pontoppidan, der helst vilde se alt lyst, saa maatte han tilstaa, at hvor Proprietærerne ikke vare, som de burde være, der vare Fæstebøndernes Vilkaar ikke meget bedre end i saadanne Lande, hvor de vare livegne.**) Sneedorff gaar — det kan man vel tænke sig — alvorlig løs paa Spørgsmaalet. Snart sker det ved den Skildring, han giver af den Adelsmand, han saa tidt lader føre Ordet i „den patriotiske Tilskuer“. Denne Adelsmand bruger, hvad han har tilovers, til at hjælpe sine forarmede Bønder med, og han lader Ungdommen paa sine Godser oplære i alle Slags nyttige Kunster, indtil Maleri og Musik (!), hos ham ere Afgifterne nøje fastsatte, der gives en bestemt Sum i Fæste, som aldrig stiger, hvor meget end Bonden har i Formue.

*) Anf. St. S. 171 og 292—293.

**) Den danske Atlas I, 187.

Saaledes vilde Sneedorff altsaa have Fæsteforholdene ordnede. Snart ser man ham med en let kjendelig alvorlig Bitanke fremhæve Norges Fordel fremfor Danmark derved, at det ikke har en livegen Bondestand, han omtaler Stavnsbaandet som forkasteligt, og paastaar ligefrem, at Bondestanden i Danmark hverken har Ejendom eller Frihed, ligesom han ogsaa med stærke Ord udmaler, hvor ødelæggende det er for hele Samfundet, naar Bønderne ere forkuede, at det vil fremkalde ikke blot Armod, Træghed, Sløvhed og Ladhed hos dem selv, men ogsaa en almindelig Fordærvelse i hele Nationens Karakter. Det er kjendelig et Indlæg i Bondesagen, han vil give, naar han meddeler Uddrag af et tysk Skrift om en dygtig Svejtserbondes Liv og Forhold, og som en kraftig Støtte for sine Meninger anfører han Hovedindholdet af den ældre Grev Mirabeaus højt ansete Skrift: L'ami de l'homme med dets Opfordringer, dels til paa forskjellige andre Maader at vise Bønderne Godhed og Omhu, dels til ved Frihed og Ejendom at bringe dem til at elske deres Stand og Fødested.*) Stærkest udtaler han maaske dog sin Opfattelse af, hvad der i Øjeblikket havde størst Vigtighed, idet han begynder et af sine Blade af „Den patriotiske Tilskuer" med de Ord: Er der i Statshusholdningen nogen unægtelig Sandhed til, da er det den, at Bonden bør have visse Ejendomme og bestemte Pligter. Det er en Sandhed, som er lige saa grundet i Menneskets naturlige Forbindelser, som den er nødvendig til at befordre Selskabets almindelige Bedste eller Statens sande Interesse." Denne Tanke gjennemfører han videre i det enkelte, idet

*) Disse Steder findes i Den patriotiske Tilskuer 2det, 209de, 108de, 213de og 214de Blad, 197de, 69de og 70de Blad. Det her nævnte Mirabeauske Skrift, et af de vigtigste fysiokratiske, der udkom i den Tid, findes ogsaa lejlighedsvis citeret af andre Forfattere her i Landet. Særlig havde J. A. Cramer allerede før Sneedorff givet et Referat deraf i 1ste Del af sit i Kjøbenhavn udgivne Tidsskrift: Der nordische Aufseher S 294 ff. (1758).

han tillige fremhæver, hvilke Ulykker der komme af den modsatte Ordning. Han tilspidser sin Udvikling ved det Citat af Aristoteles, at der „ikke kan findes Dyder hos Slaver.“ *)

Det var et dobbelt Hensyn, som indvirkede paa Sneedorffs og Rothes Stilling til Bondespørgsmaalet, paa den ene Side Tanken om Menneskerettighederne eller den personlige Frihed og det dermed i Forbindelse staaende Lighedskrav, paa den anden Side Tanken om det heles Vel og Statens forøgede Styrke, som maatte fremmes ved Bondestandens kraftige Arbejde og Velstand. Netop denne Forening af Statshensynet og Menneskerettighedernes Krav var ejendommelig for den Bondeemancipationsbevægelse, der i det 18de Aarhundrede gik over saa stor en Del af Europa, men ingensteds havde en mere intensiv Karakter end i Danmark, ligesom den ingensteds førte til smukkere Resultater. I denne Udvikling spille de Aar, hvorom vi her tale, en vigtig Rolle. De forberedte alt for den senere Tid.

Tanken om Nødvendigheden af en Forandring i Landboforholdene var allerede tidligere dukket frem igjennem skarpt tegnede Indberetninger til Regjeringen baade fra gejstlige og verdslige Embedsmænd. Men den havde hidtil ingen Rolle spillet i Literaturen. Holberg havde villet hæve Bønderne i det almindelige Omdømme, og han havde lovprist Vornedskabets Ophævelse 1702; men han havde ikke ytret et Ord om Nødvendigheden af Reformer, og det tyder ikke paa, at han havde Øje for det vigtige i, at Bønderne fik større Frihed, naar han udtaler: „Man opmuntres til Arbejde ved Exempler og ved Love, som føre Tvang med sig. Hvis man vil forsøge at kjæle for vore Bønder, vil man strax faa mange øde Gaarde.“ **) Blot faa Aar vare gaaede efter, at Holberg havde skrevet disse Ord, da kom der

*) 232te og 233te Blad.

**) 518 de Epistel (Bruuns Udgave 5te Bind, S. 232).

Sving i Landbosagen. Medens Mænd som Sneedorff og Rothe udtalte almindeligere Grundsætninger derom og søgte at vække Sympathien for Bondestanden, blev det hele Landbospørgsmaal forhandlet i den største Detail i Frederik Lütkens Oeconomiske Tanker til højere Eftertanke og i det af Pontoppidan udgivne Oeconomisk Magazin, der kom til at udgjøre ikke mindre end 8 Kvartbind. Ja, Drøftelsen i disse Skrifter aabnedes endog, førend Sneedorff og Rothe endnu havde rørt ved den Slags Æmner. „Oeconomiske Tanker" begyndte at udkomme allerede 1755, „Oeconomisk Magazin" 1757. Senere sluttede enkelte mindre Afhandlinger sig dertil.

Netop det, at der i disse Arbejder, særlig i Oeconomisk Magazin, blev ydet Bidrag til Landbospørgsmaalenes Behandling i alle Enkeltheder, havde stor Vigtighed, og det har aabenbart gjort ypperlig Virkning, at adskillige af dem, som kastede sig ind i Forhandlingen, vare Mænd med praktisk Livserfaring, Præster og Landmænd. Hvad der blev fremdraget ved en saadan Oppløjning af en Mangfoldighed af Kjendsgjerninger, kunde ikke afvises med et overlegent Skuldertræk som blot hørende hjemme i en soransk Professors Drømmerier.

Den Forhandling, der saaledes aabnedes, dannede paa en Maade kun en Del af en mere almindelig om Landets Udvikling til større Velstand i alle mulige Retninger. Kjøbstædernes Forhold droges f. Ex. med ind derunder. Man kan ikke aabne „Oeconomiske Tanker" eller „Oeconomisk Magazin", uden at man bliver slaaet af Modsætningen imellem de virkelige Tilstande i Staten og de almindelige Lovprisninger over al den Lykke og Velsignelse, der trivedes under Frederik Ejegods milde Scepter. Den hele Elendighed lægges klart for Dagen. De loyale Udtalelser, som jævnlig forekomme om Regeringens aabne Sans for at fremme Udviklingen i god Retning, svække ikke den Indtryk, man faar af, at Kritiken var ved at blive vakt, og af, at det ikke

blot var Tanken, at en offentlig Mening kunde være en Støtte for Regeringen, men ogsaa at den havde en Ret til at kontrollere den og drive den frem.

Det var næsten en Skrivefeber, der kom over de gode Præster og Landmænd. Der fremsattes patriotiske Forslag om at udvikle Humleavl, Kartoffeldyrkning, Plantning af Hegn, om Midlerne til at ødelægge Morgenfruer og gule Urter, om Roedyrkning, om Pløjning, Gjødning, om at tilvirke Ribsvin, fremme Biavl, Mejeridrift, Hesteavl eller forebygge Skovenes stedse tiltagende Ødelæggelse o. s. v., og der forhandledes i alt sligt ligesaa godt om Norge, som om Danmark. Men alt dette, ikke mindre end, hvad der vedrører de nationaløkonomiske Grundsætninger, som kom frem under Forhandlingerne, og det flere Gange paa en interessant Maade, især ved O. D. Lütkens Afhandlinger, alt det maa holdes borte fra denne Udvikling.*) Hvad her alene skal ses paa, er hvad der staar i Sammenhæng med det Spørgsmaal, om Følelsen for den borgerlige Frihed og Lighed eller Tanken om Menneskerettighederne gjorde sig gjældende og havde Indflydelse paa Behandlingen af Landbosagen.

Paa den ene Side vil man træffe Forfattere, der mente, at Tilstanden slet ikke var saa daarlig, naar man ikke blot vilde se paa en enkelt Egn eller enkelte Godser, man vilde ikke kunne finde nogen Stat, hvor Almuen mindre undertrykkedes og bedre haandhævedes end i Danmark; Vornedskab og Stavnsbaand havde sine gode Sider, da ellers Bønderne vilde forlade deres Jorder for at kaste sig over anden Idræt, det kunde let hænde, at den Kur, man stræbte at

*) For nogle Aar siden har jeg gjennemlæst en haandskreven Afhandling af afdøde Professor L. Holst, der drejede sig om Udviklingen af de nationaløkonomiske Ideer her hjemme i Midten af det 18de Aarhundrede. Jeg interesserede mig for at faa Afhandlingen frem i Historisk Tidsskrift, men maatte opgive det paa Grund af en nu afdød Kollegas Modstand.

bruge, vilde blive værre end det Onde, man vilde fjærne, ogsaa var Agerbruget i god og heldig Udvikling. Saadanne Forfattere kunde ikke helt med Urette som Vidnesbyrd herom pege paa Forholdene i Fyen, hvor de økonomiske Tilstande vare bedst; de kunde med Føje sige, at det ingenlunde skortede den danske Bonde paa tilstrækkelig Føde, og det var dem let at nævne Godser, hvor Bøndernes Tilstand var upaaklagelig. Ikke mindre krævede Retfærdigheden at tilstaa, dels at Herremændenes Tilstand langt fra havde været lystelig, og at de idelig maatte hjælpe Bønderne med Forskud af Penge, med Sædekorn og med Kreaturer, dels at man kunde nævne fortræffelige Godsejere, endda ikke i saa ringe Tal.*)

Men alt sligt formaaede lykkeligvis ikke at holde den Stemning tilbage, der lydelig udtalte sig for, at der maatte og skulde ske en Forandring i det hele, og det netop for en stor Del, fordi simpel Retfærdighed imod Bønderne krævede det. Man mærker denne sympathetiske Stemning imod Bondestanden, ikke blot i mange enkelte Udtryk, naar der tales om „den kjære Bondestand", eller „de stakkels Bønder", naar der klages over, „Ringeagten, som vises Bønderne", men fremfor alt ved de Skildringer, der gives af Bondens trykkende Livsforhold og ved Paastandene om Nødvendigheden af at forbedre dem. Snart tales der i Almindelighed, f. Ex. af Frederik Lütken om Bonden. „Det er taabe-

*) Man vil finde den Slags Paastande fremsatte i flere af O. D. Lütkens Afhandlinger. Skjønt denne Mand i videnskabelig Methode og logisk Styrke stod over dem, der samtidig her hjemme gav sig af med nationaløkonomiske Æmner, og skjønt han i andre Henseender saa friere og mere uhildet end de fleste, var han med Hensyn til Opfattelsen af Bondestanden konservativ paa en højst uheldig Maade. Her havde hans vistnok mindre begavede, men mere varmt følende Broder Frederik Lütken et klarere Syn. Det gjør et ejendommeligt Indtryk at se de tvende Brødre, uagtet de aldrig aabent have bekæmpet hinanden, næsten paa alle Punkter være uenige.

ligt," siger han, „at anklage Bonden for Ladhed, man skal huske paa, hvor strængt et Liv han maa føre, det kan umulig være andet, end at det haarde Tryk maa svække Bøndernes Lyst til Arbejde." Snart gaar Forfatterne mere i det enkelte med at udmale Trykket og dets fordærvelige Virkninger. Man forbavses over de stærke Farver, med hvilke dette Maleri undertiden blev udført. „Bønder i Almindelighed," skriver saaledes en Kammerraad Schelde, „véd ingen Grænse paa deres Pligter, kan ikke erhverve sig nogen Velstand eller efterlade deres Børn nogen Arv, ikke heller at en af Børnene kan blive ved Gaarden og nyde godt af Faderens Stræbsomhed, ere ikke deres egne Børn raadige, men Husbonden raader for begge Kjøn som Livegne." Skjønt han indrømmer, at der var brave og menneskekjærlige Jorddrotter, saa fremhæver han, hvorledes andre „af Ondskab, Gjerrighed eller Uforstand handle anderledes," han opregner, hvilke Plagerier der vare forbundne med Tiendeopkrævningen og med Hoveriet. „Hvor der ikke er Arbejdere i Lighed med Arbejdet, der maa Ladefogdens Pisk komme den manglende Evne og Lyst til Hjælp;" selv paa de Steder, hvor Hoveriet i og for sig var taaleligt, der gjorde Mangel paa bestemte Grænser det fordærveligt. Og saa den uendelige Vilkaarlighed, som det hele Fæsteforhold udsatte Bonden for; thi det var let at affatte Fæstebrevene paa en saadan Maade, at „de onde Husbonder vinde uindskrænket Ret over alt det, Bønderne kan erhverve." Det stod klart for en Mangfoldighed af Bønder, „at om de forbedrede Gaardens Bygning og dens tilliggende Jords Dyrkning, bliver samme efter Bondens Død bortforpagtet til den højst bydende, da Sønnen maa gaa Soldat og søge Tjeneste hos den nye Fæster eller andensteds paa Godset, om ikke tvinges til en øde Gaard," ja, hvad der var det mest oprørende, mange bleve satte som Fæstere til brøstfældige Gaarde med ringe Besætning, og dog maatte „deres Bo ved Dødsfald, naar Evnen var der, svare fuld Bygfæld og Besætning.

Saadan aabenbar Forurettelse burde straffes med Igjæld og Tvigjæld, som et andet Tyveri, ja Gaardens Forbrydelse." . . Men ogsaa Bondens egen Person var saa godt som retsløs. „En Livegen eller trælbunden kan sælges for Penge. Saaledes gaar det ogsaa med vore danske Bønderkarle. Dels skjænkes de bort, dels bortbyttes eller sælges de, dels kjøbe de sig selv." „Det er da," mener den varmt følende Mand, „jammerligt, ja ret skammeligt," at den „Stand, som egentlig er et Riges Grundstyrke", saaledes undertrykkes og svækkes. „De andre Stænder ere udsprungne af Bondestanden . . . som utaknemlige Børn foragte og kvæle de nu deres egen Moder . . . en Moder, som her i Norden ikke alene har underholdt, men endog med sin stærke Arm forsvaret sine Børn, indtil de Tid efter anden have svækket hendes Kræfter saaledes, at hun, som i forrige Tider har givet store Sværme af sit eget Skjød, til sit og deres Forsvar, ja til at undertvinge andre Riger, maa nu have Lejesvende af Fremmede til et upaalideligt Forsvar i paakommende Tilfælde.*)"

Hvem kan vel læse slige Steder uden at blive greben af den Forening af menneskekjærlig Følelse og fædrelandssindet Varme, der har bragt denne jævne Mand – selv oprindelig en Bondesøn – til at slaa et saadant Slag for Bønderne? Og der er baade i „Økonomisk Magazin" og „Økonomiske Tanker" Steder nok, som med lignende Styrke udmale Hoveriets utaalelige Tryk, Tiendeopkrævningens Plagerier og det Trældomsaag, som Stavnsbaandet lagde paa Bondestanden, eller der gives Skildringer af de sjællandske Bondehytters usle Udseende, hvilke spærlemmede uanselige Folk der opfostres i dem, hvilken Sløvhed og Drukkenskab Hoveriet fører med sig, hvor naturligt det er, at der udvikler sig Fejghed „hos alle dem, der blive slavisk eller som Vornede trakterede". Hvorledes, hedder det, skulde saadanne Mænd kunne have Lyst til at forsvare Fædre-

*) Oeconomisk Magazin V, 27—52 (1761).

landet? Kan det da forenes enten med Statens Tarv eller med Pligt imod andre Mennesker, at sligt varer ved? „Burde man ikke", siger en Forfatter med et Citat af en udenlandsk Skribent Dangeul, „af Menneskekjærlighed og for almindelig Nyttes Skyld enstemmig gjøre alt, hvad man kunde, for at skaffe linde og glædelige Vilkaar for disse dyrebare Mennesker, som drive den nødvendigste, møjsommeligste og mindst belønnede Haandtering i Selskabet?"*)

Intet, det er den almindelige Mening, vilde være taabeligere og skammeligere end, om man mente, at en Stand, der var sunket saa dybt, maatte man lade blive, hvad den var; den kunde dog ikke hæves. „Man rydde blot Trykket af Vejen", udbryder Frederik Lütken, „og man skal se Bonden i Sjælland og Bonden i England at være hinanden lige". Altsaa en forstandig Ordning af Hoveriet, saaledes at Bonden kjendte sine Pligter, og at disse ikke vare for trykkende, Ophævelse af det al selvstændig Virksomhed kuende Fællesskab, Afskaffelse af Tiendens Opkrævning paa Marken, Begunstigelse af Udstykning af Hovedgaarde til Bøndergaarde, en retfærdig Ordning af Fæsteforholdene, Stavnsbaandets Afskaffelse og Omordning af Soldaterudskrivningen, saaledes at den toges ud af Herremændenes Hænder, det var de Krav, der mere eller mindre omstændelig bleve fremsatte, med andre Ord, næsten lutter Krav, som Landboreformernes Tid senere skulde opfylde.

Hvilken Agitation ligger der ikke i alt dette! Det bør vel erindres, at den havde været i fuld Gang i adskillige Aar, inden Oeder 1769 i Kjøbenhavn udgav sit berømte tyske Skrift om Bondefrihed**). Ingen maa bestride det

*) Oeconomisk Magazin IV, 25 (1760).

**) Bedenken uber die Frage, wie dem Bauernstande Freyheit und Eigenthum in den Ländern, wo ihm beydes fehlt, verschaffen werden könne.

fortjenstfulde i Oeders Virksomhed eller miskjende Reverdils Stræben efter at give den unge Kristian VII. Følelse for Bondesagen. Men der er ikke Grund til at lade Udlændingene faa Æren for et Røre, der allerede havde været i Gang længe og havde sin Rod i danske Videnskabsmænds og jævne Præsters og Landmænds varme Sind for deres Medborgeres Vel. Det var hos adskillige af disse opstaaet uden nogen som helst Indflydelse fra, hvad der fremkom i Udlandets Literatur.

Naar Landhusholdningsselskabet ved sin Stiftelse 1769 stillede sig den storartede Opgave at virke for Landets Opkomst i alle de forskjellige økonomiske Retninger, var det, der vedrørte Agerbrug og Landboforhold, vistnok udset til at være den vigtigste Side af denne Virksomhed. Dermed var ogsaa Bondestandens Vel draget ind med iblandt Selskabets Formaal. Som dette vilde omfatte alt i Staten, saaledes vilde det aabne sig for alle, for Bønderne ikke mindre end andre. Selskabets Plan, der var affattet af Sneedorffs Discipel Martfelt, udtalte i § 170, at Fødsel og Stand laa det mindst paa Sinde, nu da Landets daglige Samtale var bleven Bondens Tarv*) og Handelsmandens Ønske, og i Kap. I. § 3 stod der: „Medlemmerne i Selskabet er og bliver enhver lydig Undersaat og Borger, som tænker og mener det gemene Bedste, vel og har Lyst til at befordre dets Tarv. Ingen af nogen Stand udelukkes herfra, naar han har Kundskabsalder". Praktisk taget betød denne Forkyndelse af Ligheden ikke noget; men det, at den overhovedet kunde finde Sted, var i og for sig et mærkeligt Tidens Tegn. I den Sal, hvor Forsædet var overdraget

*) Som et Vidnesbyrd om den almindelige Interesse, der var vakt herfor, kan henvises til et lille paa Tryk men af en Dansk affattet Skrift: Briefe aus dem Englischen uebersetzt (1768). Der tales her „om det store Spørgsmaal, som sætter alle patriotiske Hoveder i Bevægelse: hvorledes Bonden uden nogens Fornærmelse kan faa Frihed og Ejendom".

J. H. Bernstorff, skulde ogsaa en Bonde tage Plads. Det var et Skridt med til Bondens Emancipation, i god Samklang med den Aand, der gik igjennem Agitationen i Literaturen.

Denne Agitation, det bør tillige erindres, er bleven drevet, uden at Statsmagten paa nogen Maade skred ind imod den. Regeringens Holdning i Landbosagen var under Frederik V. præget af en underlig Dobbelthed. I sin Iver for at styrke Hæren efter de Erfaringer, den havde gjort om denne 1762, skærpede den Militstjenesten og udvidede Stavnsbaandet til at begynde allerede med Bondedrengens fjerde Aar; den greb i Anledning af Udgifterne ved Rustningerne 1762 til en Skat i en Form, der maatte ramme den menige Mand, nemlig til en Personskat, det Salg af Krongodser, som fandt Sted, blev uheldig ledet, saaledes at endnu flere Bønder bleve hoveripligtige end tidligere, og de store Vejanlæg i Sjælland, der nu tog deres Begyndelse, forøgede Trykket paa Bondestanden her. Men paa den anden Side er det dens uvisnelige Fortjeneste at have ladet den offentlige Mening komme til Orde om det store Landbospørgsmaal. Der var noget i det Udtryk, Sneedorff brugte, at Kongen ligesom tog Folket paa Raad med heri.

Det var saaledes en Regeringen nærstaaende Mand, nemlig Prokansler Pontoppidan, der var Redaktør for „Oeconomisk Magazin". Den Ængstelse, han ellers med sin gammeldags Hyperloyalitet kunde have for, at Statsstyrelsen skulde blive kritiseret, glemte han til Ære for sit Minde paa dette Punkt*). Thi hvad var det i Virkeligheden andet end en Kritik af Enevoldsmagten, naar de elendige Landboforhold lagdes klart for Dagen? Hvem andre end den havde Ansvaret for, at Misbrug som alle de, der her paataltes, havde faaet Lov at

*) Dette Indtryk svækkes ikke derved, at man ser ham udtale i Forordet til 8de Bind, at nogle indsendte Afhandlinger „paa Grund af Uforsigtighed og uanstændig Skrivemaade ikke ere blevne optagne".

bestaa og brede sig i Tidens Løb, hvem andre skyldtes Stavnsbaandets Indførelse og Skærpelse? I desto højere Grad vidner det ikke blot om Kongens milde Hjærte, men ogsaa om et overlegent Statsmandssyn hos det af Godsejere sammensatte Konseil, at et saadant Frisprog kunde føres. Adam Gottlob Moltke havde endog paa en Maade staaet Fadder til „Oeconomisk Magazin“ ved selv at lade opfordre til at indsende de Afhandlinger, der dannede en væsentlig Del af dets Indhold, og ved dernæst at skaffe det Censurfrihed, ligesom det skyldtes J. H. E. Bernstorff, at Sneedorff opnaaede det samme med Hensyn til „den patriotiske Tilskuer“ *).

Ogsaa her møde vi atter, naar vi tale om Regeringen, Stampes sympathetiske Skikkelse. Ganske som hos Sneedorff og Tyge Rothe dannede hans Syn paa Bondestanden Sidestykket til Opfattelsen af den enkelte Statsborgers Ret i Almindelighed til at røre sig frit under Lovenes ligelige Værn, for saa vidt ikke det heles Vel gjorde Indskrænkninger nødvendige.

Det var Stampe klart, at Tvang og Fortvivlelse havde forarmet og ødelagt Bondestanden, at Hoveriet kun skabte Efterladenhed, Træghed og Forsagthed. Han holdt for, at „stolte og kjæphøjede Bønder i Almindelighed ere at foretrække for forsagte og trævne Bønder“, og han mente, det var bedre, „at en Bonde som Bonde har nogen Indbildning om sig selv og om sin Stand, end at han anser den som en foragtet og ussel Stand, i hvilken han alene er fordømt til at trælle og arbejde uden at kunne vente sig nogen Lise eller Fornøjelse“. Naar der klagedes over Bondens Doven-

*) Naar Franskmanden Beaumelle 1751 i sit i Kjøbenhavn udgivne Skrift „Mes pensées“ endnu ikke havde maattet tale om Nødvendigheden af Stavnsbaandets Ophævelse (N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie V, I, 109), ser man, at Regeringen faa Aar senere var bleven mere frisindet.

skab og Skjødesløshed, burde Grunden dertil, efter hans ligesom efter Lütkens Mening, „søges udenfor Bonden, enten udi visse Foranstaltninger og Indskrænkninger eller hos dem, der bestyre Bonden.*)“ Skjønt Stavnsbaandet i og for sig, som knyttet til Soldaterudskrivningen og kun vedrørende Mandkjønnet, var forskjelligt fra Vornedskabet, indrømmede han, at Forordningen af 1 Juli 1746 ved at paalægge enhver Soldat, der havde udtjent ved Landmilitsen, at vende tilbage til det Gods, hvorfra han var, og der overtage en Gaard havde kastet et nyt Element ind i Bondens Forhold, saaledes at Tilstanden nu meget nærmede sig til det gamle Vornedskab for alle Mænds Vedkommende og det med den Tilføjelse, at Aaget i dets nye Form ogsaa hvilede paa Jylland og Fyen**).

Med et saadant Syn paa det fordærvelige i den hele Tilstand blev det ham for det første en Opgave at afværge ethvert Forsøg paa at fortolke de gjældende Bestemmelser saaledes, at Bøndernes Kaar end yderligere forværredes. Han kommer f. Ex. i stærk Bevægelse i Anledning af, at et Par Bønderkoner paa Samsø vare blevne vilkaarlig behandlede, og han faar Regeringen til i den Anledning at tildele Lensgreve Danneskjold-Samsø en alvorlig Irettesættelse***); han søger af al Magt at hjælpe Bønder til at faa Beskyttelse ved Lands Lov og Ret, naar han tror, andre ville forholde dem dette, og det er interessant at se, hvor skarpt han forstaar i forekommende Tilfælde at se tilbunds i de Konsekvenser, der af en eller anden speciel Bestemmelse kunde trækkes til Bondestandens Skade i Almindelighed. Snart er han paa sin Post for at hindre, at Lejekontrakter bleve opfattede som Fæstekontrakter og derved trak den, der overtog en Ejendom i Leje, ind i det farlige Fæsteforhold, snart

*) Erklæringer II, 561, III 191 og I, 255.
**) I, 646, V, 25, V. 447.
***) III, 293.

viser han, hvor vigtigt det var at sikre Bøndernes Ret til at lade deres Børn inden 9 Aars Alderen blive satte til en eller anden Gjerning, hvorved de kunde befri sig fra Stavnsbaandet, eller han fastholder med stor Styrke, at, da Bønderne i Danmark retslig ikke vare Slaver, men frie Folk, maatte man af al Magt hindre, at Proprietærerne ved Salg af deres Gaarde forbeholdt sig Ret til at raade over nogle af deres tidligere Bønder. Ikke mindre ivrig støtter han Biskop Brodersen i Ribe i at modarbejde et Forsøg paa at lade Stavnsbaandet komme til at hvile ogsaa paa Kvinderne*). Man vil her efter kunne sige sig selv, at han ikke har havt Del i Udvidelsen 1764 af Stavnsbaandet til at omfatte Bøndernes Børn fra deres 4de Aar. Denne Sag, der synes at være bleven behandlet som en hel militær Sag, har slet ikke været forelagt ham til Erklæring.

Men det var ikke nok at hindre en Forværrelse af Tilstandene. Stampe var overtydet om, at der burde ske Forandringer til det bedre. Ikke blot udtalte han lejlighedsvis Ønsket om Lettelse for Bønderne i Tiendesagen og gjorde Forslag til Fællesskabets Ophævelse**); men med sit klare Syn paa Vigtigheden af den friere Rørelse og Ejendomsretten var han gjentagne Gange stærkt optagen af Tanken om, hvorledes Selvejendom kunde fremmes i Landet. Man skulde, mente han, saa meget som muligt stræbe efter at faa Ejendomsbønder isteden for Fæstebønder og efter at faa Hoveribønderne afløste af Fribønder, d. v. s. Bønder, der betalte en Pengeafgift isteden for at gjøre Hoveri. Det var en Yndlingstanke hos ham at bruge Krongodsernes Salg til at give et stort Exempel derpaa, som da kunde bringe de private Godsejere til at slaa ind paa samme Vej. Han syslede endog ivrig med i det enkelte at udtænke en Plan for, hvorledes dette kunde ske ved Salget af Krongodset i Ods-

*) III, 519; II, 345; I, 642; III, 295 og 573.

**) II, 99, 726 og 369.

herred, da det var besluttet, at dette skulde sælges*). Det var ikke hans Skyld, at der, da det kom til Stykket, blev fulgt en Fremgangsmaade, som havde til Følge, at ingen Bonde i Odsherred vovede at kjøbe sin Fæstegaard. Da Stampe saa, at en ikke væsenlig Hindring for overhovedet at faa Fæstebønder til at søge at blive Selvejere laa i, at de frygtede for i saa Fald at skulle staa uden noget Værn, vilde han have, at det skulde paabydes særlig Amtmændene som en Embedspligt at tage sig af Selvejerbønderne, naar disse henvendte sig til dem**).

Men hvor alvorligt og fyndigt et Sprog Stampe end kunde føre, tænkte han ikke paa at bruge stærke Midler i Bondesagen. Suhm har skildret ham som en blid Karakter og sagt om ham: „han var en stor Ven af Bondens Frihed, men ængstelig. Dertil skal en Luther, og han var Melanchton***)". Reverdil fortæller†), at han endog gjaldt for at være en svag Mand, og han siger, at han selv derfor netop med Hensyn til Spørgsmaalet om Landboreformer søgte at binde ham ved at faa ham til paa Embedsvegne at afgive en Erklæring, ellers var han bange for, at han bag efter skulde gaa fra sin Mening††). Om der end maaske nok kan være noget overdrevent heri, peger Suhms Dom dog i en lignende Retning. Og ganske sikkert, Stampe gjør ikke

---

*) II, 545 ff.

**) II, 565. I Virkeligheden var det allerede i Enevældens første Tid blevet paalagt Amtmændene at værne om Bønderne imod alskens Overgreb, vistnok ogsaa Selvejerbønderne derunder indbefattede (f. Ex. Instrux for Amtmændene i Danmark af 8. Marts 1690. Gehejmearkivets Aarsberetninger II. (Kjbhvn. 1856—60) S. 279—280. Dette er formodentlig senere blevet glemt.

***) Samlede Skrifter X, 29.

†) Reverdil: Struensee (dansk Oversættelse, Kbhvn. 1859) S. 76.

††) I et endnu mere ugunstigt Lys staar Stampe ved et Brev, som Reverdils Ven M. H. Hoyer skrev til denne efter hans Udvisning af Landet, og hvori der gives en bitter Skildring af Forhandlingerne i Landvæsenskommissionen 1767 (Reverdil anf. St. S. 98).

Indtryk af at have været en Handlingens Mand. Som det saa tidt gaar, var det, hvori han havde sin Styrke, tillige hans Svaghed. Den varme Iver for at holde over Lov og Ret, der er den egentlige Kjærne i hans Personlighed og stiller ham saa højt, gjorde ham ogsaa ængstelig for at slaa ind paa Reformer, der let kunde fremkalde en Række tvivlsomme Retsspørgsmaal. Flere Gange kommer han tilbage til, at man ikke tør røre ved Proprietærernes Ret, han har, skriver han 1756, tænkt meget over Bondespørgsmaalet, men ikke kunnet naa et bestemt Resultat, han ser Vanskeligheder, baade naar Bondens Frihed meget udvides, og naar den indskrænkes altfor meget. Med Hensyn til saa vigtige Spørgsmaal som Ordningen af Tiende og Hoveri kom han i adskillige Aar ikke ud over, at det maatte regnes for at høre til „de fromme Ønsker" her at skabe bedre Tilstande, han frygtede for, at et Arbejde herpaa vilde medføre „utallige og deriblandt mange næsten uoverstigelige Vanskeligheder" *). Et saadant Sprog vidnede om alt andet end en Mand, der kan faa Reformer i Gang. Skjønt Kristian Colbjørnsen, der snart efter ham blev Generalprokurør, stod langt tilbage for ham som Jurist, skulde han — og maaske netop derfor — vise sig ulige mere i Stand til at slaa igjennem alle Hindringer og naa et bestemt Maal.

Imidlertid gik Bevægelsen sin Gang i Literaturen, og den bar endog Frugter i det virkelige Liv ved de vel kjendte store Forbedringer, som Enkedronning Sofia Magdalene 1761 indførte i Bøndernes Stilling paa Hørsholm Gods og I. H. E. Bernstorff paa sin sjællandske Ejendom, medens Godsejere paa flere Steder undertiden med Held, undertiden med Uheld forsøgte større eller mindre Forandringer i de Retninger, som der taltes saa varmt om. Siden December 1758 havde Regeringen selv betraadt en enkelt Del

*) II, 133 og 726; III, 511—13, 580.

af Reformbanen ved gjentagne Forordninger om Fællesskabets Ophævelse.

Da Kristian VII kom paa Tronen, saa det ud, som om Regeringen ret vilde tage fat paa Reformer. Det var nu Tanken, at Kongens Bønder baade paa Kjøbenhavns, Frederiksborg, og Kronborgamter skulde have deres Fæstegaarde til Ejendom, og dette gjennemførtes for Kjøbenhavns Amts Vedkommende. Som en Følge af Reverdils Indflydelse paa den unge Konge, blev der endog i Oktober 1767 nedsat en Landvæsenskommission, hvis vigtigste Medlemmer Reverdil og Stampe skulde være. Da der ved denne Undersøgelse ikke kan være Lejlighed til at gaa ind paa Enkeltheder af Sagens Gang, skal der kun mindes om, at medens Reverdil, ved at falde i Unaade og blive sendt ud af Landet, tabte al Indflydelse paa den videre Forhandling om Landbospørgsmaalet, blev Landvæsenskommissionen 15. April 1768 omdannet til et Landvæsenskollegium, og idet Godsejerhensyn og Regeringsængstelighed virkede lammende, blev der ikke foretaget noget til at løse de egentlige vanskelige Knuder ved Bondens hele Stilling med Hensyn til Stavnsbaand og Fæstevæsen, de tvende Forhold, paa hvilke det i Virkeligheden beroede, om man skulde sige, at han havde borgerlig Frihed eller ikke. Der kunde derfor være god Grund for Oeder til ved sit Skrift om Bondefriheden*) at søge at bringe mere Vind i Sejlene. Den gamle Styrelses Tid var imidlertid nu ved at afsluttes, den var undermineret af Struensee, der styrtede den i September 1770. Selv om

*) Da dette Skrift som affattet af en Udlænding ikke har noget at gjøre med dansk-norsk Aandsliv og Danskes eller Normænds Forestillinger om Statssamfund og borgerlig Frihed, omtaler jeg det ikke nærmere. Af samme Grund har jeg slet ikke medtaget Træk af J. A. Cramers Tidsskrift Der nordische Aufseher, der slaa ind i det Æmne, hvorom denne Afhandling drejer sig.

Oeders stærke Opfordringer havde fundet Gjenlyd, kunde der ikke paa et saadant Tidspunkt være Tale om Reformer.

Til Slutning blot et Par Vidnesbyrd om, hvilke Tanker der i Regeringskredsene vare oppe i de sidste Aar førend Struensee fik Magten. Man ser Stampe som Grundlag for en Forhandling i den Landvæsenskommission, som Reverdil fik nedsat i Oktober 1767, afgive en Erklæring, hvori han foreslaar, efterhaanden at føre Stavnsbaandet tilbage til den i Sammenligning med den senere Tid ulige mildere Karakter, det havde havt under Frederik IV. Videre dristede han sig ikke til at gaa. Det store Spørgsmaal om, hvorledes der kunde gjøres Ende paa den Vilkaarlighed, som hidtil havde raadet ved Hoveriets Fastsættelse af Godsejerne, blev, væsenlig efter Stampes Forslag, ført et, om end ikke synderlig stort Skridt fremad, for saa vidt Forordningen af 6te Maj 1769 fastsatte, at der for hver Fæstebondes Vedkommende skulde af hans Husbond gives et Hoverireglement, saaledes at det baade nøje blev bestemt, hvor mange Dage Bonden skulde gjøre Hoveri, og hvor meget Arbejde han burde gjøre paa den enkelte Dag. Naar han var til Ende med dette, kunde der ikke paalægges ham mere Arbejde. Om disse Hoverireglementer skulde Godsejeren gjøre Indberetning til Generallandvæsenskollegiet, for at dette kunde skjønne, „hvorledes enhver Bondes Byrde forholdt sig til de Fordele, ham ved hans Gaards Fæste ere overdragne.“ Der vilde vistnok have kunnet udrettes en Del, saafremt Kollegiet, naar det behøvedes, kunde gribe ind for at udvirke en mildere Ordning; men der er næppe sket noget af Vigtighed i saa Henseende. Syv Dage efter denne Forordning udkom — i ægte Stampesk Aand — en Forordning, der tilsigtede at fremme Overgang fra Fæste til Selvejendom eller Arvefæste og stillede Selvejerbønderne under Amtmændenes Varetægt. Motiverne til denne Forordning udtalte, at Jorden utvivlsomt vilde blive bedre drevet, „naar den, som dyrker den, véd og er forvisset om, at den Tid, Flid og

Kræfter, han anvender paa Gaarden og Gaardens Forbedring, kommer ham selv og hans Børn og Arvinger efter ham til Nytte, end naar han i den Henseende lever i Uvished." Det blev i § 7 af denne Forordning udtrykkelig paalagt dem, „som Inspektionen og Direktionen er anfortroet over de publique Godser" at arbejde paa, at Bønderne paa disse Godser kunde faa Ejendomsret over deres Fæstegaarde, dog naturligvis uden at det voldte vedkommende Stiftelse Tab.*) Endelig virkedes der videre for Fællesskabets Ophævelse, og Generallandvæsenskollegiet drøftede Tanken om at lade Ydelsen af Tiende i Kjærven blive afløst af en Betaling i Penge. Dette blev endog fastsat ved et Reskript af 7de Maj 1768 med Hensyn til den Tiende, der tilkom Gejstligheden, et Reskript, som imidlertid ikke synes at være traadt i Kraft.

Regeringen undlod samtidig ej heller offentlig at udtale, at det var dens bestemte Øjemed i det hele at ville forbedre Bondestandens Kaar. I Forordningen om Generallandvæsenskollegiets Oprettelse hed det i Udtryk, som Stampe havde konciperet, at „Landmanden og især Bondestanden skulde opmuntres til Flid og Vindskibelighed og gives mere Mod og Lyst til at stræbe ved det, at deres Vilkaar lettes og forbedres og de Hindringer, som hidtil havde betaget dem saadant Mod og Lyst, saa vidt muligt ryddes af Vejen." Da Struensee afløste den ældre Styrelse, var det dette Princip, den og i endnu højere Grad den offentlige Mening overlod ham som en Arv, han burde arbejde paa at gjennemføre.

*) Se om denne Bestemmelse H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie (Kjbhvn. 1879) II, 283, hvoraf det fremgaar, at i det mindste paa Universitetets Gods havde Fæstebønderne aldeles ingen Lyst til at blive Selvejere.

Slutning.

Det er en Overgangstid, vi have dvælet ved. Som i alle slige Tider møder man i den store Modsætninger. Ikke blot bryder det gamle sig mod det nye, for saa vidt begge Sider have deres Repræsentanter, men selve de, der bære Fremskridtet, indeslutte i sig baade det gamle og det nye, der tidt kan staa uforsonet og fremkalde Selvmodsigelser. Stærke royalistiske Forestillinger krydse sig med fremspirende Tanker om den offentlige Menings og Folkets Betydning, loyal Hengivelse under Enevældens Bud med Trangen til selv at virke for Fremskridt, Opfattelsen af et Aristokratis Nødvendighed med stærke Lighedsideer. Som det ved Bedømmelsen af enhver Tid er en Hovedsag at se paa den Tidsalder, der gaar forud for den, saaledes ogsaa her. Hvis nogen faar et fattigt Indtryk ved det halve, uklare, som karakteriserer deres Standpunkt, der spille den fremtrædende Rolle i Udviklingen, da dømmer han gunstigere, naar han ser tilbage paa den nærmest foregaaende Tid. Dengang var det Holberg, som fængslede Opmærksomheden paa de Omraader, hvorom her er Tale, og ingen kan nægte, at skjønt den Slægt, der fulgte efter ham, ikke havde nogen at opvise, der var hans Jævning i Evner, kastede den sig paa en ganske anderledes indtrængende Maade, end han havde gjort det, over at granske Statsforfatningernes og Statssamfundenes Grundprincipер.

Vil man sige, at deres Tal, der syslede med sligt, endnu kun var ringe, hvor langt stod Tiden saa dog i saa Henseende over Holbergs Tidsalder, da han saa godt som var den eneste! Man maa indrømme, at Interessen for Literatur endnu var tarvelig; men der var desuagtet kommet en ganske anderledes frodig Produktion frem, støttet til den stigende Deltagelse. Enhver, der blot sammenligner Tidsskriftslitera-

turen i Holbergs yngre Dage med, hvad den blev i Midten af Aarhundredet, kan ikke andet end se Forskjellen — vi dömme saa for øvrigt om Lilies „Efterretninger om nye Bøger“, om „Lærde Efterretninger“ og om „Kritisk Journal“, hvad vi ville.

Man kan ganske vist hos Holberg træffe Læren om det almene Bedste ligesaa vel som hos Kofod Ancher, Sneedorff og Rothe, og hans Synsmaade faldt i flere Henseender sammen med deres; men der møder os en afgjort stærkere Frihedsluftning hos de fleste af den yngre Slægt end hos ham. Det var med en langt større Styrke og Varme, at de fremhævede Betydningen af den offentlige Mening og af den enkeltes borgerlige Frihed. Som man i det hele kan mærke, at Tiden nu var rykket et godt Stykke frem paa Statsvidenskabernes Omraade, saaledes var det særlig et mægtigt Fremskridt, der fandt Sted, da den almindelige Forhandling om Frihedsspørgsmaalet saa kraftig støttede Drøftelsen af det danske Folks store Samfundssag, nemlig Bondesagen.

Skjønt det havde Værd, at der skete Reformforsøg af enkelte private, og at Regeringen selv begyndte at bekæmpe Fællesskabet og at røre ved Hoveri- og Tiendespørgsmaalet, ligger det vigtige ved Tiden langt mindre i, at den kan fremvise bestemte Reformer end i, at der tydelig blev arbejdet paa at vække Folkets Sans for politiske og sociale Spørgsmaal, paa at klare dets Forestillinger og vække Følelsen hos det, dels for Menneskerettighederne, dels særlig for, hvad der kunde gavne Fædrelandet, det ligger endelig i, at flere Forfattere kom ind paa at opstille Sætninger, af hvilke der kunde trækkes Konsekvenser, som viste ud over Enevælden. Med andre Ord, Tiden peger ud imod en videre Udvikling. I rent politisk Henseende kunde denne vistnok skydes ud i en længere Fremtid. En oplyst Enevælde havde Udsigt til endnu en Tidlang at kunne herske i fuld Samstemning med den al-

mindelige Mening; men den Overbevisning var ved at faa Magten, at der trængtes til Reformer paa forskjellige Omraader, særlig at det var en tvingende Nødvendighed at raade Bod paa de store sociale Ulykker. Først naar det skete, kunde den borgerlige Frihed, som man talte saa meget om, siges at være gjennemført. Den Vækkelse, som havde begyndt at finde Sted og med Hensyn til Landbosagen allerede havde vundet en ikke ringe Styrke, vilde være en god Hjælp derfor. Der behøvedes en stærk og tillige besindig Karakter, som forstod at støtte sig til og videre udvikle denne baade i almen menneskelig og særlig i national Retning fremskridende Udvikling. Ulykkeligvis var den Minister, som strax efter betraadte Reformbanen, nemlig Struensee, en langt mere fremfusende end stærk Natur, en Mand, som ikke blot, hvad der var nødvendigt, kom i Strid med Fordomme, men ogsaa krænkede mange berettigede Pietetshensyn og saarede det danske Folks Følelse. Han var ikke en Statsmand, der saaledes som J. H. E. Bernstorff før ham, gjorde Indtryk af trods sin fremmede Byrd at elske den dansk-norske Stat som sit Fædreland og derfor blev opfattet som en Patriot, men en Mand, der netop lod Udlændingen stikke igjennem i alt, en Mand, hvem ingen havde Grund til i fjærneste Maade at tiltro Følelse for det Land, hvor han vendte op og ned paa alt, men som kun kunde gjælde for at være en doktrinær Experimentator, i hvis Stræben hans egen Higen efter Magten maatte holdes for at være Hovedsagen. Hvad hjalp det saa, at han i meget havde Syn for, hvad der var det rette! Ikke blot maatte han selv falde, isoleret som han i Virkeligheden var, kun med en vanvittig viljeløs Konge som Rygstød. Han kom tillige til at støde selv dem fra sig, der ønskede Fremskridt, og han kunde kun bane Vejen for en Reaktion, der ligesaa godt vendte sig imod det berettigede som imod det uberettigede i hans Forandringer. Der maatte nu gaa en

Række Aar hen, inden den Traad atter blev knyttet, som han havde bragt til at briste, og inden Udviklingen af Fremskridtsideerne kunde komme i et naturligt Spor igjen og da endelig føre til store virkningsfulde Resultater, saaledes at alle Danske vandt borgerlig Frihed og derved Grunden blev lagt til, at der senere kunde opnaas en materiel Velstand, om hvilken Fortiden ingen Anelse havde havt.

Indhold.

Side.

Indledning ..... 1.

De dansk-norske Enevoldskongers Syn paa deres Kongemagt og Folkets Opfattelse af denne, særlig under Frederik den femte ..... 9.

Var en Forhandling om Ämner, vedrørende Stats- og Samfundsforhold, mulig i Tiden efter Frederik V's Tronbestigelse? ..... 23.

Opfattelsen af Statsforfatninger og Statssamfund, særlig for saa vidt den stod i Forbindelse med Indflydelse af L'esprit des lois ..... 39.

Opfattelsen af det almene Bedste, Folket og Fædrelandet ..... 73.

Opfattelsen af Frihed i den dansk-norske Stat ..... 88.

Datidens Syn paa Nødvendigheden af at fremme den borgerlige Frihed og Lighed i den dansk-norske Stat ..... 105.

Slutning ..... 130.